

ҲАЗРАТИ ИНОЯТХОН

ТАРБИЯТ

Тарҷума ва таҳқиқи

Юнус Юсуфӣ

Душанбе
«Адиб»
2010

ББК 84 Точик 7-4
И-25

Муҳаррир *М.Хоҷаев*
Мусаввир *Р.Лоиқзода*

И-25 **Ҳазрати Иноятхон. Тарбият.** Рисолаи тарбиявӣ-ахлоқӣ. – Душанбе, «Адиб», 2010, 112 сах.

Мӯҳтавои рисолаҳо мавзӯи тарбияти солими шахс дар даврони кӯдакиву наврасӣ ва ҷавонӣ фаро мегирад. Муаллиф нуктаи назарашро қотеона бо овардани далелҳои мӯътамад ба қалам медиҳад. Рисола барои падару модарон, мураббӣҳои кӯдакистонҳо, омӯзгорони дабистонҳо ва устодони донишгоҳҳо, ки бевосита ба кори таълиму тарбия машғуланд, дастури муфидест.

ISBN 978-99947-64-69-3

© Ҳазрати Иноятхон, 2010

ПЕШГУФТОР

Орифи бузург, имомзода, профессор Иноятхон (1882-1927) дар шаҳри Бороди Ҳинд зода шуд. Гузаштагони ӯ аз Панҷоб будаанд бо номи хонаводагии «машоих». Бобои Иноятхон Муллобахш имом ва мусиқидони овозадори замон буд, ки барои мусиқии ҳиндӣ низоми вижаи нотро эҷод намуд. Иноятхон аз кӯдакӣ хеле ҳассос буд, мехост ҳарчи бештар назму мусиқиву мантику ахлоқ омӯзад. Дар академияи шаҳри Бород ба омӯзиши мусиқӣ пардохт ва дар озмунҳо ҳамеша дар ҷойи аввал буд. Аз шоири бузург Ратнагар дарси шеър гирифт. Дар ҷустуҷӯи орифон аз ҷангалҳои анбӯҳу кӯҳҳои пурбарф гузашт, то ба Непалу Ҳимолой рафт. Аз соли 1910 оғоз ба Урупо сафар кард, саросари Амрико ро гашт, дар бузургтарин донишгоҳҳои Колумбу Нюйорку Беркливу Калифорниёву Лосанҷелос суҳанронӣ кард. Дар Амрико мактабҳои тасаффувро созон дод, ки марказаш дар Санфрансиско аст. Иноятхон пайравони зиёде дорад. Аз октябри соли 1913 то майи 1914 дар Маскав ба сарбурд. Ин ҷо ба суҳанронӣ ва намоиши концерт саргарм буд. Хост подшоҳ Николайро аз ғоҷиҳои ҷанги ҷаҳонӣ оғаҳӣ диҳад, аммо ӯро гӯш накарданд.

Иноятхон чун аксари орифон қалам бардоштаву сатре нанвиштааст. Китобҳои ӯ бар асоси сӯҳбату суҳанронихояш аз сӯи шогирдону хаводоронаш сохта шудаанд: «Паёми орифона аз боби озодии рӯҳ», «Поқсозии ақл», «Намунаҳои мусиқии Ҳинд», «Ба сӯи фуруғ», «Чакантала» (мусиқӣ), «Зиндагӣ пас аз марг», «Ҷоми соқӣ» ва....

Рисолаи «Тарбият» аз асарҳои ӯ, ки хондану баҳрабурдан аз он барои ҳар кас шарт аст. Ин асар ҳам барои омӯзгору сиёсатмадор, ҳам барои деҳкону бозар-

гон, ҳам барои олиму ориф яксон муфид аст. Аз он метавон ҳам дар кӯдакистон, ҳам дар дабистон ва ҳам дар донишгоҳ истифода кард. Агар фарзандони мо бар асоси ин дастур омӯзишу парвариш мешуданд, ба гуфти Иноятхон, дунё имрӯз биҳиштро мемонд.

Ҷомиаи имрӯзи мо ба дастуре чун «Тарбият»-и Иноятхон сахт ниёз дорад. Он бояд дар ҳар хонадони тоҷик бошад ва дар омӯзишу парвариши фарзандон аз сӯи падару модарон ҳамчун раҳнамо истифода шавад. Ин асар аз оғоз то анҷом ҳама муфид аст, ба вижа ба зодворони ҷавон, ки дар тарбияи фарзанд ҳоло таҷриба надоранд ва ба душвориҳо дучор меоянд. Он гуна ки ёдрас шуд, мураббиёни кӯдакистон, омӯзгорони донишгоҳу дабистон низ метавонанд аз ин асар фаровон истифода баранд.

Мутарҷим

ОМУЗИШИ НАВЗОД

1

Омузиш ва парвариш барои кӯдак ҳеч гоҳ барвакт нест. Рӯҳу равони навзод монанд ба навори суратгирист, покизаву дастнозада, ҳар гуна таассурот дар он ба таври ҳамеша нақш мешавад ва дидаву шунидаҳои пасин наметавонанд чунин асар гузоранд. Аз ин рӯ, агар падару модар ё омӯзгор ин нуктаро аз ёд бубаранд ва аз рӯзҳои нахуст ба тарбияти навзод кор нагиранд, бузургтарин имконро аз даст медиҳанд.

Дар Шарқ расм аст, ки навзодро аз чаши касу нокас дур медоранд. Падару модар навзодро маҳз барои он аз бегона пинҳон месозанд, ки вай монанди навори аксбардорӣ покиза аст. Рӯҳи навзод хайрхоху меҳрубон аст, ҳар гуна таъсири зуд мепазирад ва ин таассурот тамоми умр аз он сутурда намешавад.

Дар оғоз навзод ҳамроҳи худ ба Замин аз рӯҳияи фариштагони осмону ҷаҳони ҷинҳо таъсирҳо меорад, ҳамчунин баҳше аз хислату хӯи падару модар ва хешовандонро низ ба мерос мегирад. Пас аз ба Замин омадан навзод таъсири нахустро аз муҳити даври бар, фазою ҳавои хона, онҳое ки бо ӯ саруқор доранду дар наздаш ҳастанд, мебардорад ва ин таъсирҳо он гуна коргаранд, ки ғолибан таъсири осмонҳо ва ҳатто феълҳои хӯи аз падару модар ба мерос овардаи ӯро нобуд мекунанд. Зеро ақли навзод, ки зери таъсири ҷаҳони барин ташаккул ёфтааст, монанд ба кӯзаи сафол аст, ки ҳоло дар кӯра напухтааст, лойи хом аст, рушд накардааст.

Сифатҳои ки навзод аз падару модар ба мерос мегирад, низ ноустуворанд, онҳо пас аз ба Замин омадани ӯ рушд мекунанд. Барои ҳамин, таассуроти нахустин, ки пас аз зодан бар сари кӯдак фуру мерезанд, ин гуна фарогиру короянд. Бахши аввал дар кулолӣ – сохтани

кӯза, бахши дувум пардозу пухтани он аст. Ҳангоме ки кӯзаро дар кӯра меандозанд, мепазад, сахту мустаҳкам мешавад; то дар кӯра рафтагӣ вай нарму зудшикан аст.

Рӯҳ ҳам дар даврони кӯдакӣ ҳамин равандро пушти сар мекунад, яъне аз зинаи вижаи рушд мегузарад. Ҳар он чи ӯ аз чархи барин овардааст, аз зодмандон (падару модар) ба мерос гирифтааст, сурат мепазирад, побарҷо мешавад, аз худ дарак медиҳад, зеро ин давраест, ки рӯҳ шакл мегирад. Агар дар ин ҳангом навзод таасуроти манфӣ гирад, новобаста аз тарбияе ки вай минбаъд мегирад, он ба таври ҳамеша дар ёдаш мемонад ва ба ҳеч роҳ сутурда намешавад. Ҳеч чиз кодир нест ин таъсирҳоро нобуд созад, зеро ин лаҳзаест, ки рӯҳ зода мешавад.

Дар омӯзишу парвариши навзод қоидаи муҳиме ҳаст, ки набояд фаромӯш шавад; кӯдакро як нафар бояд тарбия кунад, на ҳама хонавода. Хатое бузург аст агар дар оила ҳама ба омӯзишу парвариши навзод даст зананд; ин дар роҳи ташаккули феълӣ хӯи кӯдак садд эҷод мекунад. Ҳар кас ба кӯдак таъсири хос мерасонад, ки аз якдигар тафовут дорад. Бисёре аз зодворон (падару модарон) ба тарбияи навзод аҳмият намедиҳанд. Онҳо меангоранд, ки кӯдак дар ин давра монанд ба бозича аст, лухтак аст ва ҳар кас метавонад ӯро ба даст гирад, бозӣ кунад. Онҳо хабар надоранд, ки ин ҳангом барои рӯҳ чи замони муҳим аст ва дигар ҳеч гоҳ дар роҳи рушди ӯ чунин имкон даст намедиҳад.

Навзодро кӣ бояд биомӯзонад, падар ё модар? Зиндагии мард аз ӯ таваҷҷӯҳи зиёд ба корро меҷӯрад; модар бо ҳисси азалии масъулият нисбат ба фарзанд зода мешавад, аз ин рӯ, ҳукуқи аввалро дар тарбияи кӯдак ӯ дорад. Танҳо модар метавонад дар рӯзҳои нахустии пас аз зодан навзодро ором кунад, зеро кӯдак аз хуну гӯшти ӯст, оҳанги рӯҳи модар бо оҳанги рӯҳи навзод

хамвазн аст. Рӯҳ ки бар тани мо аз чархи барин фуруд меояд, ба навозишу парвариши модар ниёз дорад, аз ин рӯ, модар беҳтарин анбозу ҳамрози ӯст. Агар падар тавонад, ки дар ин роҳ коре бикунад, он ёрӣ ба модар ё дояву омӯзгор аст. Ва агар навзод дар ин давра ҳама ба падар вогузор шавад, ба саранҷоми хуб умед бастан нашояд, зеро мард то вопасин рӯзҳои зиндагӣ худ кӯдак аст, аммо ёриё ки навзод ба он ниёз дорад, ёрии модар мебошад. Дертар дар зиндагии кӯдак замоне низ фаро мерасад, ки ба таъсири нуфузи падар ниёз ба миён меояд, вале на дар даврони навзодӣ. Ба гуфти бараҳман устои аввал модар, устои дуюм падар, устои сеюм омӯзгор аст.

Он ягона кас, ки бори омӯзишу парвариши кӯдакро ба дӯш мегирад, нахуст бо ӯ дӯст бояд шавад. Дар Ҳиндустон хирадманде буд бо номи Мачзуб, ки одати бо филҳо буданро дошт. Вай бо филҳо ғизо меҳӯрд, ҳамроҳашон меҳуфт. Ҳамзамон он ҷо касоне низ буданд, ки нигоҳубини филҳоро бар ӯҳда доштанд. Онҳо, барои идора кардани филҳо, аз найзаву ҳоюхӯ истифода мекарданд. Филҳо онҳоро фармон мебарданд, аммо мавридҳои низ буданд, ки филе ногаҳ ба ҳашм меомад, аз фармони филбон мебаромад ва ҳатто ӯро зери по меоварду мекушт. Фил ба ҳангоми ҳашм филбонро рад мекард, ба вай гӯш намедод. Аммо ҳақим ҳамеша дар миёни филҳо ва бо ҳамаи онҳо дӯст буд. Вай назди онҳо меомад, танашонро хорумол мекард, бо ҳар қадам гап мезад ва ҳамроҳашон осуда хоб мерафт; филҳо ҳеч гоҳ ӯро озор намедоданд.

Ин рӯйдод аз чи мегӯяд? Аз он мегӯяд, ки ду намуни роҳбарӣ ҳаст. Якум аз роҳи фармонгарӣ, дувум аз роҳи дӯстӣ. Ҳангоме ки шумо як инсонро дар фармони худ дармеоред, иродаи ӯро мешиканед, аммо аз роҳи дӯстӣ иродаи ӯро нерӯ мебахшед ва ҳамзамон ба ӯ ёрӣ медиҳед. Бо шеваи аввал шумо аз одам ғулом

месозед; бо роҳи дувум аз одам шоҳ месозед. Дар ёд доред, ки ҳангоми омӯзиши кӯдак нерӯи акли ӯ, ё худ нерӯи иродаи ӯро набояд шикаст, аммо назорат ҳатмӣ аст.

Панҷ чиз аст, ки бояд дар соли нахусти зиндагӣ ба навзод омӯхта шавад: интизом, тавозун (равновесие), тамаркуз (концентрация), одоб ва оромӣ.

Чун бо навзод муносибати дӯстона сохта шавад, омӯзгор имкони бурдани хуши ӯ ва ҳамовозӣ ба ӯро меёбад. Ин бояд аз нахустин шартҳои зарур бошад ва то оғози омӯзиш сохта шавад. Чун навзод ба ҳар амали омӯзгор вокуниш оғоз кунад, мешавад ба омӯзиши интизом сар кард. Аммо ҳангоми омӯзиш омӯзгор набояд ҳашм ё норозигиашро ошкор кунад; зеро навзод гоҳе саҳт якраву саркаш аст ва ба душвор идора мешавад.

Беҳтарин роҳи омӯзиши интизом ба навзод, бе ошкор сохтани ҳашму норозигӣ, такрори ягон кор дар назди вай аст. Ба намуна, навзод чизе ғайриимконро хоस्तгор аст, ҳамзамон мураббӣ мехоҳад, ки вай бо бозичае ки ин ба дасташ додааст, саргарм шавад. Ин бозичаро гаштаву баргашта ба вай бояд дод, ҳангоме ки кӯдак онро партофт, ё гирия кард, аз нав бояд дод; чун кӯдак ба он нигоҳ накунад, боз бояд дод. Бо такрори як кор, кӯдакро вомедоред нохудоогоҳ ба шумо рӯ оварад, ба суханатон гӯш диҳад. Нодуруст аст ҳангоме ки омӯзгор ба умеди роҳбарӣ ба кӯдак ва омӯхтани интизом кореро базӯр ба ӯ бор мекунад. Танҳо аз роҳи такрор метавон ба интизом даст ёфт. Аммо ин кор андак бурдборӣ мехоҳад. Ба намуна, навзод ноҷо гирия сар мекунад, ғизо ё чизе дигар мехоҳад; дар ин маврид хуши ӯро ба чизи ғайр бояд ҷалб кард. Ин ҷо низ беҳтар аз ҳама такрор аст.

Ҳангоме ки навзод бо сабабе ошуфта аст, аз роҳи баробар кардани вазну оҳанги тан, ки ин дам хоси ӯст,

метавон ба ū мувозинатро омӯхт. Намуна: агар кӯдак сахт ошуфта аст, вазну оҳанги чунбишу гӯишаш вайрон аст. Бо каф кӯфтан, ангушт бар чизе задан ё ларзондани чиғчиға метавон вазну оҳанги тани навздро ба вазну оҳанги тани худ баргардонд, зеро ҳар гуна овоз хуши навздро мебарад, садои бовазну оҳанг ба оҳанги тану ҷони ū таъсири нек мерасонад. Чандон ки навзод ошуфта набошад, бо эҷоди овозҳои баоҳанг, ки бо оҳанги тани ū ҷӯр бошанд, метавон ūро ором кард. Бо оҳанги тани навзод ҳамоҳанг ларзондани чиғчиға ё чизе дигар ва оҳиста-оҳиста сушт кардани оҳанги он ūро вориди ин вазн мегардонад. Ошуфтагӣ аз миён меравад, оромӣ мерасад, шарёни хун, чунбиш, чеҳра-хама дигар мешавад.

Се гуна вазну оҳанг ҳаст. Оҳанги сушт, ки навзод тамоман ғаёл нест. Ин аз он мегӯяд, ки вай тандуруст нест, ё ба ū чизе руҳ дода. Оҳанги дувум, ки навзод ғаёл аст, аммо барангехта нест; ин вазни дуруст аст. Ва оҳанги сеюм он аст, ки навзод барангехта аст. Ин вазро бо вазни дувум, ки навзод ғаёл аст, аммо барангехта нест, иваз бояд кард. Инро аз роҳи ба навзод додани чизи дилхоҳаш метавон ба даст овард. Агар бозича ба ū писанд нест, дигарашро диҳед, инро нахоҳад сеюмашро, чорумашро, панҷумашро! Қоре кунед, ки ақли ū гир афтад ва гоҳе чанд саргарм шавад.

Ошуфтагии навзод дигаргуншавии вазну оҳанги тани ūст, зеро ū худ наметавонад онро саришта кунад. Вай дам ба дам бештар ошуфта мешавад ва саранҷом ё мегирияд, ё механдад. Гирияву ханда як чизанд. Навзод барои он мегирияд ё механдад, ки оҳанги танаш вайрон аст. Танҳо доя бо кӯшиш метавонад онро дуруст кунад, вале агар ū худ асабонӣ ва аз навзод норозӣ бошад, ūро дӯст надорад, комёб нахоҳад гашт.

Кӯдакро аз гирия боздоштан даркор аст, ё не? Бехтар он аст, ки хуши ū баста ба чизе шавад, то нагирияд,

хамзамон гиря хоси табиати ўст ва бад нест гаҳгоҳе бигиряд. Агар навзод нагиряд, пайдост ки камбуде дорад, тандуруст нест. Аммо ҳадди гиряро бояд донист ва сари вақт кӯдакро аз он боздошт. Мешавад ба ў имкон дод, ки то сарҳади муайян биравад; чун ба он расид, дигар набояд гиряд, замони боздоштаниш омад. Аммо, чун гиряи кӯдак модарро асабонӣ кунад ва ў дар оғози гиря онро боздорад, ин метавонад ба асаби кӯдак таъсири бад расонад. Чунин низ мешавад, ки модар ё доя кӯдаки гирёнро дар гаҳвора мекунад ва ўро бо гиряш танҳо мегузоранд. Ин кор фоида надорад, зеро кӯдак дар ҳамон вазну оҳанг мемонад ва саранҷом рӯз то рӯз худро бад ҳис мекунад ва бештар асабонӣ мешавад.

Инак масъалаи тамаркуз (сосредоточение). Бояд пеши рӯи навзод бозичаҳои ҳарранга, меваҳо, гулҳо ва чизҳои, ки хушашро мебаранд, гузошта шаванд. Сипас кӯшидан даркор аст, то хуши ў ба яке аз ин чизҳо банд шавад. Бигзор ў бо он чиз бозӣ кунад, онро санчаду бинад, дар он фуру равад. Омӯзгор аз ин роҳ дар ниҳоди кӯдак ҳунари борикбиниро ҷо мекунад, ки дар оянда барояш бисе муҳим аст. Агар ин истеъдод рушд накунад, ҳангоме ки навзод калон мешавад, борикбинӣ барояш душвор мегардад. Гузашта аз ин, чун кӯдак бахуш буданро омӯзад, зиндагиаш пуробуранг мешавад. Кӯдак нохудоғоҳ ба тавачҷӯҳ қардан хӯ мегирад. Ба кӯдак барои бозӣ ягон чизи зебо бидиҳед ва агар ин чиз хуши ўро бубарад, он гоҳ вай нохоста дар он фуру меравад. Ин барои навзод, барои ҷону тани вай саҳт муҳим аст.

Этикаи олий, ё ахлоқ ин меҳрубонӣ ва дӯстдориест, ки дар ҷавонмардиву ҳимматбаландӣ ба авҷ мерасад. Коридани ин тухм дар замини дили кӯдак ҳеч гоҳ зуд нест. Ҳангоме ки ба кӯдак чизи дӯстдошташро медиҳед ва сипас бо меҳрубониву дӯстдорӣ бозпас

додани онро мепурсед, бо ин роҳ дар ниҳоди ӯ хисси пардохт ва ҳамзамон дарёфти меҳрубонино бедор мекунад. Пайдост ки навзод намеҳадад, аммо ин барои он аст, ки вай ҳоло омӯхта нашудааст. Шумо набояд базӯр чизеро аз ӯ бигиред, вале аз роҳи бурдбориву шикебой бо такрори хоҳиши худ саранҷом комёб мешавед ва кӯдак онро медиҳад. Агар навзод модарзод чизпараст бошад, шояд се-чор бор рад кунад, аммо саранҷом онро ба шумо медиҳад; ин гуна вай аз бунёди ахлоқ пай мебарад.

Оё шарт аст кӯдак бидонад чизҳое ҳастанд, ки аз ӯянд ва чизҳое ҳастанд, ки аз ӯ нестанд? Ҳар чиз ки кӯдак даври бараш мебинад (аз шумост ё аз ман), моли ӯянд, вай онро мегирад ва ба ин ҳақ ҳам дорад. Ӯ ҳоло ин ҷаҳони маҳдудияту мансубиятро қабул надорад ва он ҳама ба ростӣ моли навзод аст. Моро дугунагии шуурамон камбағал месозад. Навзод сарватманд аст, доротарин одам дар олам аст. Навзод дороии Худоро дорад; он гуна ки ҳама чиз аз Худост, ҳамчунин ҳама чиз аз навзод аст. Барои ҳамин кӯдак намекушад чизеро аз худ донад, зеро ҳама моли дунё аз вай аст. Танҳо таҷрибаи ин ҷаҳон, бо бузург шудан, дар дили кӯдак хоҳиши азхуд карданро ба пайдо меорад, зеро инак вай маҳдуд аст; акнун дармеёбад чизҳое ҳастанд, ки моли ӯянд ва чизҳое ҳастанд, ки моли дигаронанд ва ин маҳдудият аст

Гоҳе одамон чунин меандешанд: «Оё хато нест дар ин ҷаҳони пур аз хирсу ҳасад, ки ҳар яке меҳадад тикаи даҳони дигареро бигирад, одами босаҳо тарбият кардан?» Посух ин аст: одами худхоҳ душмани худ аст. Вай меандешад, ки худхоҳ ба суди ӯст ва намедонад, ки кирду кораш бар зидди ӯ равона мешавад. Худхоҳ ба ӯ суди зиёд намеорад. Шояд ӯ тавонад сарват ғун кунад, ё аз роҳи чизпарастӣ чоҳу нуфузашро нигоҳ дорад, аммо ҳамзамон ҳадафи зиндагиро аз

даст медиҳад, худро нотавон мекунад. Саранҷом, дер ё зуд, дармеёбад; дунё аз одаме ки меҳоҳад аз доманаш бигирад, мегурезад, вале аз паси оне медавад, ки пушт бар ӯ мекунад. Рӯҳи саршор аз одобу ахлоқ-ин меҳрубонӣ, худфидой ва хидмат ба дигарон аст; ва ин бояд нахустин дарс барои навзод бошад.

Ва саранҷом расидем то ба оромишу осоиш. Навзод метавонад ба доя ва дигарон дарди сари зиёд эҷод кунад агар ба ӯ ба гунаи даркор чи гунагии осоишу оромиш омӯхта нашавад. Аммо ин хунар ба навзод нисбат ба бузургсол зудтар даст медиҳад. Танҳо ин аст, ки ба навзод бояд фазои оромӣ осуда ва роҳат омода кард, чону тани ӯро вориди вазну оҳанги баробар овард, бо ҷунбондани пайдарпайи даст пеши рӯяш асабашро ором сохт, бо меҳр ба чашмонаш нигариставу ӯро хобида пиндошт ва ин гуна аз роҳи андешаву эҳсос кӯдакро водошт ба осоишу оромиш даст ёбад.

Ин панҷ чиз ба навзод бояд дар рӯзҳои нахусти зиндагиаш омӯхта шавад. Зиндагии навзод аз хобу хӯроку дигар ҳама бояд вориди вазну оҳанг бошад ва ин назм саҳт дунболагирӣ шавад. Зеро табиат худ бофтаву тофта аз вазну оҳанг аст. Чор фасл яке паси дигар меояд, Офтоб меҳезаду мешинад, Моҳтоб бадру ҳилол мешавад; ин ҳама вазну оҳанг аст. Аз роҳи риояи вазну оҳанг дар зиндагии навзод барои рушди рӯҳи ӯ пойгоҳе устувор гузошта мешавад.

2

Ҳангоме ки модар ба навзод сина медиҳад, дар ниҳоди ӯ самимият зода мешавад ва ҳама эҳсосот дар давоми зиндагиаш вобаста ба он аст. Одамони имрӯз инро дарк намекунанд, аз роҳи дигар ба навзод ғизо медиҳанд; ин гуна рӯҳи ирсият ва ҳамҷунин бисёр сифатҳо ва вижагиҳои мусбат, ки бояд дар навзод рушд

кунад, кунд мешавад. Ғизои бегонаву сохта, ки навзод мехӯрад, дар даврони камол дили ўро тихӣ аз зебоиву меҳру самимият мекунад, нотавон мегардонад.

Як императори темурӣ боре ба хангоми тирпаронии тўпҳо дид писараш меларзид ва аз вазираш пурсид: «Намефаҳмам, ки чаро писари аз камари ман руста ин гуна тарсуст.» Вазири хирадманд гуфт: «Агар шумо рафти омўзишу парвариши ўро дунбол кунед, бегумон хоҳед донист, ки вай шири модар нахўрдааст.»

Он гуна ки гўшти чонварони гуногун нишон аз хислату хўи онҳо дорад, ҳамин гуна ҳар он чи одам мехӯрад, рўҳи он ғизо дар тану чонаш менишинад. Навзод бояд вижагии хислату хўро ба воситаи ғизо аз модар бигирад; маҳз ҳамин сифатҳо ёрирасони рушди дили ў мешаванд. Ғизоҳое ки аз шираи мева ё гўшт сохтаанду дар бонкаҳо чо додаанд, атомҳои зарарнокро бабор меоваранд, рўҳи кўдакро рўз то рўз кунд мекунад. Агар модар натавонад, ки ба фарзанд шир бидиҳад, ин корро доя бояд бикунад. Доя натавонад тандуруст бояд бошад, балки хислату хўи накў низ дошта бошад. Ўро аз ҳар сў бояд санҷид ва омўхт.

Хангоме ки навзод дандон мебарорад, аклаш ҳам оғоз ба рушд мекунад; ин замони расидани ақл аст. Агар шумо рафти сабзиши кўдакро хуб дунбол кунед, хоҳед дид, ки хангоми сар задани дандони нахустин ранги чашмони вай дигар мешавад; ин аз он мегўяд, ки ақли ў зода шуд, андешааш эҷод гашт. Маҳз аз ҳамин дам оғоз вай чизҳои даври барашро мебинад ва андеша меронад. Баромадани дандонҳо ин намои берунист, раванди дарунӣ вобаста ба созмонёбии ақл аст. Аз ин рӯ, дар зиндагии кўдак ин давра муҳим аз ҳама аст. Зеро АҚЛ чист? Ақл ҷаҳон аст. Навзод дар ин давра ҷаҳонро месозад, ки сипас дар он зиндагӣ хоҳад кард.

Он дам, ки кўдак сари по мешавад ва роҳ рафтани

мехоҳад, дамост, ки дар ӯ нерӯ зода мешавад. Ташаббус, далерӣ, устуворӣ, нерӯи ирода, нерӯи матонат-ҳама дар ин давра зода мешавад: ин ҳангомест, ки нерӯҳо вориди ҷону тани кӯдак мегарданд. Ҳангоме ки кӯдак гап задан сар мекунад, лаҳзаи ташаккули рӯҳи вай, пайвастании рӯҳу ақл ва тан аст; ин ҳангом рӯҳи вай батамом созмон меёбад.

Аз ин дам бапас бо кӯдак чун ба шахсият бояд муносибат кард. Он шахсияти хурдакест, ки дар худ асли ҳамаву ҳамаро гунҷондааст, зеро дар рӯҳи ҳар кас шароре аз ҳама ашё ва ҳосиятҳои мавҷуд дар ҷаҳону кайҳон нуҳуфта аст. Бинобар ин, замоне ки созмони рӯҳ ба охир мерасад, асли ҳама ҳосиятҳо, арзишҳо ва мавҷудоти ҷаҳон ба гунаи шароре дар кӯдак ташаккул меёбанд.

Аз ин рӯ, барои он ки навзод тарбияти бехтар гирад, модарро зарур аст худ низ биомӯзад. Осудагӣ, оромӣ, нармӣ, меҳрубонӣ-ҳар он чи дар ниҳоди модар ҳаст, дар лаҳзаҳои хос, ҳангоме ки вай ба кӯдаки гаҳвора сина медиҳад, навзод аз ӯ мегирад. Сифатҳои қалбӣ-сифатҳои нисбатан жарфи ниҳоди инсонанд, ҳосияти мағз дертар меояд; маҳз сифатҳои қалбӣ таҳкурсии ба зиндагии оянда мешаванд. Дар ин давраи вижа сифатҳои чун меҳрубонӣ, ғамхорӣ, дилбастагӣ, нармӣ, ҳалимӣ рушд мекунанд ва маҳз дар ин ҳангом омӯзиши тартибу низоми ба кӯдак зарур аст, зеро дарси нахусти дақиқ буданро вай ин гоҳ мегирад. Ва ноҳудогоҳ вазну оҳангро меомӯзад. Вай соати хӯрокро дуруст медонад. Шарт нест ӯ ба соат нигоҳ кунад; вақти хобу хӯрро бе соат хуб медонад. Бо ҷо додани вазну оҳанг дар мағзи кӯдак, шумо роҳи ӯро ба сӯи камол боз мекунед.

Модароне ки кӯдаки гирёноро бо ҳашм канор мениҳанд «бигзор каме бигиряд!» ва коре муҳимтар аз он меёбанд, намедонанд чи сарватеро аз даст

медиханд. Бо муҳаббат парвардани кӯдак имконоти фаровон бабор меоварад. Арзандааст агар ин кор ҳатто ба баҳои фидокориву ҷоннисорӣ даст диҳад, зеро агар навзод боре худро аз сӯи модар радшуда ёбад, паймади он ҳама умр барҷой мемонад ва ӯ дар жарфноии ҳастияш дарди онро дарк мекунад; ҳатто дар бузургсолӣ он дар тахтушшуураш ҳис мешавад, дарёфти норозигӣ аз ҳар каси дучоромада ӯро дунбол мекунад. Ҳангоме ки навзодро дар соатҳои гуногун хӯрок медиҳанд ва дар гахвора мебаранд, ин ба ворид шудани ӯ ба назми муаян ҳалал медиҳад ва пешрафти ояндаи ӯро аз миён мебарад. Зеро кӯдакӣ нахустин гом ба сӯи пешрафт аст.

Ҳангоме ки ақли навзод дар марҳалаи ташаккул аст, ҳангоме ки вай дандон мебарорад, бархе аз касон ба ӯ ҷиғҷиға ё бозичаҳои резиниву ҷӯбӣ медиҳанд, то кӯдак инҳоро ба даҳон гирад. Аз нигоҳи равоншиносӣ (психологӣ) ин кор комилан нодуруст аст, зеро мувофиқ ба табиноти даҳон нест. Даҳон барои хӯрок аст. Аз нигоҳи физиологӣ ин кор ба асаби навзод ва милкҳои вай зиён дорад. Ҳар чизе ки дар ин давра ба дасти навзод медиҳанд, бояд мақсад ва маънӣ дошта бошад. Кӯдакро ҳатто ҳангоми навзодӣ набояд бо чизҳои беҳуда фиреб дод. Аз замони навзодӣ ҳар чизе, ки ба дасти кӯдак дода мешавад, бояд мақсад дошта бошад ва ӯро ба илҳом орад. Чизҳои бефоида раванди рушди кӯдакро душвор мегардонад.

Лаҳзаҳои бапо шудан ва роҳ рафтани кӯдакро бо хушёрӣ ва тавачҷӯҳӣ зиёд бояд дунбол кард. Ин дами зодани нерӯҳост; ва агар ин нерӯҳо таври нодуруст ба ашӯе монанди қуттӣ, лаълӣ ва ин гуна чизҳо, ки ба кӯдак рӯҳу илҳом намебахшанд, ақлашро такон намедиҳанд, истифодаву сарф шаванд, бо ҳар кӯшиши ба он чиз расидани кӯдак кунд мегарданд. Дар ин гуна ҳолат беҳтар аст кӯдакро назди худ хонду хушу хаё-

лашро банд кард. Ин кӯдакро саргарм месозад ва ба ӯ рӯху илҳоми тоза мебахшад.

Ҳар коре ки шумо бо кӯдак мекунед, набояд беҳадаф бошад. Вагарна ҳама зиндагии вай бидуни мақсад мешавад. Дар зиндагӣ одамоне ҳастанд, ки ҳеч гоҳ ба ҳадаф намерасанд. Ин пайомади он аст, ки ба хангоми тифлӣ нерӯҳо дар дами зодан ба сӯи ҳадаф равона нашуда буданд. Муҳим нест қанд аст, себ аст ё гул агар кӯдак барои овардани он равона шавад, вай ҳадаф дорад. Аммо хангоме ки кӯдакро ба сӯи куттӣ, дар ё девор равона мекунанд, вай аз онҳо баҳра намебардорад ва кӯшише ки ноогоҳона карда буд, бефоида мемонад.

Оғози зиндагӣ барои одам нисбат ба бахши паси-наш муҳимтар аст, зеро пайроҳае, ки вай ҳама умр аз он меравад, маҳз дар кӯдакӣ сохта мешавад. Роҳро кӣ месозад? Онро омӯзгор месозад барои кӯдак. Агар роҳ сохта нашавад ва омӯзгор хоб бошад, хангоме ки кӯдак бузург мешавад ӯро душвориҳои зиёд пеш меояд. Омӯзиш дар мактабу колеч дертар меояд; омӯзише ки барои зиндагии рӯх муҳим аст, ба хангоми навзодӣ даст медиҳад.

Чизи дигар: кирду кори кӯдак рамз дорад. Агар ӯ ба сӯи чизе рост равад, ин аз ростии ниҳоди ӯ меғӯяд. Агар чунбучӯли вай парешону ноҳамвор аст, ин гувоҳи камбуди нерӯи ирода аст. Агар кӯдак сӯе равад, андак истад ва сипас ба сӯи дигар ҳаракат кунад ва саранҷом пас гардад, ин аз будани тарсу нобоварӣ ва қарахтии ақл хабар медиҳад. Агар ақли ӯ бедору тез мебуд, кӯдак рост мерафт. Агар вай дар нимароҳ бози-стад, ин бидуни шак оянда дар роҳи зиндагии ӯ садд хоҳад буд.

Агар кӯдак бадав то ҷойе муайян расад, пайдост, ки вай парешонхаёл асту майл ба мочароҷӯӣ дорад, хангоме ки бузург мешавад, метавонад худро ба ҳар

бало занад. Аммо, агар кӯдак ҳангоми роҳравӣ омӯхтан назми дуруст гирад ва ба нуқтаи дилхоҳаш бирасад, ояндаи хуб дорад. Вай бо роҳравии дуруст ягонагии ҳадафу устуворию нишон медиҳад. Навзоде ки ҳангоми омӯзиши роҳргардӣ ба омӯзгор нигоҳ намекунад ва ҳушаш банд ба чизи дигар мегардад, дар бузургӣ одами бепарво мешавад, аммо навзоде ки ба ҳадаф расидаву бозпас ба омӯзгор менигарад, самимият зоҳир мекунад. Вай одами меҳрубон аст.

Ба навзод варзиш (гимнастика) даркор аст, ё на? На, дар ин ҳангом навзод барои варзиш хеле хурд аст. Аммо ҳар коре, ки ба ӯ вазну оҳанг, устуворӣ, интизом ва тавачҷӯху меҳру муҳаббат меомӯзад, ояндаи ӯро месозад; аз ин ҷо дарси аввал санги пойдевори ҳислату ҳӯи ӯ низ ҳаст.

Ҳангоме ки мегӯем навзодро бояд як кас омӯзад, на чанд кас, ин на ба он маънист, ки ӯро аз ҳама дур бояд дошт. Бе шак дигарон низ бояд навзодро чанде саргарм созанд; онҳо метавонанд ӯро ба даст гиранд, дӯстдорӣ кунанд, шод шаванд, аммо як муддати кӯтоҳ. Агар чор-панҷ тан ҳамроҳ кӯдакро парасторӣ кунанд, феълӣ ҳӯи ӯ шакл намегирад, дар бунбаст мемонад. Аммо, агар бо кӯдак ҳамеша як омӯзгор кор гирад, дида боздиди дигарон, пайомади бад надорад.

Ба ҳангоми ду-се солагӣ ба кӯдак омӯхтани лаҳзаӣ хомӯшӣ фоида дорад. Шояд бипурсед, ки «чи гуна мешавад хомӯширо омӯхт?» Хомӯширо бо моҳирона банд сохтани ҳӯшу ёди кӯдак метавон омӯхт, ин аз роҳи вазну оҳанг даст медиҳад. Агар шумо бо кафкӯбӣ, ё аз роҳи бо низом ба чизе задан ҳӯши кӯдакро ҳама банди худ кунед ва чанд гоҳе ӯро дар ин ҳол нигоҳ доред, ин ба вай фоидаи зиёд меорад. Метавон гуфт, ин гунае аз омӯзиши хеле зудӣ динӣ ё эзотерикӣ (пинҳон, пӯшида) аст. Агар навзод мижа назанад ва ба як нуқта нигоҳ кунад, ё даме дасту пояшро

ночунбон ниғаҳ дорад, донед ки вай дар ҳамин синн ба медитатсия роҳ ёфтааст.

Дигар, ҳангоме ки навзод ҳар гуна овоз медиҳад: ба, па, бу, гу-набояд инро чизи беҳудаву бемаънӣ донист. Фаромӯш нашавад, ки ҳар кадом аз ин садоҳо дарси навест, ки навзод аз ин ҷаҳон мегирад ва ба ин сухан аҳмияти хос бояд дод, зеро он сухани нахустин аст ва аз ин ҷо сухани осмонӣ низ ҳаст. Роҳи дилхоҳи омӯзиши маънии ин овозҳо ва суханҳо ба кӯдак, такрори онҳо ҳамроҳи ӯ мебошад. Бигзор ӯ як чизро борҳо бишнавад, ба он чи мегӯяд тавачҷӯҳ кунад; сипас хуши ӯро ба чизҳо ва одамҳое, ки бо ин калимаҳо ифода мешаванд, ҷалб бояд кард. Вожаҳои *ма* ва *да* маҳз ҳамин гуна ба пайдо омадаанд. Навзод худ падару модарашро ин гуна ном мениҳад. Дигарон ба ин вожаҳо иловаҳое овардаву аз онҳо модару модарчон сохтаанд, вале ӯ аз *ма* ва *да* сар мекунад. Ин вожаи табиист, вай аз жарфнои ақли кӯдак бадар меояд, он вожаи осмонӣ аст, офаридаи яздонӣ аст.

Модарчон вожаи сеюм аст, ӯ аз сӯи омӯзгор сохта шудааст. Вожаи аввал мо, дуюм модар, сеюм модарчон аст. Он гуна ки дар либос мӯд ҳаст, сухани зебо низ мӯд дорад. Мардум дӯстдоранд замоне муайян аз вожае кор гиранд, он гоҳ вай мӯд мешавад. На аз роҳи зӯрӣ, балки бо такрори вожаҳои гуногун ҳамроҳи навзод ва нишон додани маънии онҳо метавон ба ӯ ёрӣ дод. Зӯриву маҷбурӣ дар ин кор шунавоии кӯдакро хароб мекунад.

Боре Навоб оҳангсози дарборро наздаш хонд ва хошиш кард оҳанге ба ӯ ёд диҳад. Устод гуфт, ба шарт ба ту мусиқӣ ёд медиҳам, ки агар ту ба ҳар гуна мусиқӣ гӯш надихӣ. Ҳангоме ки шумо гӯш ба мусиқии бад фаро медиҳед, дарки мусиқӣ дар ниҳодатон хароб мешавад ва дигар наметавонед оҳанги сараро аз носара чудо кунед.

Навзод низ ҳамин гуна аст. Кӯдак *да* гӯяд, модар *варақ* мегӯяд. Навзод як чиз мегӯяд, омӯзгор чизи дигар. Ҳамоҳангӣ нест ва тир ба нишон намерасад. Навзод наметавонад варақ гӯяд; вай танҳо *да* гуфтан метавонад. Ӯ аз роҳи фаросат меравад, мо бояд аз паси ӯ биравем ва бо нишон додани ин ё он чизе, ки вобаста ба он садоҳо ҳаст, бигзорем онро дарк кунад, фаро гирад. Танҳо аз ин роҳ метавонем ба оғози сухангӯии навзод ёрӣ расонем. Ва агар ӯ табиӣ гап заданро ёд гирад, умед метавон баст, ки боре аз роҳи эҳсосу фаросат низ сухан хоҳад кард.

Навзодро иродааш ба Замин овардааст, вагарна ӯ наметавонист омад. Вай бо иродаи худ меояд ва бо иродаи худ мемонад. Ирода монанди бухорест, ки поездро ба кор медарорад. Агар навзод хоҳад, ки бозпас равад, ин вобаста ба хоҳиши вай аст. Ин кор ҳамеша бо иродаи рӯҳ рух медиҳад. Аз ин рӯ, иродаи навзодро мо дар шакле мебинем, ки то ба мо омадааст. Бисёр шуда, ки ирода ҳанӯз дар кӯдакӣ шикаста мешавад ва ҳама умр чунин мемонад. Агар падару модар бикӯшанд, ки иродаи навзод нашканад, он гоҳ ин ирода мӯъҷизаҳое эҷод мекунад. Кӯдаке ки иродааш ҳифз шудаву парасторӣ дидааст, корҳои шигифтангезе мекунад.

Навзод ҳамроҳи худ ҳавою фазои осмонҳоро ба замин меорад. Шумо дар чеҳра, табассум ва ҳатто гирияи ӯ оҳанги осмонҳоро мешунавед. Ба пиндори сӯфиҳо навзод рондашудаи осмонҳост, аз ин рӯ нахустин суханаш дар Замин гирия аст. Рӯҳ, ки ба тани мо аз чархи барин фуруд меояд, дар Замини басич нороҳат мешавад. Ин фазо барои ӯ бегона аст, вай ин ҷо озод нест, эҳсоси рад рӯхро ночор ба гирия мекунад; дарёфти тарсу бим дар баробари ин ҷаҳони олула ба андӯх.

Агар навзод хангоми зодан фарёд назанад, ин нишони беморист. Ин навзод тандуруст нест, вай наме-

тавонад хуб рушд кунад, зеро муҳити нав ўро барна-ангехт, ба шўр наовард; аз гунаи дигар гўем, вай ба зиндагӣ дар ин муҳит омода нест. Одами нав аз хоб хестаро ба хонаи дигар баред, дар шигифт мешавад, ба чор сӯ менигарад; одами маст гарангу бепарво менишинад. Дар гирдупеш чи меравад, вай дарк намекунад, ба ҳама чиз бепарво аст. Чунин навзод низ ҳамин гуна аст. Хеле кам рух дода ки навзод ҳангоми зодан фарёд назанад; вале агар чунин рӯйдод пеш ояд, донед ки ба ӯ чизе намерасад. Ва чаро рӯҳ ин гуна ба Замин чалб мешавад? Рӯҳ барои он ба Замин кашида мешавад, ки бо Замин пайванд дорад. Рӯҳ хоҳиши саҳти ба пайдо омаданро дорад, ӯ танҳо ҳамин хоҳишро изҳор мекунад.

Навзод, пеш аз он ки ба Замин ояд, як ё чанд нафар омӯзгороне дошт. Вай дар ҷаҳони ҷинҳо, аз бошандагони ҳамешагии ун ҷаҳон, омӯзгор дошт. Омӯзгорони куҳансоле дар ҷаҳони ғариштаҳо ба ӯ таҷрибаи зиндагии худро омӯхтаанд, эҳсосоташонро ба ин рӯҳи тоза, ки сафари роҳи дароз дорад, низ бахшидаанд. Навзод маҳз аз ҳамон ҷо дарки зебӣ, ҳисси вазну оҳанг ва меҳру дӯстдорӣ нисбат ба покизагиву самимиятро овардааст. Сипас, ӯ омӯзгорони дигарро дар ҷаҳони ҷинҳо дучор омад. Инҳо омӯзгороне буданд, ки вай аз ҷаҳони ғариштаҳо ба наздашон фиристода шуда буд, зеро вобаста ба доирае, ки дар ҷаҳони ғариштаҳо мансуб ба он буд, вай роҳи муайян, самти ҳаракатро интиҳоб намуд. Инҳо нахустин омӯзгорони вай буданд, ки сарнавишт ва роҳи зиндагии ўро дар ҷаҳони ҷинҳо равшан мекарданд.

Оё рӯҳ метавонад дар ҷаҳони ғариштаҳо ва ҷинҳо ба худ омӯзгор интиҳоб кунад ваё ӯ тавони кореро надораду ҳар кас сараш асар мегузорад? Иродаи озод метавонад ҳамеша, дар ҳар ҷаҳон бошад ваё дар ҳеч кучо набошад. Намуна: мо ба маркази шаҳр барои ди-

дани чизҳое меравем, ки ниёз дорем ва онҳоро ҷустуҷӯ мекунем. Ҳамзамон бисёр чизҳои дигаре низ ҳаст, ки ҳуши моро ба сӯи худ мекашад. Ҳамин гуна, хангоме ки рӯҳ ба роҳ мебарояд, ба сӯи мавҷудоти аслан моҳиятҳое низ кашида мешавад, ки хостаи вай набудааст, аммо ӯ дар ин кор озод аст, метавонад ба сӯи онҳо равад, метавонад наравад.

Озмудаҳое ки навзод то ба зодан дар ҷаҳони боло паси сар месозад (он гуна ки ситорабинӣ (астрология) пешгӯӣ мекунад) аз сӯи ситораҳо намеояд; вай танҳо аз дами зодан бо ситораҳо пайванд мегирад. Ҳамчунин омилҳои дигаре низ ҳастанд, ки бештар сарнавишти рӯҳро равшан месозанд.

Рӯҳ дар ҷаҳони ҷинҳо дастурҳое аз онҳо мегирад ва ҳам аз касоне, ки нав аз Замин баргаштаанду саҳт мепоҳанд аз озмуда ва дидаву шунидаҳои худ ба ӯ гӯянд. Онҳо метавонианд бо мамнунӣ ҳар он чӣ дар Замин ба даст оварда буданд, ба ӯ бидиҳанд, вале касе наметавонист дастоварду озмудаи як ҷаҳонро ба ҷаҳони дигар бубарад. Ҳар он чӣ вобаста ба ин ҷаҳон аст, одам бояд ин ҷо гузорад, то тавонад озод ба даргоҳи Офаридгор раҳ ёбад. Аз ин рӯ, чизе ки онҳо доранд, ҳамон аст, ки хангоми зиндагӣ дар Замин аз осмонҳо ба даст овардаанд. Ин-андеша, озмуда, дарёфт, бардошт ва дониши онҳост. Ин ҳама дороиест, ки одам аз ҷаҳони боло ба даст меоварад. Аз ин рӯ, хангоме ки одам дар Замин ёфтаҳояшро ин ҷо мегузорад, беҳабар аз он бо ҳамон сарват ба сафар мебарояд, ки аз осмонҳо гирифтааст. Кам касоне медонанд, ки хангоми зиндагӣ дар Замин, чизҳое аз осмон низ ба даст меоваранд. Одам ҳамзамон дар ҷаҳони боло низ зиндагӣ мекунад, аммо инро пай намебарад.

Навзод бо ин мерос ва ин донишу раҳнамоӣ, ки аз як ё бисёрҳо гирифтааст, ба Замин меояд. Шояд касоне ҳастанд, ки ин ҳамаро напазиранд ва гӯянд, ки нав-

зод ҳеч гуна маърифати заминиву осмонӣ зоҳир намекунад; вай ҳеч нишоне аз ҷаҳони фариштаҳо ё чинҳо ҳамроҳ намеорад. Онҳо намедонанд, ки навзод нисбат ба калонсол бештар таассурот мегирад. Вай одами хубро зуд дармеёбад. Мо, калонсолон, меангорем ки мусикиро мефаҳмем, аммо агар медонистем, ки навзод чи гуна ҳисси дарёфти вазну оҳангро ҳамроҳ ба Замин меорад, ҳеч гоҳ чунин мандонамӣ намекардем. Навзод худ оҳанг аст. Вай дар гаҳвора дар ҳавои зарби муайян дасту по мезанад. Ҳангоме ки мусикии мо ба гӯши навзод мезанад, дармеёбад ин аз он оҳанге ки вай хӯ кардааст, хеле паст аст!

Аммо вай бозҳам дар ҳавои ин оҳанги дурушт дасту по мезанад. Мо метавонем бовар кунем, ки мусикиамон саҳт нозук аст, аммо барои навзод он эҷоди ҷаҳони дурушт аст; вай ба мусикии хеле нафису нозук хӯ кардааст, ки мо наметавонем дарк бикунем. Вай пазмони ҳамон оҳанг аст, дар ҷустуҷӯи он аст. Он чи мо медиҳем, ўро розӣ намекунад. Вай мехоҳад як дам гӯш ба ин оҳанг диҳад, онро дӯст дорад, роҳат шавад; аммо худро дар ҷойе бегона мебинад, рӯ мебаронад, мекӯшад бигрезад. Танҳо як он мехоҳад аз он баҳра барад, ба андешае ки ин оҳанг аз зодгоҳи вай-осмонҳо омадааст; аммо зуд дармеёбад, ки хато кардааст, ин оҳанг ун оҳанг нест. Ин ягона сабаб аст, ки навзод ба ҳангоми концерт гирия оғоз мекунад; агар чунин набуд, ў беш аз ҳама аз мусиқӣ роҳат мешуд.

Замон мехоҳад то навзод ба зиндагӣ дар замин хӯ гирад. Дар ин роҳ ба ў чӣ ёрӣ медиҳад? Ранг. Навзодро беш аз ҳама ранг ба сӯи худ мекашад, сипас садо. Ҳангоме ки вай ба садои дурушт ва ранги дурушт хӯ мегирад, он гоҳ оҳишта-оҳишта вижагиҳои осмониро аз даст медиҳад. Ва он гоҳ ки вай нахустин хоҳиши фаришта набуданро дарк мекунад ва он гуна ки ҳайвонҳо роҳ мераванд, ба роҳравӣ меоғозад, зиндагии заминӣ

низ сар мешавад; ҳарчанд ки ҳоло низ фаришта аст. Навзодӣ замони фариштагист.

Навзодӣ се давра дорад: се соли аввал навзодии ростин. Дар соли нахусти зиндагӣ навзод бештар фаришта аст; дар соли дувуми зиндагӣ сояи сабуки ҷаҳони ҷинҳо бапайдо меояд; дар соли сеюм асари зиндагии замин, ин ҷаҳон бапайдо меояд. Ин гуна, навзод дар соли сеюми зиндагӣ заминӣ мешавад.

Чаро навзоде, ки ҳанӯз ҷаҳони фариштаро дар худ дарк мекунад, ҳисси модарзоди нақӯӣ надорад? Зеро фариштаҳо ба нек будан ниёз надоранд. Онҳо худ нақӯӣ ҳастанд, аммо фариштаҳӯӣ ин ҷо бояд ба пайдо ояд. Меҳрубониву сангдилӣ пас аз ба ин ҷо омадани навзод дарёфта мешавад, вай танҳо бо меҳр ба Замин меояд. Дигар ҳамаро ин ҷо меомӯзад. Ва агар омӯзгорон инро бидонанд, ба кӯдак осон ёрӣ мерасонанд. Сифатҳои зиёде ҳаст, ки рӯҳ аз ҷаҳони барин меорад, аммо агар онҳо тарбият нашаванд, имкони сабзиш наёбанд, рушд намекунанд, мемиранд. Ин гуна агар нақӯӣ дар ниҳоди кӯдак имкони рушд наёбад, дар жарфноӣ дили ӯ нопаӣдо мегардад ва одам ҳама умр аз он беҳабар меконад.

Падару модарон гоҳе меандешанд, ки навзод набояд даст ба даҳон андозад, барои ҳамин ба ӯ чизе аз ҷӯб ё аз резин медиҳанд. Ин кор раванди рушди кӯдакро саҳт душвор месозад, зеро рӯҳ барои он зода мешавад, ки ба рифоҳи армонии худ даст ёбад. Навзод аз оғоз мекӯшад даст ба даҳон барад, он гоҳ ки даҳон чизе меҳоҳад; аммо падару модар ба умеди адабомӯзӣ ба дасти вай чизе медиҳанд ва аз ин роҳ кӯдакро бештар маснӯӣ мекунанд. Агар онҳо ба хоҳиши фитрии ӯ ҳалал надиханд, дар роҳи рушд ва расидан ба армонҳои олии кӯдак ёрӣ медиҳанд. Порсоёну ҳақимон ба ҳангоми зуҳд чи кор мекунанд? Мекӯшанд аз ҳар чизе ки дар зиндагӣ онҳоро ба муҳити берун вобаста месо-

зад, раҳо ёбанд. Онҳо ҳар гуна ғизоро бо даст меҳӯранд, ба ҷои косаву табақ аз барги дарахт кор мегиранд; ҳар коре ки мекунанд, аз он мегӯяд, ки меҳоянд озод бошанд. Озод будан ба маънии худки-фоятист; яъне ҳар чи меҳоянд, дар худ меёбанд, аз ҷаҳони берун намекобанд. Ин шеваи хоси онҳост, ки мекӯшанд худро бишносанд, зеро ба ин восита андӯх ва дарду ранҷи ин ҷаҳонро пушти сар мекунанд. Дар зиндагии зоҳидону порсоён, то ҷое имкон дорад, кӯшиши ҳамешагии озод будан аз чизҳои берун мушоҳида мешавад. Аз сӯи дигар, дунёчӯён вобаста-гии ҳарчи бештар аз якдигарро шартӣ рушду пешравӣ медонанд. Ҳар гоме ки мо мемонем, ба сӯи вобастагии бештар аст; ҳар андоза аз дигарон вобаста бошем, ҳамон андоза худро пешрафта медонем. Саранҷом то ба ҷое мерасем, ки дар мавриди ниёзи рӯх, ниёзи ақл ва ниёзи тан дастнигари дигарон мешавем. Ва ноогоҳ аз ин ҳама ба кӯдак амр медиҳем, ки ба ҷойи ангушто-ни зебову нозукаш чизи маснӯиву дуруштро ба даҳон барад. Ба даҳон бурдани даст барои навзод саҳт табиӣ аст; он бозичаи зебову озода ва аз ҳама тоза аст.

Дар Қурон омадааст, ки ҳар кореро вақт асту соат. Ҳамин гуна, барои навзод рӯз, соат ва даме пешбинӣ шудааст, ки вай нишастан меомӯзад, рост истодану роҳ рафтано ёд мегирад. Аммо падару модароне, ки меҳоянд ҳарчи зуд нишастану истодану рафтани кӯдакро бубинанд, ба ӯ ёрӣ медиҳанд ва кӯдак ин корро пеш аз вақт мекунад ва ин бар зидди рушди ӯ мешавад. Зеро вай натавона нишастану рафтано меомӯзад, паси ин чизҳои муҳимтаре низ ҳаст. Давраҳои гуногуне ҳаст, ки кӯдак дар зиндагии рӯхониаш паси сар мекунад. Қисман инҳо амалҳои одианд; рӯхан марҳалаанд. Ҳангоме ки кӯдак мешинад – ин марҳала аст; вақте сари по меистад – марҳала аст; чун қадамҳои нахустро мениҳад – марҳала аст.

Барои дарки маънии ханда ва гирия кӯдак кӯдак бояд шуд, зеро он забони ҷаҳони дигар аст. Аммо, агар шумо накӯшед, ки онро бифаҳмед, гирия бароятон чизе таасуфангезу ханда бозӣ метобад. Гоҳе одамон мехоҳанд, ки кӯдак ҳарчи бештар бихандад, зеро ин барояшон аҷиб аст, ё онҳоро хуш меояд. Ваё онҳо кӯдаки гирёнро канор мегузоранд, нодида мегиранд, ё агар кӯдак гирияд модар мегӯяд: «хомӯш, хомӯш!» Дар ҳар ду маврид низ онҳо имкони фаҳмидани забони кӯдакро аз даст медиҳанд. Ин дамest ки парастор, модар ё оне ки ниғаҳбони кӯдак аст, имкон дорад забони осмонхоро бифаҳмад. Зеро дар рафтори кӯдак чизе нест, ки маънӣ надошта бошад, он намунае аз ҷаҳони барин аст. Чун мо аз субҳ то шом фурурафта дар масъулияти маъмуриятҳои ин ҷаҳонем, кӯдакро аз ёд мебарем, вазифаамонро фаромӯш мекунем. Кӯдак ки ҳоло наметавонад ба забони мо гап занад ва бигӯяд, ки мо чи гуна нисбат ба дархостҳои ӯ бепарвоем, аз ниёзҳои пай намебарем, миёни ӯву модар девори нофаҳмӣ бардошта мешавад.

Навзод будани одами бадро дар гирдупешаш медонад, дармеёбад. Нодуруст аст, ҳангоме ки каси носанҷидаро ба доягӣ мепазиранд. Ҷойи таасуф аст, ки имрӯз модарон аз серкорӣ наметавонанд омӯзишу парвариши кӯдакро ба дӯш гиранд ва ӯро ба кӯдакистон медиҳанд. Ин на ба он маънӣ, ки будани кӯдак дар миёни кӯдакони зиёд нодуруст аст, аммо мо танҳо пас аз бузург шудан дар ин ҷаҳони дурушт ба касони дигар ниёз пайдо мекунем ва на ба ҳар кас, бал ба касоне баргузида. Ҳарчанд мо солҳои зиёд дар Замин ба сар мебарем, боз ҳам як ҷо будану кор кардану зистани одамони зиёд душворихои фаровон бабор меорад. Чи расад ба навзоде, ки тоза ба ин ҷаҳон омадаасту дар миёни кӯдакони дигар афтадааст, ҳангоме ки дурии эволюсионӣ миёни бархе аз онҳо нисбат ба ду тани ка-

лонсол метавонад бисёр зиёд бошад. Кӯдакон ҳоло ба якҷо будан хӯ накардаанд, ҳузури як кӯдак бар дигараш саҳт зараровар аст. Барои сарбози зиёд ё чанд бемор дар як хона будан чандон душвор нест, аммо биандешед, ба навзоде ки нав аз биҳишти тани модар ронда шудааст ин ҳол чи ранҷу дард меоварад! Ҳар кадом аз онҳо монанд ба шоҳи аз тахт афтадааст. Дурӯст ки шояд пас аз ним ё як сол кӯдак ба ин ҳол хӯ гирад, аммо бидуни шак истиклоли рӯҳ ва ташаккули шахсияти ӯ кунд мешавад. Тарбияи кӯдак бурдбориву фидокории зиёд меҳақад. Аммо ин шикебой беҳуда нахоҳад буд; сабр равандест, ки рӯҳ аз он мегузарад ва гавҳари ноёб мешавад. Рӯҳхое ки тавонистаанд аз маҳдудиятҳову андӯхҳои ин ҷаҳон раҳанд, банди фиребу дурӯғи ин ҷаҳонро кананд, рӯҳхоеанд, ки аз имтиҳони сабр гузаштаанд. Агар парастор ё модар ба ҳукми тақдир тавонанд, ки даст ба домани сабр зананд, бояд бидонанд, ки чизе набохтаанд, бал сарвати бебаҳо ёфтаанд. Омӯзиш ва парвариши навзод ва худфидой дар ин роҳ заҳматест монанд ба заҳмати зоҳид; зоҳид дар муруқба аз миён меравад, модар худро ҳама ба фарзанд медиҳаду фаромӯш мешавад.

Дар кӯдак ҳамеша хавфи шакл гирифтани хислату хӯи нодуруст ҳаст. Гоҳе омӯзгор аз хандаи кӯдак шод мешавад ва мекӯшад, ки вай бештару бештар бихандад, зеро ин аҷиб аст. Аммо, чанде кӯдак зиёд бихандад, ночор аст барои ниғаҳдошти мувозинат ҳамон андоза бигиряд. Мешавад ки модар баробари гиряи кӯдак «хомӯш, хомӯш» гӯён ӯро бозмедорад ва агар навзод ором шавад дар ниҳоду бунёди ӯ чизе мешиканад. Агар ӯ меҳақад бигиряд, бигзор гиряд; дар ботини вай чизе ҳаст, ки раҳо шудан, берун рафтан меҳақад.

Бачаҳо одат доранд, ки ҳама чизро гирду пешашон парешон месозанд, ба якдигар дармеафтанд, афтухез мекунанд, медаронанд, мешикананд. Мешавад, ки

кӯдак ягон чизи беҳударо мешиканад ё вайрон мекунад, ин кори вай ба модар ачиб менамояд. Аммо агар ба кӯдак имкон дода шавад, ки ба корҳои нохуб даст насад, пасон дар зиндагиаш душвориҳо пеш меояд. Инро бояд пешгирӣ кард, аммо на бо хашму ғазаб. Рафтори кӯдакро бо роҳи банд кардани вай ба коре, ки аз пешина фарқ дорад, ислоҳ бояд кард. Хуши ӯро ҳамеша ба чизҳои банд сохт, ки барояш фоидадоранд, дар ин маврид ӯро ба ҳоли худ гузоштан нашояд.

Дар соли аввали зиндагӣ кӯдакро аз вайронкорӣ боздоштан душвор аст. Гузашта аз ин, кӯшиши нобуд сохтани ашӯ аз сӯи навзод наққорию бузург аст. Ин аз сӯи рӯҳ бозтоби хоҳиш дар роҳи дарки асрори зиндагӣ аст, зеро ҳар чиз дар чашми навзод пардаеро менамояд, ки пасаш розе нухӯфта асту рӯҳаш мекушад онро бикшояд. Он навзодро бармеангезад, зеро парда аст. Бо вайрон сохтани он вай меҳаҳад бидонад пасаш чӣ аст.

Аммо навзодро бе ранчишу хашм аз вайрон кардану шикастани ашӯ метавон боздошт. Набояд асабонӣ шуд, ин барои кӯдак муфид нест. Чанде шумо шикебо бошед, ҳамон андоза ба кӯдак хуб аст, иродааш мустаҳкам мешавад. Аммо агар хашму ноустуворӣ нишон диҳед, асаби кӯдак вайрон мешавад, ситам ҳис мекунад, афсурда мегардад; хангоме ки бузург шуд, дар ниҳодаш сояи тарс менамояд. Зиёд хушёр бояд буд, то асаби кӯдак зарар набинад. Марказҳои асаби ӯ хеле ҳассосанд; ин марказҳо марказҳои фаросатанд. Андак пас ин марказҳо барои дарёфти донишҳои малакутӣ ба рӯҳ ёрӣ медиҳанд. Агар ин марказҳо аз нодонии омӯзгор осеб бинанд, кӯдак тавоноии рушду нумӯро дар зиндагӣ аз даст медиҳад. Кӯдак ҳама чизро мефаҳмад; бузургсол бояд сабр пеша кунад. Ҳар гоҳ ки ӯ чизеро бишканад, батақдор гӯед: «ту набояд инро

шиканӣ!» Бигзор ӯ даҳ бор бишканад, ҳар бор ба нармӣ гӯед: «ту набояд инро бишканӣ», саранҷом кӯдак мефаҳмад.

Дар боби ҳӯи бади кӯдак: гоҳе вай ба гунае гарданкашу нофармон аст ва намехоҳад сар фуруд орад, ки ночор ба хашм меояд, сарзаниш мекунад. Аммо ин нодуруст аст. Сарзаниш ба системаи асаби кӯдак таъсири бад мерасонад. Басанда аст боре кӯдакро ранҷонд, то дар системаи асаби вай ҳама умр нишони тундхӯиро мӯҳр кард. Хуб аст дар ин гуна лаҳзаҳо пайваста ҳуши ӯро ба сӯи дигар бурд, то он андеша аз сараш бадар равад ва набояд аз ин кор хаста гашт. Танҳо ҳамин кор навздро ночор месозад ба вазну оҳанги даркор ворид шавад.

Дар кӯдакон бештар ду гуна мизоч мушоҳида мешавад: фаъол ва ғайрифаъол. Кӯдаке ҳаст, ки ҳар чӣ ниҳедаш худро роҳат ҳис мекунад ва танҳо замоне мегиряд, ки гурусна аст. Аммо кӯдаке низ ҳаст, ки ҳамеша саргарми корест; вай ё бояд бигиряд, ё чизеро бишканад, пора кунад, аммо ором наистад. Хуб аст агар тавонист ӯро вориди вазну оҳанги муайян кард. Кӯдаки фаъолро бо дасти омӯзгор бояд ором кард; ҳуши ӯро банд ба чизе созед, даст ба даст занед. Кӯдакӣ давронест, ки метавон ҳӯи саркашро ром кард, сифатҳои хубро ошкор намуд ва мизочи гармро дуруст истифода бурд.

Ҳангоме ки кӯдак модарзод орому роҳат аст, набояд пиндошт, ки ҳама хуб аст. Ин гуна кӯдакро андак фаъол бояд кард. Ба ӯ бештар бояд рӯ овард, зиёдтар бозича дод, саргарм шуд. Ӯро бояд барангехт, рӯи даст гирифт, ҳушашро ба ину он банд кард, то вай ба чунбиш ояд, фаъол шавад, ба он чи дар гирду пешаш мебинад тавачҷӯх кунад. Ин гуна шумо метавонед мувозинати дилхоҳро ба даст оред.

ОМУЗИШИ ХУРДСОЛ

1

Аз панҷ соли зиндагии кӯдак ду соли аввалро тифлӣ ва се соли пасинро даврони хурдсолӣ меномам. Бархе аз падару модарон меандешанд, ки тарбияи кӯдаки чор-панҷ сола дар хона хуб аст, ё дар кӯдакистон. Ин давра барои кӯдак-даврони подшоҳист ва ҳар гуна шитоб аз сӯи омӯзгор ба умеди омӯзиш дастдарозӣ, фишор ва рақобати зиндагӣ бар сари ӯст. Зеро зиндагии мо ҳама танида аз рақобат аст, ки рӯз то рӯз сахтгару сахтгар мешавад; ин гуна муҳит нохудоғоҳ ба зиндагии кӯдак фишор меоварад ва ӯро ночор месозад ворида рақобат гардад, то дар бузургсолӣ тавонад, ки аз худ дифоъ кунад. Аммо ин солҳои ширину шодизо, ки оӣ аз ташвишу ғаму андӯху дарду худхоианд ва бо дасти сарнавишт ба кӯдак пешкаш шудаанд, чиянд? Ин солҳои подшоҳианд. Агар шумо кӯдакро бо шох қиёс кунед, хоҳед донист, ки подшоҳи ростин кӯдак аст, подшоҳии дигарон тақлиде беш нест.

Беҳтар он аст, ки кӯдак омӯзишро на аз дабистон, бал аз кӯдакистон сар кунад. Он ҷо ӯ алифборо азёд мекунад, ақлаш побанд мегардад, саргарми бозӣ мешавад. Аммо ҳамзамон, ҳангоме ки мо хуши кӯдакро банд ба уфуқе танг мекунем, рушди рӯҳашро маҳдуд месозем. Хуб мебуд агар монанди кишоварзон ва мардумони дур аз тамаддун кӯдакони хурдсолро озод бигзорем, то онҳо бо ҳамсолони худ бозанду тозанд, шохи дарахт бароянд, ба замин фуриянд, шодӣ кунанд, ханданд, гирянд. Хатое бузург аст, агар он озодиву шодие ки осмонҳо дар ин даврон ба кӯдак ҳадя кардаанд, аз сӯи мураббӣ рабуду шавад.

Ҳадиси аз биҳишт ронда шудани Одам аз он

мегӯяд, ки дар зиндагӣ як давроне ҳаст, ки ҳар кас худро дар бихишт меёбад ва сипас аз он берун меояд ва дигар ҳеч гоҳ он шодиву нишоту озодиро, ки рӯҳи вай дар он ҷо доштааст, намеёбад. Одаме нест, ки боре худро дар бихишт наёфта бошад ва ин бихишт кӯдакӣ аст.

Ва инак масъалаи сариштаи кӯдакони хеле ғаёл. Нахуст аз ҳама, ин гуна кӯдак пайвандони хонаводаро ҳаста мекунад, зеро манфиатҳои онон дигар аст. Аммо ин ҷо кӯдак гуноҳе надорад. Намуна: шояд омӯзгор даст ба қор аст, ё чизе менависад, ё дам мегирад, ё орзу мекунад, аммо ин дам кӯдак дар наздиқиҳои вай сару садо баланд месозад. Омӯзгор меандешад: «Ин нодуруст аст.» Аммо нодуруст аз кадом нигоҳ? Ин ҷо беназоқатии омӯзгор ошкор мешавад, чун вай наметавонад хунгармии кӯдакро тоб оварад. Дуруст аст, ки ин гуна хунгармиро на ҳама одамони ҳама метавонанд бипазиранд, вале кӯдакони мавҷуди заминӣ нестанд, онҳо фиристодаи осмонианд. Ба онҳо имкон бояд дод аз зиндагии осмониашон баҳра баранд, он гуна ки мо аз зиндагии ҳамамон лаззат мебарем.

Вале ин озодӣ бояд марзе муайян дошта бошад. Мегӯянд: «Мо наметавонем, ки онҳо чизҳои хонаро бишкананд; ҳамаро хароб кунанд, ба қорамон ҳалал диҳанд;» аммо ин ҳама мафҳумҳои заминӣанд. Дуруст ин аст, ки омӯзгор ҳақ надорад озодии кӯдакро танг кунад, баракс ҳар қорӣ бояд ба ҳавасмандсозии вай равона шавад. Дар бозӣ, ҳоюҳу, бурову фуру ва ҷастухези кӯдак рӯҳи ӯ зуҳур мекунад. Мо онҳоро бесар менем, аммо кӯдакони чунин наметавонанд. Агар ин бесарӣ аст, низ ҳақ бо кӯдак аст. Чун мо онҳоро роҳбарӣ мекунем, ночор месозем ҳамрадиҳо бо зиндагии мо бошанд, нерӯю ғайрату рӯҳашон маҳдуд мешавад ва ин гуна раванди ростини рушдашон душвор мегардад.

Дар ин синну сол кӯдак олами малакутро дарк мекунад.

Бисёр шуда, ки кӯдакон аз рӯйдодҳои майдони ҷанг беш аз ҳукуматдорон огоҳ буданд. Онҳо бо фаросат инро дармеёфтанд, гоҳе дар хоб медиданд, гоҳе тасаввур мекарданд ва шгӯхиҳояшон ҳамеша дуруст меафтод. Ин аз он мегӯяд, ки кӯдак ба ҳангоми чор, панҷ, шаш ва ҳафтсолагӣ зиёда ҳассос аст, чаро ки зери нуфузи чинҳо қарор дорад.

Кӯдак дар се, чор ва панҷсолагӣ саҳт тақлидгар аст; вай дӯст дорад ҳар чи мебинад, тақрор кунад. Роҳи беҳтари омӯзиш дар ин ҳангом ба ӯ додани чизҳои арзанда ба тақлид аст. Намуна: овозҳо, нотаҳо ва ҳар чизе ки ба зарбу оҳанг пайванд дорад, феълҳои хӯи ӯро ме-созаду зеб медиҳад, дар ин сапедадамони кӯдакӣ пойдевори иродаи вай гузошта мешавад. Беҳтар аст, ки то панҷсолагӣ он чи пайванд ба рақам, ҳарф ва алифбо дорад, ба кӯдак омӯхта нашавад. Ягона фане ки дар ин давра ба кӯдак бояд дод назму тартиб аст, ҳатто агар вай онро дарк ҳам накунад; тартибу низом дар хобу хез, хӯрок, бозӣ ва дамгирӣ.

Ҳангоми бозид аз Итолиё бону Монтессори бароям қисса кард, ки вай дар қанори дигар чизҳо дар кӯдакон маҳорати дастбӣ ба оромиро низ рушд медиҳад. Пас аз чанде ин чиз он гуна ба онҳо хуш меояд, ки оромиро бештар аз бозӣ меписанданд. Бароям саҳт шигифтангез буд, ҳангоме ки дидам духтараки шашсола чун соати ором буданаш даррасид, рафт дару тирезаро пӯшид, бозичаҳоро ғундошт, рӯи курсӣ нишаст, чашмонашро баст ва то се-чор дақиқа боз накард. Тарҳи рӯи ширинаш ин ҳангом ба фаришта меконд. Мегуфтӣ вай ин панҷ дақиқаро аз як рӯзи бозӣ боло мегузорад. Оромӣ кӯдаконро хуш меояд, агар ба он хӯ гиранд. Оромӣ ошуфтагиву парешонии кӯдакро аз миён мебарад. Ба кӯдаке ки саргарми бозӣ аст, ни-

шастану чашмро пӯшидан танҳо дар оғоз хуш намеояд. Ин кор дар ибтидо барояш душвор метобад. Аммо, чун дар давоми ҳафта онро бисанчад, аз дастбӣ ба шодии оромӣ роҳат мешавад.

Гоҳе ба ҳангоми ошуфтагии кӯдак аз сӯи омӯзгор ё парастори ӯ хоҳиши дилхушӣ кардан мушоҳида мешавад. Ин кор гӯё барояшон гунае аз саргармист. Чун кӯдакро дӯст медоранд, як чунбиши бечои дасти ӯ ба ҳаяҷон меоварадашон. Онҳо ба ин рафтори кӯдак аҳмият додаву, онро дунбол кардаву пазируфта ин хӯро дар ӯ побарҷо месозанд. Бехтар он аст, ки онро нодида гиранд, напазиранд, ҳатто андешашро накунанд. Кӯдак метавонад ошуфта бошад, аммо баробари нодида гирифтани омӯзгор ин одат аз миён меравад.

Камбуди дигаре низ доранд омӯзгорон-рӯҳафтодагӣ ба ҳангоми ошуфтагии кӯдак. Ин низ нодуруст аст, зеро бо ошкор сохтани навмедӣ ба ошуфтагии кӯдак нерӯ мебахшанд. Тарбият сабри гарон меҳаҳад; чанде шикебо бошад ва бо кӯдак хирадмандона кор гиред, ҳамон андоза ба рушди рӯҳи ӯ ёрӣ медиҳад.

Паси ошуфтагии кӯдак ва ҳам калонсол сабаби ниҳоне ҳаст ва ин метавонад пайванд ба тан дошта бошад. Сабаби ҷисмоние бошад, ки атрофиён пай намебаранд; онҳо меандешанд, ки кӯдак модарзод асабонӣ аст. Онҳо ҷойи он ки сабаби ошуфтагиро дар тани кӯдак ҷӯянд, ин сифатро ба ниҳоди ӯ пайванд медиҳанд. Бо кӯшиши донистани ин чиз шумо ин ҳолро бештар сабр мекунед.

Дар рафтори кӯдак раванди дигаре низ ҳаст-дигаршавии кайфият. Имрӯз вай меҳрубон аст, фардо начандон. Рӯзхое монанди фаришта аст, рузхое на ва ин гуна ҳолати ӯ дигаргун мешавад. Дар ин давра бештар ғамхору меҳрубон бояд буд, то ҳоли ноустувори кӯдакро дунбол карда тавонед, аммо аз андоза беш иродаи худро бар сари ӯ бор накунед. Намуна: агар кӯдак

хоҳиши саҳти гирия, ханда, бозӣ ё шикастани чизе дорад, беҳтар аст ҳуши ӯро банд ба чизи дигар кард. Агар вай зиёд бихандад, ҳуши ӯро равона ба чизе кунед, ки ақлашро банд месозад-ин кор ӯро ором мекунад ва ҳушашро аз фикре, ки сабаби хандааш буд, бармеканад. Ба ҳангоми гирия низ метавон ҳамин корро кард. Ин гуна дар зиндагии ӯ мувозинат пойдор мегардад.

Оё дар зиндагии кӯдак дин низ ҷой дорад? Посух ин аст: беҳтарин замоне ки мешавад базри динро дар замини дили кас корид, кӯдакӣ аст, зеро ин давронест, ки ғариштаҳӯӣ ҳоло тозаву побарҷо асту сифатҳои чин нав рӯ ба рушд дорад. Чи гуна мешавад ба кӯдак дин омӯхт? Бостонитарин дарс, ки ҳама паёмбарону омӯзгорон додаанд, дарс аз Худои армонӣ аст ва он беҳтарини дарсҳо буди ҳаст. Чи гуна бояд ба кӯдак ғояи Худои меҳрубон, Худои бахшанда, Худои барподорандаи замини замони дод? Агар дар ниҳоди кӯдак аҳгари рӯҳонӣ ҳаст, дар панҷсолағӣ аз худ дарак медиҳад. Ба назар мерасад, ки муҳаббат ба ниёш, муҳаббат ба Худо, эҳсоси муқаддасот, арҷ ба дин дар ниҳоди кӯдак ҳамеша будааст, вай бо ҳаминҳо ба дунё омадааст.

Гоҳе дар навзоде, ки ба давраи кӯдакӣ гом мениҳад, падидаҳои порсой ва рӯҳонӣ равшан мушоҳида мешаванд. Рӯҳоният модарзод аст ва он гоҳ ки дар кӯдак ошкор мешавад, бояд донист, ки вай онро аз осмон овардааст. Дар бисёр мавридҳо кӯдак нисбат ба калонсол дар шиноҳти Худо ҳассостар аст, зеро калонсоли фурурафта дар гирумони ин ҷаҳон кайҳо Худоро фаромӯш кардааст. Вай танҳо ин ҷаҳонро мебинад. Кӯдак ҳоло ин ҷаҳонро кашф накардааст, аз ин рӯ Худоро хубтар мешиносад. Ҳангоме ки ин гуна имкон аз даст меравад, кас пас аз калонсоли камбуди дар худ меёбад ва меандешад: «Чи хуб буд агар ман Худоро мешинохтам.» Аммо инак дер шудааст; шиноҳти Худо

барояш душвор аст, зеро дона дар замон ба хок наафтааст.

Одамони бешуморе ҳастанд, ки ба дунболи дар кӯдакӣ аз сӯи падару модар нарасидани ғояи Худо, дар шинохти Худо душворӣ мекашанд; аммо рӯҳ ҳамеша толиби Худост. Вале омӯзгор хушёр бояд бошад, то дар ниҳоди кӯдак ҳамроҳ бо арзишҳои динӣ тухми оштинопазирӣ нақорад. Агар чунин шуд, ин хатое ислоҳношуданӣ хоҳад буд. «Оштинопазирӣ» ба ин маънист: дар оғоз кас ба Худо бовар мекунад – ин замонест фархунда, аммо бо ба зиндагӣ пайванди бештар гирифтани вай барои масҷиду маъбади худ ба мубориза бармеҳезад, ин барояш ғояи асосӣ мешавад; хангоме ки ӯ бештар рушд мекунад, ба динҳои дигар бо нафрат менигарад. Ин гуна, кас бештару бештар дар ин ғоя фурӯ меравад; ҳамин аст оштинопазирӣ. Агар кӯдак аз хурдӣ зери ин бор бимонад, ҳадафи асосӣ аз даст меравад. Мақсади ягонаи дин то ба армони олий боло бурдани кӯдак аст; инро бо роҳи ба ӯ додани калиди дин метавон дарёфт ва ин калид Худо аст.

Омӯзгор саҳт бояд бикӯшад, ки ба кӯдак дар чомаи дин маводи душвор, ки вай наметавонад бифаҳмад, надиҳад. Омӯзгороне ҳастанд, ки саршори ғояҳои фалсафиианд, нисбат ба дин нигоҳи вижа доранд ва мехоҳанд онро ба сари кӯдак бор кунанд. Вале ин гуна онҳо ба ҷойи додани дарси нахуст ба кӯдак бештар зарар меоранд, зеро ин ҳама барои ӯ душвору нопазирuftанист. Ин монанд ба он аст, ки ба майса оби зиёд дод, вай наметавонад онро бипазирад ва саранҷом ҳазон мешавад, мемирад. Омӯзгорони зиёде ҳастанд, ки бо кӯдак ба забони фалсафа ҳарф мезананд, зеро лабрез аз ин концепсияанду мехоҳанд бахше аз онро бар сари кӯдак бирезанд; вале агар кӯдак дар он фурӯ равад, ҳамаро аз ёд мебарад. Мо бояд кӯдак шавем, то

тавонем кӯдакро тарбия кунем. Ба кӯдак бо забони худаш бояд гап занем ва маводеро диҳем, ки метавонад фаҳмаду бипазирад.

Боре доя наздам омад ва гуфт: Кӯдак пурсишҳои шигифтангезе мекунад, ки ман наметавонам посух бидиҳам. Ман гуфтам: чи пурсиш аст он? Ӯ гуфт: пеш аз намози хуфтан кӯдак аз ман пурсид: агар Худо дар боло, дар осмон аст, чаро ман бояд заминро сачда кунам? Доя саҳт ошуфтаву парешон буд, вай намедонист чи гӯяд. Аммо, агар кӯдак ба пурсишаш посух нагирад, аз ин дам ба пас бовараш мешиканад, зеро ин замонест, ки рӯҳ меҳоҳад ба рамзу рози зиндагӣ бирасад. Ман аз кӯдак пурсидам: «Чи гуфтӣ?» Вай ба ман фаҳмонд ва ман гуфтам: «Оре, Худо дар осмон аст, вале пойҳои ӯ кучост? Дар Замин. Ҳангоми намоз ту ба пойи Ӯ мерасӣ.» Вай фаҳмид, ки арчанд Худо дар осмон аст, аммо ҳангоми сачда ин метавонад то ба пойи Ӯ бирасад. Вай батамом розӣ шуд.

Зиёд мешавад, ки кӯдакон то ба дами шикастани бовар мерасанд, зеро бовари онҳо монанд ба рустани нозук аст, ки нав аз хок сар кашидааст; агар он бе ниғаҳбон монад, дар як он нобуд мешавад. Аз ин рӯ, ин ҷо хеле дурандеш бояд буд. Муҳим нест, ки одами калонсол имрӯз бовар дораду фардо на. Ин арзише надорад, зеро бовари ӯ арзиш надошт. Аммо бовари кӯдак чизи дигар аст, чиддист, вай шак надорад; агар ӯ бовар дорад, бовараш устувор аст, аз ин рӯ, эътиқоди кӯдак ҳақиқат аст. Шикасти ин гуна бовар, боҳти бузург аст.

Боре кӯдак ошуфта назди омӯзгор омад, зеро бачае ба вай гуфт: «Ту ба Хизр бовар дорӣ? Вай вучуд надорад.»* Кӯдак саҳт ошуфтаву парешон буд, чаро ки

* Санта Клаус буд, ман Хизр гуфтам, зеро Санта Клаус ба фарҳанги мо бегона аст. (Ю. Ю.)

модар ҳамон сахар ба вай гуфта буд, ки агар одам дили софу вичдони пок дорад, дар зиндагӣ ҳафт бор Хизро дучор меояд ва ӯ ҳама хостаҳои ӯро мебарорад, кас хушбахттарини хушбахтҳо мешавад. Ва кӯдак навмеду парешон назди омӯзгор омад ва пурсид: «Хизр ҳаст ё на?» Акнун биандешед, ки мураббӣ гуфт: «ҳаст.» Он гоҳ, пас аз чор-панҷ сол кӯдак ногузир назди ӯ меомад ва мегуфт: «На, Хизр вучуд надорад.» Агар мураббӣ мегуфт: «на, вучуд надорад», он гоҳ бовари кӯдак батамом мешикаст. Вай одами дигар мешуд, як вожаи «на» ҳама ҷаҳони поки рӯҳи ӯро дар кишвари дилаш хароб мекард. Аммо омӯзгор ба вай чунин гуфт: «Ёдат бошад, ҳар чиз ки ақл дармеёбад, вучуд дорад. Агар он дар ҷаҳони моддӣ нест, дар ҷаҳони рӯҳонӣ ҳаст. Аз ин рӯ, ҳеч гоҳ нагӯ: «ин вучуд надорад.» Ҳар кас ки ба ту мегӯяд, ин ё он вучуд надорад, бигӯ ки вай дар ҷаҳони ақл вучуд дорад» ва ин посух кӯдакро саҳт хуш омад.

Кӯдак ин посухро ҳама умр дар ёд медорад. Агар вай дар зиндагӣ то ба осмон расад, низ ин посухро аз ёд намебарад, ба он бовар мекунад. Вай ҳеч гоҳ «ман бовар надорам» намегӯяд. Ва ин бовар даркшаванда аст. Ӯ ҳеч гоҳ нахоҳад гуфт «ин вучуд надорад.» Вай дар кӯдакӣ ва бузургсолӣ низ метавонад гӯяд «ин ҳақиқат аст.»

Хуб аст, ки кӯдак ҳар чи бештар аз афсонаҳои чину парӣ дур дошта шавад. Қиссаи чину парӣ сари кӯдак таъсири зиёд меорад ва ӯро саҳт машғул медорад ва ин гуна ақли ӯ ба сӯи дигар меравад, бар зарари вай кор мекунад. Ёд аз чину парӣ, арвоҳ ва шайтонро дар мағзи ӯ набояд ҷо кард. Роҳи хуби гурез аз ин, онро ба шӯҳӣ гардондан аст. Посухи хирадмандона, ки хуши кӯдакро аз боби чину париву шайтон ба сӯи шӯҳӣ барад, беҳтарин посух аст. Ҳамзамон рад кардани чину париву шайтон масъулиятест бузург, ин маъни радди

оёти китобҳои осмонист ва метавонад кӯдакро ба сӯи гумроҳӣ барад.

Ҳама номҳое ки пайғамбарон ба Худо додаанд, хо-си моҳияти ӯ нестанд. Ин кор танҳо барои дарки ода-мон буд. Ақли одам ҳамин гуна номҳоро мегирифт: Офаридгор, Довари Рӯзи Ҷазо, Парвардигор, Яздон. Инҳо номи Худо нестанд; ҳар номе ки ба Ӯ додаанд, номи Ӯ нест. Худо наметавонад маҳдуд ба ном бошад; ин номҳо барои Ӯ саҳт хурданд. Аммо ин беҳтар аз он аст, ки Худоро бо кӯшиш, то ҷое даст медиҳад, кон-крет карду то ба пояи ақл фурувард. Вале чи нерӯест, чи ёриест ба кӯдак, агар ӯ аз хурдӣ биандешад, ки Дӯсти ноошнову нодидание дорад ва метавонад бигӯяд: «Оне ҳаст, ки ниёиши маро мешунавад, Оне ки дар ғаму шодӣ бо ман аст, Оне ки розигиашро ме-гирам, Оне ки маро ниғаҳбон аст, Оне ки монанд ба падару модари ман аст, аммо ноошнову нодиданӣ.» Ҳатто агар кӯдак натвонад, ки ин ҳамаро пеши худ шарҳ диҳад, боз ҳам ноогоҳона нерӯеро дар андару-наш дармеёбад. Вай дарк мекунад, ки бо ин нерӯ, бо ин нерӯи бузург, агар падуру модар дорад ё надорад, метавонад пеши рӯи ҳар саҳтӣ истодагӣ кунад. Вай ҳис мекунад: «Ӯ ҳаст, ҳамеша бо ман аст.» Ва агар ин идеал бо дасти омӯзгори хирадманд дар кӯдакӣ тарҳрезӣ шавад, ҳама умр пуштбону дастгири ӯ меша-вад.

2

Омӯзгор аз якравӣ, саркашӣ ва худхоҳии кӯдак на-бояд даступоча шавад. Вай бояд бидонад, ки кӯдак инро ё ба мерос гирифтааст ваё инҳо пайомади камбу-ди ҷисмонии ӯянд ва нисбат ба он хирадмандона кор гирад. Оташ аз оташ нерӯ мегирад, хашмро хашм боло мебарад. Мураббӣ чанде ба ин ҳӯи кӯдак вокуниш

нишон диҳад, ҳамон андоза он пойдор мешавад. Аламзада шудан аз гарданкашии кӯдак, оташи хашми ўро афрӯхтан аст. Роҳи дуруст, нахуст хуши ўро ба сӯи худ бояд кашид ва сипас ўро дар фармон овард.

Агар якравии кӯдак ба сӯи нек равона шавад, он гоҳ вай метавонад аз он баҳра барад. Якравӣ метавонад фоидаи зиёд орад; бисёре аз бузургони ҷаҳон маҳз бо ёрии якравии вижа дар феълу хӯшон фароз рафтаанд, зеро якравӣ дар асли худ нерӯю тавон аст. Бизнесмени якрав метавонад дар кораш комёб бошад, ҷанговари якрав метавонад пирӯз шавад, сиёсатмадори якрав метавонад ба ҳадаф бирасад, сармоядори якрав метавонад ба корҳои бузург даст ёбад. Аз ин рӯ, якравии дуруст истифода шуда манфиати фаровон дорад. Лозим аст, ки ақли кӯдак дар ҳамин самт ташаккул ёбад, то якравии вай боровар бошад. Танҳо кӯдаки якрав худро ночор месозад ва супоришро сомон медиҳад; агар дар хӯи ӯ якравӣ набуд, наметавонист онро ўҳда намуд. Якравӣ гоҳе ангезаи мусобиқа дорад ва бисёр шуда, ки мусобиқа воситаи дастёбӣ ба пешрафт буда.

Одоб бисёр муҳим аст ва зарур аст, ки дар чорпанҷсолагӣ одоби хуб омӯхта шавад. Дарси нахуст дар ин бахш бояд он бошад, ки кӯдак донад омӯзгор кай ба ӯ дӯстдориву меҳр нишон медиҳад ва кадом соат ин дар назди вай бояд сарбазеру ором нишинад. Агар омӯзгор нисбат ба кӯдак ҳамеша нарму меҳрубон бошад, вай ноздона мешавад. Гуногунӣ бояд бошад. Соате бояд бошад, ки кӯдакро дӯстдорӣ кунанд, меҳрубон бошанд; ба кӯдак меҳрубониву дӯстдорӣ даркор аст, меҳру муҳаббат такягоҳи ўст; аммо соате низ бояд бошад, ки кӯдак фармон барад; ӯ ё бояд нишинад, ё рост биистад, ё кореро бикунанд, ки фармудаанд ва дар ин ҳангом набояд ҳеч гуна гузашт шавад.

Чизе ҳаст, ки дар кӯдакӣ бояд омӯхта шавад; баҳс

накардан. Агар пеши роҳи ин одат дар кӯдакӣ баста нашавад, дертар он барои омӯзгор дарди сари зиёд меорад. Одаме ки ин камбуд дар кӯдакияш бартаараф нашудааст, бо доштани одоби хуб низ ҳар гуна густоҳӣ мекунад. Ҳамчунин, агар кӯдак бо омӯзгор ихтилоф кунад, ҳамеша онро пешгирӣ бояд кард, то ӯ тавонад гуяд: «Чун ту хурд ҳастӣ, огоҳии хуб надорӣ. Арчанд ин ба чашми ту нодуруст менамояд, дар он ҳақиқате ҳаст. Ту намедонӣ, аз ин рӯ набояд дар назди касон бо омӯзгори худ ихтилоф кунӣ. Агар бовар дорӣ омӯзгор дуруст нест, ҳангоме дигарон мераванд, метавонӣ наздаш биравӣ ва бигӯӣ: «он чи шумо гуфтед, нодуруст аст», вале дар назди одамон набояд чунин рафтор кард, зеро он гуна ки омӯзгор медонад, ту намедонӣ. Онро шояд сабабе бошад.» Тарбияи кӯдак нисбат ба тарбияи калонсол осонтар аст.

Ҳамзамон, дар ниҳоди кӯдак рӯҳи эҳтиром ба худро низ бояд ҷо кард. Метавонад дар рӯи миз ғизое бомаза бошад, дар хонае чизе зебову хушрабо бошад, тангаҳои зару сим дар дастрасаш бошад, аммо гирифтани шикастану нобуд карданро, ки хоси табиати ӯст пешгирӣ бояд кард. Ба ин чи гуна метавон даст ёфт? Кӯдак набояд андешад, ки ӯро ба зӯр аз чизҳое, ки барояш хушанд, дур медоранд, аммо вай бояд дарёбад, ки нодида гирифтани ин чизҳо эҳтиром ба худ аст; вай бояд шод бошад, ки метавонад ба шириние, ки дар рӯи миз аст, нигоҳ накунад ва ин андеша дар дили ӯ ҳисси ифтихору шарафи бузургро бабор меорад. Ин ба кӯдак шикебой меомӯзад, эҳсоси эҳтиром ба худ дар андоза ба бозичае ё хӯрдани ба ӯ шодии бепоён меорад, зеро ҳангоме ки кӯдак бо рад кардани чизе, ки саҳт меҳаҳад, эҳсоси ифтихор мекунад, он ниҳодашро ба туғён меорад, рӯҳашро бедор месозад. Ин на ба ин маънӣ, ки кӯдак бояд аз ҳама чизи хубу зебо даст кашад. На, ӯро бояд омӯхт, ки агар чизе барояш диҳанд,

метавонад бигирад, аммо агар он чизро ба \bar{u} надиханд, вай бояд бо \bar{g} урур аз ин кор хуздорӣ кунад.

Кӯдак набояд ба чизҳое монанди ширинӣ, бозича ва аз ин гуна, ки барояш дилхоҳанд дилбастагии зиёд дошта бошад. Зеро ин камзарфист, \bar{g} уломи чиз будан аст. Кӯдак бояд \bar{g} урури кофӣ дошта бошад ва хоҳишашро ба чиз набояд ошкор кунад. Фаромӯш накунад, ки кӯдак ба ин сифат агар аз ибтидо не, андак пас арч мегузорад. Хуздорӣ ба кӯдак он гуна нерӯ ва хушнудӣ медиҳад, ки вай роҳат мешавад.

Дар кӯдак ангезаҳое аз гунаи «ту беш аз ман гирифтӣ» ё «ба хоҳару додарам бештар доданд»-ро пешгирӣ кардан мебояд. Инро бояд гусаст. Вай набояд маҳкум кунад, хурсанд бояд шавад, ки ба додарак ё хоҳаракаш бештар аз \bar{u} расидааст. Пайдост ки вай аз ин кор хурсанд намешавад, аммо агар \bar{u} ро ёд диҳанд, омӯзанд, \bar{u} хурсанд мешавад ва хурсандӣ барояш роҳат меорад. Нақӯй барои он нақӯист, ки шодмонӣ меорад. Агар некӣ шодӣ наорад, на некист.

Бисёр омӯзгорон андеша надоранд, ки чӣ бозичае ба кӯдак медиҳанд. Бозичаҳое ҳастнад, ки кӯдакро танбал мекунад; бозичаҳое ҳастанд, ки кӯдакро даступоча ваё \bar{u} ро асабониву шармгин месозанд. Онҳо ноогоҳона ба кӯдак таъсир мерасонанд. Инчунин бозӣ бо бархе аз бозичаҳо ҳеч гуна фоида надоранд. Ҳар дами кӯдакӣ барои рӯҳ арзиши баланд дорад ва агар дар ин давра ба \bar{u} чизро надиханд, ки барои рушдаш саҳт зарур аст, ҳатто ислохнопазир мешавад.

Ҳатто ҳангоми интиҳоби бозича ин пурсиш пеши рӯ бояд бошад, ки кадоме аз он кӯдакро ба илҳом меораду ба рушди рӯҳаш ёрӣ медиҳад. Шумори зиёди бозичаҳои бемаънӣ бо чехраҳои тарсбор ҳастанд, ки ҳеч гуна зебӣ надоранд. Онҳо барои он ба кӯдак писанданд, ки ба вай ҳама чиз писанд аст. Кӯдак гоҳе лухтаки бедасту поро дӯст медорад. Аммо мо бояд

хушёр бошем, ки лухтакҳои вай ҳамеша буд бошанд, бедаст ё бепо набошанд.

Мешавад, ки кӯдак бозичаҳои бадрӯро дӯст медорад. Намуна: хирсаки махмалин назди кӯдак чист? Оё вай кӯдакро ба илҳом меорад, рӯҳашро мебардорад? Ҳаргиз на. Баракс, ин бозича дар ақли равшани кӯдак нисбат ба ҷонварон пайе бад мегузорад. Бисёр бозичаҳои ҳастанд, ки ақли кӯдакро ба ҷунбиш намеоранд, қардани қореро аз ӯ намехоҳанд, аз ин рӯ ӯро ошуфтаву парешон месозанд. Ба кӯдак барои он хирсаки махмалинро медиҳанд, ки мепиндоранд вай ба ӯ писанд аст. Аммо чаро ба кӯдак чизеро бояд дод, ки ба ӯ писанд аст? Дӯстӣ бо хирс!

Барои рушд додани ақл қорҳои зиёде ҳафт. Ҳар чизи амалӣ хуб аст. Намуна: поезде ки роҳ меравад, ё сози мусиқие ки садо медиҳад барои кӯдак хуб аст ва ҳар он чӣ ки ӯ метавонад аз он чизе бисозад, монанди бахшҳои муаммо, ки вай тавонад аз он манзарае биофарад, ё ҷоркунҷаву сутунҷаву монанди инҳо, ки кӯдак хона ё чизе дигар бино мекунад. Ин гуна бозичаҳо ҳама хубанд. Хулоса, ҳар бозича бояд конструктивӣ бошад ва ба сӯи мақсаде бубарад-ин ғояи асосӣ аст.

Бозӣ бо ҷонварон барои кӯдак хуб нест.

Барои кӯдак басанда аст бо ҷонварон муносибати хуб дошта бошад, зеро ҳар бархӯрд ба ӯ таъсири вижа мерасонад. Бештари омӯзгорон меандешанд, ки ин ё он ҳайвон ба кӯдак бисёр писанд аст. Шояд ҷунин бошад, вале аз нигоҳи равшанӣ ин барои ӯ хуб нест.

Бозичаҳои писаронаро набояд ба духтарҳо дод ва баракс. Агар писарҳо ба бозичаҳои духтарона хӯ гиранд, ақлашон ба сӯи дигар меравад, духтарҳо низ инчунин. Писаракону духтаракон бояд бозичаҳои худро дошта бошанд, аммо бештарини парасторону омӯзгорон инро аз ёд мебаранд.

Пурсида мешавад, ки оё аскарбозӣ ба кӯдакон хатар дорад? Оре, ин бад аст, зеро чангсителиро дар онҳо рушд медиҳад. Ҳамзамон, ин пурсиши хеле нозук аст ва посухи қатъӣ додан намешавад. Хеле андӯҳовар аст, агар кас дар кӯдакӣ камонбозӣ, шамшерзанӣ, тирандозӣ ва аз ин гуна корҳои ки баста ба сарбозӣ аст, накунад ва он гоҳ ки вай ба синни ҷавонӣ мерасад ва кишвар ӯро барои Ҳимояташ даъват мекунад, вай аз санъати чанг чизе намедонад, зеро дар ин бахш ҳеҷ гуна омӯзиш надидааст. Ва ин ҷо пурсиши дигар пеш меояд: ҳангоме ки миллат омода ба чанг аст, шояд як ҷавонмард чунин меандешад: «ман ба чанг намеравам, зеро онро қабул надорам.» Вай ҳақ дорад чангро напозирад, аммо ҳамзамон бе ҷуну ҷаро тартибу низомро қабул дорад, ки миллат муайян кардааст ва ҳамчун шаҳрванди ин кишвар аз ҳама имтиёзҳо баҳра мебарад. Вай инро қабул дорад, аммо чангро, ки бар зидди миллат аст, қабул надорад. Агар вай аз имтиёзҳои ки кишвар ба ӯ додааст, низ даст кашад, масъала дигар аст. Агар вай монанди ҳакимон рафтор кунад, кишварро тарк гӯяд ва танҳо дар ғурбату кӯҳу саҳро ба сар барад, суҳан аз боби дигар аст. Аагар ба ӯ пул даркор набошад, агар ӯ бигӯяд, ки «ман бо шумо мусобиқа намекунам, аз тамаддуну пешрафти шумо чизе намехоҳам, сарвате ки дузд метавонад ҳар дам аз ман бубарад ва барои ин додҳои шумо ба додам бирасад, дар бонкҳо захира намесозам, он гоҳ масъала тобиши дигар пайдо мекунад. Аммо, агар ин одам бо мамнунӣ аз ҳама имтиёзи кишвар истифода кунад ва замоне ки эҳтиёҷ ба ҳифзи он расидааст бигӯяд: «ин бар хилофи ақидаи ман аст» масъала оҳанги ҷиддӣ мегирад. Наян-дешед, ки ин ба тарафдории чанг аст. Аммо бигзор писаракони шумо омода ба он бошанд.

Ба пайдо омадани ҳар гуна рафтору кирдор барои кӯдак саҳт дилхоҳ аст, одати хубро дар ӯ рушд бояд

доду дастгирӣ кард. Дар ин маврид набояд хомӯш буд. Дастгирии шумо дар ин ҳолат ўро вайрон намекунад. На, кӯдак рӯҳбаланд мешавад. Дастгирии кирдору рафтори хуби кӯдак аз сӯи шумо монанди об додан ба ниҳолак аст. Одам ҳеч гоҳ ситоишро ин гуна қадр намекунад, ки дар кӯдакӣ. Кӯдак ба ростӣ ситоишро дӯст медорад ва мекӯшад ҳамеша чунин рафтор кунад.

Ва сарзаниш. Ҳангоме ки кӯдак ноҷо рафтор мекунад, нахуст далел биоваред, ўро бовар кунед, ки нохуб кардааст. Агар ў зуд дарнаёбад, бори дигар бикӯшед ва ин гуна то даме ки ба мақсад бирасед. Шояд ночор шавед, ки даҳ бор далел биоваред, рӯҳафтада нашавед.

Бисёр омӯзгорон гуфтугӯ бо кӯдаке ки онҳоро намефаҳмад, кори беҳуда медонанд ва бо сарзаниши ў гӯё душворро осон месозанд. Аммо, ин роҳи ҳал нест. Сарзаниши зиёд ақли кӯдакро кунд мекунад. Рӯҳи кӯдак бояд дар ҳоли бедориву барангехтагӣ бошад, то ки нигоҳи кӯтоҳе тавонад ўро ба воқуниш орад. Аммо, агар кӯдак ҳамеша сарзаниш шавад, рафта-рафта рӯҳаш мемирад.

Ҳеч гоҳ наандешед, ки кӯдак далелу бурҳони шуморо намефаҳмаду намепазирад. Агар навбати аввал на, бори дувум ё сеюм мепазирад. Бо кӯдак муҳокимаю мубоҳиса бояд кард ва мураббӣ аз ин роҳ ўро бо рӯҳи худ наздик месозад ва кӯдак миёни худу мураббӣ эҳсоси дӯстӣ мекунад. Бо муҳокима шумо кӯдакро ба рӯҳатон ҷалб месозед. Агар кӯдак далелу бурҳони омӯзгорро напазирад ва дар ин кор рӯзҳои дароз бигзарад, гоми дигар чизе дилфиреб ва ҳавасовар бояд бошад; ба ў ширинӣ, гул ё чизе ки барояш писанд аст, ваъда диҳед, меҳрубониву дастгирӣ кунед: «ту дуруст кардӣ» ё «акнун бисёр зебо кардӣ, ба ту бозича медиҳам», «агар ин корро бикунӣ, қанд медиҳам.» Ошкор созед, ки ўро дастгирӣ мекунад ва

ин гуна ўро ба рафтори дуруст водоред. Ин гоми дигар аст. Беҳтар он аст, ки кӯдак аз роҳи бовар амал кунад, агар на, мукофот ўро бояд ба фармон орад.

Агар мукофот низ асар накунад, он гоҳ роҳи сеюм сарзанишу чазо аст. Сарзаниш бояд кӯтоҳ бошад ва аз оҳанги овозу лаҳни сухан ошкор шавад. Сарзаниш на-бояд тунд, ба вижа олуда ба хашм бошад. Оҳанги хосе даркор аст, то кӯдак зуд дарёбад, ки ўро сарзаниш ме-кунанд. Усули нодурусти тарсондани кӯдак аз чизҳои ваҳмангез ҳаст, ки мураббӣён дар Шарқ беш аз Ғарб истифода мекунанд. Агар ў гиря кунад, ногузир касе меояд ва ўро бо чину париву албастиву чизҳои ба ин монанд метарсонад. Ва агар ў гиряшро давом диҳад, касе хатман ўро бо рӯҳу арвоҳ тарс медиҳад. Ин аз бадтарин корҳои аст, ки нисбат ба кӯдак метавон кард, зеро ҳар кадом аз чунин зарбаҳо баҳши бузурге аз далерӣ ва кӯшишу талоши рӯҳи ўро дар роҳи рушду пешрафт нобуд мекунанд. Тарс беш аз ҳар чизи дигар рушди рӯҳро бозмедорад.

3

Бисёр мешавад, ки бачаи саркаш шуморо гӯш наме-кунад ва дар қораш устувор мемонад, аммо агар аз ў хоҳиш шавад, ки се бор даври худ бигардад, ҳамон дам нигоҳаш дигар мешавад. Агар кӯдаки мағрурро пушт бар ҳама дар кунҷи хона рост монед, худро саҳт таҳқиршуда меёбад. Метавон аз ў хост, ки аз хона ба-рояд ва пушти дар биистад. Ин кор ўро бештар хор медорад.

Чазо додан ба кӯдак оё дуруст аст? Чазо табиист. Ҳар рӯҳ ба гунае чазо хоҳад гирифт. Ба ҳар коре ки мекунем, чазо хоҳем дид- ин қонуни табиат аст. Қонуни зиндагӣ низ ҳамин гуна чазо дорад. Аммо чазо барои кӯдак бояд сабук бошад. Аз чазои саҳт худдорӣ

бояд кард ва рӯ ба чазои андаки маънавӣ овард, то кӯдак дарёбад, ки ўро чазо медиханд. Тасаввур кунед, ки кӯдакро ночор месозанд панҷ ё даҳ бор аз чое ба чое равад; шояд аз нигоҳи ҷисмонӣ даҳ бор пасу пеш рафтани барои ӯ дилхоҳ бошад, аммо чун шумо ин корро ҳамчун чазо фармудаед, ба вай хуш намеояд. Эҳсоси «маро чазо доданд» худ ўро ислоҳ мекунад. Барои чазо додан шарт нест кӯдакро гирифтори шиканча кунед, кифоят аст ночор созед дарк кунад, ки ўро чазо медиханд. Ҳамин бас аст.

Гоҳе омӯзгори чунин медонанд, ки кӯдакро лат додан, ба рӯяш задан шарт аст. Ин кор хатар дорад: дар пешониву чакаҳо рағҳои нозук ҷойгиранд, зарба метавонад пайомаде дошта бошад, ки агар зуд не, пас аз бист ё чил сол аз худ дарак диҳад. Аз ин рӯ, ба ҷойи тарсақӣ задан хуб аст андак гӯшашро кашид. Пайомади бади чазо дар он аст, ки рӯҳи кӯдакро кунд мекунад. Пас аз ин гуфтаҳо пешниҳод ин аст, ки ба сифати чазо танҳо гӯши кӯдакро метавон кашид.

Писарбачаҳо нисбат ба духтарҳо бештар саркашанд ва агар шумо дар ҷомаи варзиш чазое андак ба онҳо диҳед, ислоҳ мешаванд. Агар ба писарбача фармон шавад, ки панҷоҳ бор нишинаду хезад, ин дар кори варзиш ба ӯ ёрӣ медиҳад ва ҳамзамон вай дарки чазо низ мекунад. Роҳбарӣ ба писарбачаҳо душвор аст ва онҳо метавонанд осон саркашу нофармон шаванд, агар аз кӯдакӣ тарбият нашаванд. Духтарҳо модарзод боақланд, писарҳо баракс. Ҳангоме ки писарбача оқил аст, пайдост ки зиндагӣ ўро омӯхтааст.

Бисёре аз писарҳо ва ҳам духтарҳоро аз роҳи такрор омӯختан мумкин аст. Намуна: агар шумо ба писарак фармоед, ки сад бор «дигар ба девор хат намекашам»-ро такрор кунад, ин дар зеҳни ӯ пайи жарф мегузорад. Фарқ миёни он, ки кӯдак як вожаро ночор сад бор такрор кунад ва ҳамин калимаро сад бор бин-

висад, хеле калон аст. Агар шумо кӯдакро ночор созад, ки вожаеро сад бор бинвисад, натиҷа ҷаҳор бор бадтар аз он аст, ки ҳамин калимаро сад бор такрор кунад. Ин беҳтарин ҷазост, ки метавон ба ӯ дод. Ҳангоме ки вай сад бор такрор мекунад, тангдиду хаставу безор мешавад; ҳамзамон ин андеша дар сараш аст, ки ӯро ҷазо медиҳанд. Агар кӯдакро гӯянд, ки вақти зиёд рост истад ва «ман бесарӣ намекунам»-ро такрор кунад, пас аз понздаҳ дақиқа ҳавою ҳаваси бесарӣ аз сараш мепарад.

Мепурсанд, ки агар кӯдак ҷазоро напазирад, ба масал калимаро такрор накунад, чи мебояд кард? Бале, кӯдак ҳатман чунин мекунад! Агар аз рӯзҳои нахусти зиндагӣ ӯро идора накунанд, вай саркаш мешавад ва фармудаи шуморо ба ҷо намеорад, аммо агар аз оғоз ба ӯ фармон бурданро омӯзанд, он гоҳ кӯдаки солимақл саркашӣ нахоҳад кард.

Ҳангоме ки кӯдак ҳашми аст бо ӯ чи гуна бояд кор гирифт?

Набояд ба ҳашми ӯ шарик шуд. Ин шарти аввал аст. Агар мураббӣ ба ҳангоми асабоният ва ҳашми кӯдак бурдбориро аз даст диҳад ва худ низ ба ҳашм ояд, тарбия ба роҳи хато меравад, зеро ин ҷо оташ аз ду тараф аст. Бо ин роҳ ба кӯдак наметавон ёрӣ дод. Беҳтар он аст, ки ором бошед ва ҳуши кӯдакро ба чизе банд созад. Агар кӯдак ба ҳашм ояд ва омӯзгор ӯро ҷазо диҳад, ин ба ӯ ҳеч манфиат намеорад. Ин кори беҳуда аст.

Вале дами созгоре ҳаст, ки ҷазо метавонад муфид бошад. Аз ҷазо ҳангоме бояд истифода кард, ки кӯдак оромӯ осуда аст. Намуна: агар шумо дар хона барои муҳокимаи бачаҳо, ки бесариҳояшонро инак фаромӯш кардаанд, маҷлиси суд баргузор кунед, он гоҳ онҳо инро фаромӯш намекунанд. Ин ҷамаҷ, ки ҳар гуна ҷазо таъсиргузор аст. Аммо, ҳангоме ки кӯдак дар

хашм аст ва ўро зуд ҷазо медиҳанд, кори беҳуда аст. Ин лаҳза ҳама нерӯ равона ба он бояд шавад, ки бо меҳру дӯстдорӣ ўро ором кард. Вале бисёр мураббӣён маҳз дар ҳамин лаҳза хато мекунанд.

Оё кӯдак ноогоҳона бояд фармон барад?

Дурӣ миёни рушди ақлонӣ ва озмудаву санчидаи кӯдаку омӯзгор зиёд аст. Пайдост, ки кӯдак намефаҳмад чаро ба ӯ мегӯянд «ту набояд чунин кунӣ.» Ва агар кӯдак пурсад, ки «чаро ман набояд чунин кунам?» посух додану фаҳмондан душвор мешавад. Беҳтар аст посух дода нашавад, кӯдак ба омӯзгор гӯш диҳад, баҳс накунад. Он гуна ки навозандагони даста хӯ кардаанд ниғаҳ ба чингаи дасти дрижер бубанданд, кӯдакро низ бояд омӯхт, ки аз паси нигоҳи омӯзгор равад. Ва агар омӯзгори хирадманд тавонад, ки аз субҳ то шом рафтору гуфтори кӯдакро чун дрижер бо нигоҳ роҳбарӣ кунад, бегумон дар шахси чунин кӯдак инсонӣ арзандаеро тарбият мекунад.

Ин ҷо пурсиши дигар пеш меояд: кӯдакро то кучо раҳбарӣ бояд кард ва то кадом марз ўро ба ҳоли худ гузошт, то бо ҳамсолонаш бозӣ кунад? Барои бозӣ бо ҳамсолон вақти муайян бояд бошад. Аммо ҷӯраҳои кӯдакро омӯзгор бояд интихоб кунад, зеро ҷамъияти даврони кӯдакӣ барои ояндаи ӯ масъулияти бештаре аз ҷамъияти даврони калонсолиаш меҳаҳад. Кам касоне аз ин боб меандешанд. Ҳама падару модарон бар ин гумонанд, ки ҳар кӯдак метавонад бо фарзанди онҳо бозӣ кунад. Аммо, омӯзиш дар хона чизи дигар аст, ин гуна муносибат раҳ намеравад, зеро он омӯзиши инфиродӣ аст. Дар мактаб кӯдакон чанде боҳаманд, аммо омӯзиши ҳонагӣ идеали дигар аст. Фаромӯш накунад, ки омӯзиш дар мактаб бе омӯзиш дар хона самар намедиҳад.

Камбуди асосӣ он аст, ки имрӯз омӯзиш танҳо дар мактаб сурат мегирад, омӯзиши ҳонагӣ аз миён рафта-

аст. Аз ин рӯ, ба бисёр касон чизе намерасад, чизе ки аз омӯзиши хонагӣ бармеояд. Ҳазор мактаби хубу хирадмандона бунёд шуда низ наметавонад ҷойи омӯзиши хонагиरो бигирад. Омӯзиши хонагӣ таҳкурси барои омӯзиш дар мактаб аст. Омӯзиши хонагӣ неъматӣ бузургест, дар ин роҳ ҳеҷ чизро аз кӯдак набояд дарег дошт.

Муносибат бо дӯстоне ки барои фарзандатон интихоб мекунад, якранг набояд бошад. Замони бозӣ бояд маҳдуд бошад, то кӯдак бо ҳамсолонаш дар вақти муайян бозӣ кунад. Аммо, агар кӯдак ба сари худ рӯз то бегах дар кӯча бимонад, ба омӯзиш ҷой наметавонад ва тарбия низ намешавад. Ба бозӣ эҳтиёҷ ҳаст, вале танҳо дар вақти муайян, на беш аз он.

Тартибу низом дар зиндагӣ-вазну оҳанги зиндагист ва чанде ин назм мустаҳкам бошад, беҳтар аст. Шарт нест касони зиёде ба омӯзишу парвариши кӯдак даст зананд, басанда аст ин корро як тан бар ӯҳда гирад. Ин монанд ба оркестру дрижер аст. Агар чор дрижер якбора ба оркестр роҳбарӣ кунанд, мусикиро вайрон мекунад. Агар чаҳорсад мутриб аст, як дрижер бас аст. Омӯзгор низ монанд ба ҳамин аст. Агар зиндагии кӯдакро беш аз як тан идора кунад, ӯро вайрон мекунад. Дар мавриди падару модар яке бояд ёригари дигар бошад. Ва агар онҳо хоҳанд, ки ҳар ду ба тарбияи фарзанд пардозанд, ба ҷое намерасанд.

Агар кӯдак бекас аст чи бояд кард? Ин сарнавишт аст ва магар оху дарег коре наметавон кард. Онҳое ки барои ризои Худованд ба омӯзишу парвариши ятимон даст мезананд, бояд ҳамчун падару модари хунӣ рафтор кунанд. Ҳар зан ва ҳар мард, ки дар зиндагӣ бо кӯдак сарукар мегирад, ҳамчун падару модар буданро ба ӯ бояд қарзи худ донад. Зеро дар ангораи умумии зиндагӣ ҳамаи бузургсолон нисбат ба хурдсолон бояд нақши падару модар ва инҳо дар навбати

худ нақши фарзандонро бибозанд. Ба гунае ки бояд ҳамеша бузургсолону хурдсолонро дошта бошем-онҳоеро ки бояд эҳтиром кунем ва онҳоеро ки бояд роҳбарӣ намоем.

Бузургтарин идеале, ки метавон ба кӯдак дод, ин эҳтиром гузоштан ба падару модар аст. Ин нахустидеал аст; ва агар кӯдак дар ин даврон идеали худро наёбад, ҳама умр аз он бебаҳра мемонад, зеро барои он таҳкурсии надорад. Яке назди Муҳаммад паёмбар (с) омад ва гуфт: «Паёмбар, ман майл ба порсоем дорам, саҳт меҳоҳам ба фармуди ту кор кунам, назди ту оям ва ба ибодат биншинам. Аммо, ҳоло ҷавонам ва падару модарам ба ман ниёз доранд. Чи кор бояд бикунам? Паёмбар гуфт: «Дар хона бимон, зеро ту нахуст бояд ғами падару модарро бихӯрӣ.» Метавон андешид, ки Паёмбар идеале бузургтар аз падару модарро дар назар дошт, аммо ҷаро онро рад кард, ӯро ба хона фирстод. Зеро Паёмбар андешид, ки идеали аввал падару модар аст. Агар ҷавон идеали аввалро нашошта бошад, чи гуна метавонад идеали дигарро биёбад. Агар вай ба қадри падару модар нарасад, онҳоро бузург надорад, аз эшон миннатдор набошад, чи гуна метавонад Паёмбарро бузург дорад?

Вазифаи падару модар ба кӯдак додани ин идеал аст. На ба манфиати худ, бал ба фоидаи кӯдак. Ин идеалро аз даврони навзодӣ бояд дод, то кӯдак бо падару модар тавре рафтор кунад, ки бо Худо, ё Паёмбар мекунад. Ҳангоме ки ин идеал аз оғоз ин гуна ба кӯдак дода мешавад, вай рушд мекунад ва ниҳоят идеал дар зиндагӣ раҳнамои ӯ мегардад.

ОМУЗИШИ КЌДАК

1

Хангоме ки кўдак шашсола мешавад, даврони нахусти кўдкӣ ба поён мерасад. Бачагӣ оғоз меёбад. Рӯйдоди рушди тез ё дери кўдакон ба чашм меҳурад, аммо дигаргунии ростин дар шаш ё ҳафтсолагӣ руҳ медиҳад. Ин даврони зиддияти бузург аст, зеро рӯҳ гоми дигаре ба пеш, ба сӯи зиндагӣ мениҳад. Ва бисёр мешавад, ки ин гуна зиддияти ботинӣ пеши рӯи омӯзугор душворихоӣ зиёд мегузорад. Кўдак ноорому саркаш, бисёр ғаёол ва камтар меҳрубон аст. Ин давра, ки давраи гузариш аст, дар ҳафтсолагӣ поён меёбад ва зиндагии нав оғоз мегардад. Кўдак ором ва каме меҳрубон мешавад, ба омӯзгор гӯш медиҳад.

Имрӯз аксар мепиндоранд, ки кўдак дар шашсолагӣ бояд ба мактаб равад, аммо ин андешаи ғалат аст. Маҳз дар ҳамин синн вай бояд дар хона бошад, зеро шашсолагӣ даврони зиддиятхост, дар ҳафтсолагӣ эраи нав оғоз мешавад. Агар кўдак дар ин давра дар хона тарбия нагирад ва ба мактаб равад, то бо дигар бачаҳо якҷо хонад, аз ғамхорие дур мемонад, ки барояш саҳт даркор аст.

Аммо, чун ба мактаб фиристода шуд, набояд ўро бозпас гирифт; ҳамзамон агар имкон ҳаст, хуб мебуд кўдак то нӯҳсолагӣ дар хона омӯзиш гирад. Агр кўдак худ ба мактаб рафта хонад чи бояд кард? Кўдакро барои дилхушӣ ба мактаб намебаранд, ҳангоми омӯзиш дар хона омӯзгор метавонад ўро тавре ки меҳонад, қонъ созад. Шарт нест дар хона ба кўдак хату ҳисоб омӯхт. Кўдак ҳар андоза зуд ба омӯзиш сар кунад, рушди ақлаш ҳамон андоза зуд ба поён мерасад; агар дар омӯзиш таъхир шавад, ақл ба андозаи сабзиш

худ ба сӯи дониш меравад ва зудтар мепазирад. Ҳамин гуна омӯзгори овоз хушдор медиҳад, ки агар шумо дар синни муайян шуруъ ба овозхонӣ кунед, овози шумо рушд мекунад, агар ин корро зуд сар кунед, ба ҷое намерасед, рушди ақлонии кӯдак низ ҳамин гуна аст. Агар ӯ пеш аз вақт ба омӯзиш сар кунад, ақлаш пеш аз вақт хаста мешавад.

Сабаби асосии зуд ба мактаб фиристодани кӯдак аз сӯи зодмандону парасторон рақобат дар зиндагӣ аст. Онҳо мебинанд, ки чи гуна дар соҳибкорӣ, саноат ва дигар бахшҳои зиндагӣ рақобат дар авҷ аст ва барои он ки кӯдакро ҳар чи зудтар омӯзонанд, то ӯ тавонад бореро, ки зиндагӣ бар дӯшаш мегузорад, бардорад, меҳоянд ҳарчи зудтар сар кунанд. Натиҷа, кӯдак беҳтарин даврони зиндагиро – даврони ҷаҳонӣ фароҳам шодмонӣ, озодӣ аз ташвиши қорӣ, ки вай бояд дар мактаб бикунанд ва метавонист дар хона пушти сар кунад, аз даст медиҳад, давронеро аз даст медиҳад, ки замони сабзишу нӯмӯи ақлаш аст, замони омодагии вай дар вақти даркор барои таҳсил дар мактаб аст. Ин ҳама пайомади он аст, ки бисёре аз одамон то ҷое аз рақобат дар касбу ҳунаро ва соҳибкорӣ дар ташвишанд, ки насли пасояндро ночор дар панҷаи дарду ранҷ меафкананд, озодӣ ва ҳангомеро, ки фарзандон бояд дар хона саргарми бозиву андешаронӣ пушти сар кунанд, дур аз ғаму ташвиш аз зебоӣҳои зиндагӣ баҳра баранд, марабоянд. Бо ба мактаб додани кӯдак мо беҳтарин замони зиндагии ӯро нобуд мекунем.

Кӯдак дар ҳафтсолагӣ омода аст ҳар идеали ба ӯ додари дарк кунад, зеро ин оғози воқеии бачагист. Ва ин ҷо пурсиш пеш меояд, ки ба кӯдак чи гуна идеалро бояд дод? Идеали нахуст бояд эҳтироми калонсолон бошад, зеро бе чунин идеал пас аз балоғат кас ҳеҷ гоҳ эҳтиромро ёд намегирад. Вай онро танҳо тасаввур мекунад, аз ниҳодаш барнамеояд. Аз садҳо тан, ки ночор

эхтиром ба чо меоранд, шояд яке бошад, ки эхтиром аз ниҳодаш бархезад; навадунӯҳ дарсади дигар ин корро баночор, барои ниғахдошти одоб мекунад; ин гуна эхтиром фараҳу шодӣ намеорад. Агар эхтиром аз ниҳод берун ояд, ҳамроҳ бо шодӣ меояд; атрофиёро шод мекунад, ба худи кас фараҳ мебахшад.

Имрӯз раванди беэҳтиромии умумӣ вобаста ба гузашти вақт бештар мушоҳида мешавад, ки пайомади сахлангории омӯзгорон дар давронест, ки бояд ин кор зери назар бошад. Бисёр касон меангоранд, ки поси эхтиром бояд дар мактаб омӯхта шавад, аммо мактаб ба ин масъул нест. Ин вобаста ба омӯзиш дар хона аст ва маҳз мураббӣ ҷавобгар ба он аст. Ва маҳз дар ҳамин давраи вижа – ҳафтсолагӣ – бояд омӯзонда шавад. Агар кӯдак эхтиром ниғаҳ надорад, онро нодида мегиранд. Одамон ба ин камбуди кӯдак бо табассум менигаранд. Онҳо мегӯянд: «Ин холо кӯдак аст, аз ӯ чи мецоҳед?» Мехру муҳаббат ба кӯдак ночоратон месозад ӯро пуштибонӣ кунед: «Гапе нест! Вай ақл надорад!» Аммо, ин гуна рафтор ояндаи кӯдакро нобуд мекунад. Рафтору гуфтори боэҳтиромона маҳз дар ҳамин давра бояд омӯхтаву сохта шавад. Одати гапгардонӣ, хӯи ба мушт бо мушт посух додан, саркашиву тундхӯӣ, туршрӯӣ – ин ҳама пайомади пос надоштани эхтиром дар кӯдакист, ки сол то сол зиёдтар мешавад. Ин ҳамаро муҳим намедонанд, аммо агар онҳо пешгирӣ нашаванд, ба душманони зӯри кӯдак мубаддал мешаванд. Он гуна ки Саъдӣ мефармояд: «Боадаб бо насиб, беадаб бенасиб.» Ин барои кӯдак бадбахтист. Гузашта аз ин, одаме ки эхтиромро намедонад, эхтиром низ намешавад. Вай наметавонад соҳиби эхтиром бошад, зеро ин эҳсос барояш бегона аст. Кас он гоҳ соҳибэҳтиром аст, ки одамонро эхтиром мекунад.

Идеали дигар эхтиромии омӯзгор аст. Паси вожаи «омӯзгор» падару модар ваё оне дар назар аст, ки ба

чои онҳо ба тарбияи кӯдак саруқор дорад. Он натавонад эҳтиром, бал болотар аз эҳтиром аст. Он эҳсоси «ӯ омӯзгори ман аст», эҳсоси он ки «чизе ҳафт, ки ман дар наздаш қарздорам», эҳсоси «қарзест, ки маро бо омӯзгор мепайвандад», дарки воме муқаддас аст. Ва ин гуна эҳсос шодӣ дорад. Агар дили кӯдак дар замон саршор аз ин гуна эҳсос шавад, вай ҳар бори дарёфти ин ҳисс даст ба домани фараҳу шодмонӣ мезанад.

Ҳангоме ки ба зиндагӣ менигарем ва мебинем, ки чи гуна шумори зиёди одамоне эҳтиром ба омӯзгорро ба-тамом фаромӯш кардаанд, ночор ба ин андеша мера-сем, ки ба ростӣ зиндагӣ пирзоли қачрафтор аст. Нафа-рони бешумор имрӯз ба онҳое ки ононро калон карда буданду акнун худ мӯхтоҷи ёриву дастгирианд, ҳеч гу-на эҳтиром надоранд. Андӯҳовар аст дидани он ки би-сёр омӯзгорону падару модарон эҳтиром намешаванд. Барои ҳамин, ҳангоме ки мебинӣ аз ҳазор як духтараке ба модари пираш саҳт меҳрубон асту барои оромишу осоиши вай худрову ҳама чизи худро фидо кардааст, ин кор ба назар саҳт зебо менамояд. Ва боз, чун мебинӣ марди баркамоле дар канори масъулияти маъмурияти ҳаррӯзааш, ки дар назди чомиа дорад, падару модари пирашро низ фаромӯш намесозад, пайваста ба ёди онҳо аст, аз буду бошашон огоҳ аст, эҳтиромашонро барпо мекорад, дарки хушнудиву шодмонӣ мекуни.

Ин рафтори зеборо танҳо дар кӯдакӣ метавон омӯхт, аммо агар вақт аз даст рафт, душвор мешавад.

Оё кӯдак метавонад ба падару модар маслиҳат диҳад? Агар фарзанд, ҳағто дар синни балоғат, бе хости падару модар ба онҳо гап ёд диҳад, ин нишони беэҳтиромӣ аст. Гузашта аз ин, фарзанд пеши падару модар ҳамеша кӯдак аст, агар панҷохсола низ бошад ва агар ӯ дар на-зди падару модар худро кӯдак эҳсос накунад, дар зиндагӣ бисёр чизхоро аз даст медиҳад. Достон меза-нанд, ки шоҳ Удайпур пас аз як соли марги модар низ

ханӯз дар банди ғаму андӯх буд. Ва боре дӯсташ ба вай гуфт: «Ту инак панҷоҳсола шудӣ, ту додо, ҳатто бобо ҳастӣ. Ҳеч падару модар ҷовидон зинда намеоманд. То рӯзе ки модарат зинда буд, ту хушбахт будӣ, аммо акнун андӯхро фаромӯш кун.» Шоҳ гуфт: «Оре. Ман мекӯшам ғам нахӯрам, аммо чизе ҳаст, ки наметавонам фаромӯш созам; номи бачагӣе ки ӯ маро дода буд. Имрӯз ҳама маро эҳтиром мекунад, «Маҳараша» ном мебаранд, аммо танҳо модарам маро бо он номи кӯдакӣ ёд мекард ва маро саҳт хуш меомад...»

Агар шумо новобаста аз синну сол дар назди падару модар худро кӯдак ҳис накунад, ин сазовори таасуф аст. Ин имтиёзи бузург, хушбахтии беинтиҳост хангоме ки зодмандон зиндаанд ва шумо метавонед дар назди онҳо боз кӯдак шавед. Ин зеботарин эҳсос дар зиндагист.

Берӯ будан ва дигаронро саҳт гуфтан осон аст. Одам хангоме ки калон мешавад, мекӯшад падару модарро панд диҳад. Охир онҳо инак пиру нотавонанд, шояд ақлашонро низ бохтаанд ва ночор тан медиҳанд. Вале дар ин гуна рафтор ҳеч гуна зебой нест. Зебой дар он аст, ки маслиҳат, агар даркор аст, бояд бемаслиҳат-хомӯшона дода шавад. Аз сӯи дигар, падару модари бохирад, хангоме ки кӯдак ба боварашон сазовор мешавад, дуруст ки аз ӯ маслиҳат мегиранд. Аммо, агар кӯдак фаҳмишу биниши дуруст дорад, ҳеч гоҳ насихатро монанд ба насихат намекунад, вай ҳамеша чунон рафтор мекунад, ки гӯё ин панд на аз ӯ, бал аз падару модар будааст.

Идели сеюм, ки кӯдакро бояд ба илҳом орад ин ҳисси ифтихор ва эҳтиром ба худ аст; ин замонест, ки кӯдак ҳисси эҳтиром ва эҳсоси нозуки ифтихор ё шафрафро, ки акнун дар ниҳоди ӯ ба пайдо омадааст, метавонад гум кунад. Дуруст ки бозичаи зебо кӯдакро шод мекунад, дилаш ширинӣ меҳаҳад, аммо хуб ме-

буд агар вай бо ифтихор аз бозича ё қанди додаи шумо даст мекашид. Хуб аст ҳангоме ки кӯдак ба омӯзгор мегӯяд: «Ҳоҷиш мекунам инро ба ман диҳед»; «Инро бароям бихаред»; «Меҳостам ин чизро дошта бошам», аммо беҳтар он аст агар кӯдак тавонад бо ифтихор аз рӯшод кардани хостаҳои дилаш хуздорӣ кунад. Агар дар ин син ҳисси ифтихор рушд накунад, зиндагии кас бидуни он чи арзише дорад? Ҳеч! Дар замонҳои пеш, ки воситаҳои алоқа чун имрӯз набуданд, мешуд ки фарзандони сарватмандон ба ҳукми тасодуф дур аз хона меафтаданд ва он ҷо касе онҳоро наменихт. Ягона чиз ки асилзодагии онҳоро исбот мекард, ғуруру ифтихор буд, на зару симу пул. Ҳисси шарафу ифтихор дороии бузургест, ки ҳеч гуна сарват наметавонад ҷойгузинаш шавад.

Ин ифтихор чи гуна бояд бошад?

Ин ифтихор ба хушнуд (қонеъ) будан аз худ пайванд дорад. Ҳангоме ки кӯдак ба худ «агар маро нахоҳанд, ман набояд он ҷо бошам», ё «ҳарчанд бозичаи каси дигар саҳт зебост, ё мева ҳай ширину гул бисёр хушбӯст, ман набояд ошкор кунам, ки онро меҳоҳам» мегӯяд, ин гуна ҳисси ифтихор худ дороии бузург аст. Шумори беши падару модарон ҳама умр мекӯшанд ҳарчи зиёд пулу мол андӯзанд, то барои фарзандашон зиндагии осуда созанд! Аммо, осудагии онҳо то кучо ба он пул пайванд дорад, дар ҳоле ки пул имрӯз ин гуна зуд беарзиш мешавад ва доро метавонад дар як он ба гадо мубаддал гардад? Агар дороии одам баста ба пул аст, ин дорой нопойдор аст. Аммо, падару модар метавонанд сарватеро ба фарзанд диҳанд, ки касе тавони рабудани онро надорад; ва ин сарват онест, ки рӯҳи ӯро ҳифз мекунад.

Оё мешавад, ки ҳисси ғурур дар ниҳоди кӯдак ба тақаббур бадал шавад, мепурсед шумо. Ин масъулият ба дӯши омӯзгор аст. Ҳар чизе ки аз ҳад мегузарад, бад

аст. Мешавад ки бисёр мағрур буд, зиёд аз шарафу ифтихор андешид. Аммо зиндагӣ саҳт бадхӯву кинаҷӯст ва ба ҷои болоравии ҳисси ифтихор акси он руҳ медиҳад. Ниёзу хостаҳо ва вазъу ҳолатҳои зиёде ҳастанд, ки инсонро ҷойи боло бурдан, ба пойин мекашанд. Аз ин рӯ, омӯзгорро мебояд ҳама донишу нерӯяшро фидои он кунад, ки рӯҳи кӯдак рӯ ба фароз равад, на ба нишеб. Омилҳои зиёде ҳастанд, ки ӯро ба пас мекашанд. Дар дили кӯдак он гуна шарафу ифтихор бояд ҷо кард, ки вай ҳам ба ҳангоми тангдастӣ, ҳам гоҳи сарватмандӣ инсони бавиҷдону шариф монад.

Идели чорум низ ҳаст, ки бояд ба кӯдак дода шавад. Ин идеал кирдору гуфтори дуруст аст. Ин ба он маънӣ ки кӯдак бояд ҷойи худро донад. Намуна: агар ду одами калон масъалаеро баррасӣ кунанд ва ин дам кӯдаке ояду гӯяд: «на, ин тавр нест», ин бедабист. Шояд ба фаҳми ӯ ин тавр набошад, вале ӯ ҳақ надорад чунин бигӯяд. Вай бояд ҷойи худро бидонад. Рафтори оқилонро мо чунин мефаҳмем.

Ҳар рафтори кӯдакро бояд дунбол кард; намуна: кӯдак меҳоҳад биншинад ва ба онҳое ки бояд нахуст биншинанд, парво намекунад, ё кӯдак ҳангоми даромаду буромад пеш аз касоне меравад, ки бояд аз пасашон ояд, ё ҳангоми хӯрок пеш аз ҳама даст сӯи ғизо мебарад. Сари ин чизҳо бояд андеша кард.

Кӯдак дар гуфтору рафтору кирдор бояд кӯдак бада ни худро дарк кунад ва ҷояшро донад. Агар на, чи хоҳад шуд? Дар зиндагии ҳаррӯз мо ягон-ягон оқилонро дучор мешавем! Бо мушоҳидаи зиндагӣ дар ҷаҳони имрӯз мо камбуди гарони эҳтиромро ошкор месозем. Чаро? Зеро ҳама чизҳои муҳим аз раванди тарбия ба дур андохта шудаанд; онҳоро қанор заданд то ба риёзиёт ҷой ҳолӣ кунанд. Сабаби асосии аз миён рафтани чунин чизҳо дар низоми тарбияи имрӯз набудани идеал аст.

Ва идели панҷум, ки кӯдак бояд дошта бошад, идеали нодиданиву розолуд аст. Агар ниҳоди вай мунаввар аз ин идеал набошад, ба умеди чӣ бояд зиндагӣ кунад? Танҳо барои он ки шикам сер кунад? Танҳо барои он ки рӯз то рӯз дар ин зиндагии пур аз рақобат ҷон коҳонад, тандурустиашро барбод диҳад, ақлашро тира гардонад, рӯҳашро хор созад? Саранҷом ба чӣ мерасад? Агар подош аз зиндагӣ ин аст, оё ба ростӣ саҳт ночиз нест? Агар ба кӯдак идели олай, идеали рӯҳонӣ, идели Яздонӣ дода нашавад, онгоҳ мо ҳамонро хоҳем дошт, ки имрӯз гирду пешамон мебинем; ҳазорҳо ва миллионҳо беҳабароне, ки дар тӯда нопайдоянду чашмашон магар даҳонашон чизе намебинад. Ҳама нерӯи онҳо сарфи хӯрдану хуфтан аст, сарфи мубориза барои будан аст. Аммо, то кай метавон бо чунин идел ба сар бурду девона нашуд? Онҳо дар бонкҳо миллионҳо доранд, аммо ҳеч гоҳ розӣ аз худ наяндр, зеро намедонанд ба кучо мераванд. Маҳз дар кӯдакӣ рӯҳ ҳассос аст ва агар дар ниҳоди вай идеали Яздонӣ ҷо шавад, коре мешавад, ки Исо фармуда буд: «Нахуст салтанати осмониро ҷӯед, бокӣ ҳама дода мешавад...» Яъне кӯдак рӯ ба Худо меравад; нахуст ҳамин дарс бояд ба ӯ дода шавад.

Ҳангоми омӯзиш набояд хушдор диҳед, ки кӯдакро меомӯсед. Беҳтар аз ҳама ҷӯраи кӯдаки худ бошед. Ин ҳамаро метавон дар рафти гуфтугӯи дӯстона дар дили кӯдак ҷо кард. Зеро ҳамон дам, ки кӯдак фаҳмад ӯро ёд медиҳанд, пазируфтани он чиз барояш душвор мешавад. Аммо, агар шумо сифатҳои хуби ӯ ва он идеале, ки дар ниҳодаш ҳаст, ёдрас кунед, вай бо мамнунӣ шуморо гӯш мекунад ва ҳар чи фармояд мепазирад. Роҳбарӣ ба кӯдак чизи дигар асту бо муҳаббат ба ӯ панд додан чизе дигар. Бо роҳбарӣ кардан шумо наметавонед идеалҳои худро дар дили ӯ ҷо диҳед, танҳо бо роҳ ёфтан ба дили ӯ мешавад осон рӯҳашро ба сӯи идеали олай овард.

Ҳафт, ҳашт ва нӯҳсолагӣ даврони зуди бачагист. Оғози ин давра-оғози зиндагии тоза аст. Дар ин давра кӯдак чаҳони башарро дарк мекунад. То ин дам ӯ дар чаҳони барин буд. Ин давраи вижа ва ниҳоят муҳим аст барои омӯзгор.

Боре як тан, ки дар зиндон карда буданд, барои раҳой аз он ҳама дороияшро ба давлат ваъда кард. Ҳукумат сари ин кор солҳо андешид ва он гоҳ ки ӯро озод кардан хост, мард аз зиндон рафтани нахост: «На, инак ман намехоҳам. Ман кӯдак дорам ва он вақт, ки бояд дар хона мебудам ва ӯро тарбия мекардам, аз даст рафт. Акнун то анҷоми мӯҳлат дар зиндон мемонам.»

Оғози бачагӣ монанди заминест, ки барои кишт омода шудааст. Ин давра ҳам ба кӯдак ва ҳам ба омӯзгор барои дар мазраи дили ӯ нишондани нахли дониш ва порсоиву некӯӣ имконоти бекарон медиҳад.

Се фанн ҳаст, ки метавон ба кӯдак наомӯхт, аммо хавасашро дар дили вай бояд ҷо кард; расмкашӣ, мусиқӣ ва ракс. Ҳаракоти кӯдак маҳз дар ҳамин давра бояд зебо шавад. Аммо, агар омӯзгор онро ба кӯдак ёд диҳад, он омӯзиш мешавад. Вале ин замони омӯзиш нест, ин замони парвози озоди рӯҳ аст; бигзор вай ҷуноне мехоҳад, ҳамон гуна бирақсад, бигзор наққошӣ кунад ва ҳар гуна ки мехоҳад аз ранг истифода барад. Ба ӯ вазифа надихед, танҳо ба кораш тавачҷӯх кунед. Ва ҳамчунин, агар кӯдак бихоҳад, ки созро ба даст гирад ё овозхонӣ кунад, бигзор ин ҳамаро ба таври худ кунад. Мешавад гоҳ-гоҳ ӯро ислоҳ кард, ёрӣ дод, аммо фармон надод, вай набояд дарк кунад, ки ӯро ёд медиҳанд, вай бояд ҳис кунад, ки ба ӯ ёрӣ медиҳанд.

Пажӯҳиши жарфи зиндагӣ нишон медиҳад, ки рассомӣ, овозхонӣ ва покӯбӣ хоҳиши модарзодист. Шарт нест кӯдак онҳоро омӯзад, онҳо худ меоянд. Ҳар

кӯдаки тандуруст мехоҳад бирақсад, бихонад ва наққошӣ кунад. Танҳо гаҳгоҳ кӯдак рӯи девор хат мекашад ва онро чиркин мекунад. Омӯзгор метавонад ба кӯдак қаламу қоғаз диҳад ва хоҳиш кунад, ки вай дар қоғаз наққошӣ кунад ва ин гуна ин одати ӯро бартараф созад. Кӯдак фаҳр мекунад, ки маводи наққошӣ дар даст дорад. Бисёр омӯзгорон аз он ки кӯдак дар девор хат мекашад, ба ҳашм меоянд, аммо ин хоҳиш бархоста аз ниҳоди вай аст, коре наметавон кард.

Овозхонӣ хоҳиши дигари кӯдак аст. Бисёр рух медиҳад, ки кӯдаки шӯҳ майл ба шӯру ғавғо дорад, мехоҳад дунёро чапагардон кунад; инро метавон идора намуд. Беҳтар аст ин хостаро бо суруде, ки кӯдак метавонад хонад, саришта кард. Ва агар ӯ сурудро азёд надонад, ба ӯ имкон диҳед онро аз бар кунад. Кӯдаке ки хоҳиши шунидани овози худро дорад, бо хушнудӣ ҳар суруди шунидаро тақлид мекунад.

Хостай сеюм рақс аст ва кӯдак бо частухезу пасу пеш давидан онро ошкор месозад. Ва ин одатро низ бо нишон додани ҳаракатҳои мавзун метавон сару сомон дод.

Дар гузаштаҳои дур замоне будааст, ки одамони бостонӣ ба ҳаракат нигоҳи вижа доштаанд. Ва онҳо дуруст мекарданд, зеро ҳангоме ки шумо одами ҳаракаташ ноҳамворро мебинед, дар феълӣ хӯи ӯ камбудеро дармеёбед.

Одаме ки кори мағзаш вайрон аст, ҳамеша ноҳамвор меравад. Ва агар чунбиш чунин пайванди ногустастанӣ ба нашву нумӯи (эволютсияи) одам, бо рушди ақли ӯ дошта бошад, пас чунбишҳои мавзуну зебо ҳамеша ба рушди ақлони ӯ ёрӣ медиҳанд.

Фикр мекунанд омӯзиши рақс ба кӯдак бисёр душвор аст, аммо ӯ ниёз ба ин надорад. Шуморо даркор аст ӯро ба кардани коре водор созед, монанди пас гаштану чизеро аз замин бардоштан, ё чизеро аз тоқча ги-

рифтан ва монанди ин корҳои ҳамаҷӯза, ки саранҷом ин ҳама ба таври табиӣ ба рақс мубаддал мегардад. Гузашта аз ин, кӯдакон тақлидгарони моҳиранд ва ҳар чизи барояшон писандро бо хушнудӣ такрор меку- нанд. Агар онҳо ҷунбишҳои зебову мавзунро буби- нанд, дарзамон ба он тақлид мекунанд. Ин давраест, ки қобилияти тақлидгарӣ рушд мекунад. Пас дар ин давра ба консерти рақс ё намоиши расмҳо бурдани кӯдакон оё дуруст аст? Ин хуб аст, агар шумо бидо- нед, ки кӯдакро ба чигуна концерт ё намоиш мебаред.

Се чиз ҳаст, ки бояд дар ин давра ба кӯдак дода ша- вад: устуворӣ, сабр ва бурдборӣ. Ба кӯдак дар ҳар кор бояд устуворӣ омӯхт. Бозичаи шикастаро дуруст ме- кунад, ё кори дигаре дар даст дорад, шумо бояд ба ӯ ёрӣ диҳед ва талқин кунед, ки то ба анҷом расондани он бознаистад, давом диҳад. Бигзор он коре андак бо- шад, аммо агар ин одат дар хӯи ӯ биншинад, сипас дар ҷомаи корҳои бузург аз худ дарак медиҳад. Оне ки дар кӯдакӣ устуворӣ омӯхтааст, ҳама умр ҳар хостаашро то ба охир мебарад.

Камбуди ин сифатро мо дар калонсолон зиёд меби- нем ва ноқомии онҳо дар зиндагӣ баста ба ҳамин аст. Ва агар ба илова ақли онҳо беқарор бошад, бадтар аз он аст. Онон имрӯз даст ба коре мезананд, фардо даст аз он мекашанд, ба шуғли дигар мепардозанд, аммо дар зиндагӣ ҳеч кореро то ба охир намебаранд. Зиндагӣ имкони бузургест ва оне, ки кори саркардаро, бигзор хурдтарин корро, анҷом намедиҳад, пайдост ки бисёрро аз даст медиҳад.

Арзиши анҷом додан болотар аз анҷомёфта аст. Намуна: агар одам гиреҳе дар тор (тори соз) занад, пайдост ки ба чизе даст наёфтааст, вақт барои коре хурд сарф шудааст; вале ин ҷо худӣ анҷоми кор му- фид аст, вай чизе ба хости дилаш сохтааст, ки дар со- мон додани корҳои бузург ба ӯ ёру мададгор мешавад.

Ва инак масъалаи сабр; инро ба кӯдак чи гуна бояд омӯхт? Бо омӯхтани интизорӣ. Зеро кӯдак модарзод носабур аст ва агар ин хислат пойдор бимонад, ўро бадбахтиҳои зиёд пеш меояд. Зиндагӣ барои одами ношикебо ба зиндон мубаддал мешавад. «Интизорӣ маргро монад», аммо интизорӣ натвонистан бадтар аз марг аст. Гузашта аз ин, дарахти сабр меваи ширин бабор меорад ва сабр сифатест болотар аз ҳар сифат дар олам. Агра чизе ҳаст, ки рӯхро ба арш бубарад, он сабр аст.

Чи розе медонистанд устодоне ки асарҳои ҷовидона офариданд, ҳазоронро илҳом бахшиданд, бисёрхоро начот доданд? Рози онҳо сабр буд. Ва ин аст вақте ки мешавад дар ниҳоди кӯдак тухми сабр корид. Таҷрибаи сабрро метавон бо корҳои хурд ба кӯдак пайванд кард. Бо дархости хӯрок ё хоҳиши берун рафтани бозӣ кардан, кӯдак камбуди сабрро нишон медиҳад. Ва агар дар ин дам ўро наранҷондаву сабр омӯзонда шавад, вай начобат нишон медиҳад.

Саранҷом бурдборӣ. Шояд бигӯед, мо ки худ ба ғалатбозиву номардиҳои зиндагӣ тоб меоварем, ранҷ мекашем чаро бояд кӯдакро низ ночор созем, ки инро бидонад? Посух ин аст: барои он ки зиндагӣ пас аз балоғат ногузир ўро месанҷад, бигзор ў аз будани чизе чун бурдборӣ имрӯз донад ва бидонад, ки ҳар кас ночор аст онро пушти сар кунад. Пайдост, ки барои омӯзгори меҳрубон душвор аст дидани он ки чи гуна кӯдак бурдборӣ меомӯзад, аммо сипас дардовартар хоҳад буд агар ў бидуни ин сифат ба воя расад. Ба кӯдак чи гуна бояд бурдборӣ омӯхт? Кӯдак аз субҳ то шом ҳазор рӯйдодро паси сар мекунад; борҳо меафтад, дард меҳӯрад, табассум мекунад ва ҳар бор, ки вай майл надорад чизеро пушти сар кунад, аммо гузаштан аз он барояш муфид аст, ўро рӯхбаланд бояд кард, ки тоб оварад. Ин гуна, вай метавонад бурдборӣ омӯзад.

Бисёр мешавад, ки кӯдакро ночор месозанд шеърҳои бемаъниро ёд кунад. Ин натанҳо беҳуда куштани вақт аст, балки таъсири баде дар ӯ мегузорад. Ҳар сухане ки вазну қофия дорад, наметавонад муфид бошад; вай бояд бори маънӣ кашад. Аз ин рӯ, омӯзгорро зарур аст донанд, ки ба кӯдак чӣ мефармояд.

Дар мавриди афсонаву дoston низ ҳаминро метавон гуфт. Бехтарин роҳи омӯзиши кӯдакон гуфтани саргузаштхост. Кӯдакон масалро низ дӯст медоранд, он ҷо маъниҳое ниҳон ҳаст, ки бояд донист. Агар омӯзгор тавонад, ки маънии масалро ба кӯдакон фаҳмонад, онҳо бештар гӯшу ҳуш мешаванд ва ҳамзамон чизе меомӯзанд. Ҳикоятҳо на ҳамеша бояд омӯзанда бошанд, ҳатто калонсолон инро дӯст намедоранд. Ба кӯдакон бештар саргузаштҳои хандаовар писанд аст ва агар шумо тавонед, ки дар ҳазл маъние андакро ҷо диҳед, бештар мебуд. Онҳо инро дар ёд медоранд, ҳамзамон маънии он пӯшида мемонад; ҳангоме онҳо калон мешаванд, оҳиста-оҳиста маънӣ барояшон равшан мегардад ва мефаҳманд, ки дар он масал чӣ дар назар будааст.

Масале ҳаст дар бораи ҳар ва уштур. Боре ҳар назди уштур омад ва гуфт: «Амаки Уштур, ман саҳт мехоҳам ҳамроҳи шумо ба чаро равам. «Бошад, гуфт уштур, фардо ҳамроҳ меравем.» Ва онҳо ба дашт рафтанд. Ҳар зуд сер шуд, аммо барои уштур вақти бештаре лозим буд. Ҳар, чун нони ҷоштро хӯрда буд, гуфт: «Амаки Уштур, ман хеле хушбахтам, ки бо шумо дӯст шудам ва ҳам инак дар саҳро ҳастам! Ман мехоҳам суруд хонаму шумо рақс кунед.» Уштур гуфт: «Ман ҳоло хӯрок мехӯрам, аммо мебинам, ки ту сер шудай.» «Бошад, гуфт ҳар, агар шумо инак омода нестед, ман каме машқи овоз мекунам.» Ва ҳанг задан гирифт. Ин дам деҳқоне ҷӯб дар даст ба пайдо омад, ҳар реб доду гурехт, ҳама хашми вай бар пушти уштур рехт.

Рӯзи дигар, хангоме ки хар назди амаки Уштур омад, вай гуфт: «Ман беморам, роҳи ту дигар аст, роҳи ман дигар. Дӯстии мо имрӯз ба поён омад.»

Ин масал дӯстӣ миёни одами бошарафу бешарафро нишон медиҳад.

Ҳеч кас чун кӯдакон афсонаву ҳикояро дӯст намедорад. Агар ин ҳавас ба фоидаи онҳо истифода шавад, имконоти фаровоне даст медиҳад, ки ба воситаи ҳикояву саргузашт ғояҳои олие дар сари онҳо ҷо шавад. Ҳеч идеалеро кӯдак чун идеали дар ҷомаи ҳикоя дода шуда хуб намепазирад. Ҳикояҳои дар кӯдакӣ шунида ҳамаи умр бо ӯ мемонанд. Вай ҳеч гоҳ онҳоро фаромӯш намекунад. Ин дostonҳо бо ба камол расидани вай метавонанд рангу тобишу маънии тоза ёбанд; ин гуна рушди ногусастании идеал ба амал меояд ва дуои хайри бузурге дар зиндагии кӯдак мешавад.

3

Замони миёни даҳ ва дувоздаҳсолагиро мо даврони наврасӣ меномем. Маҳз дар ҳамин давра миёни духтару писар фарқ мегузоранд ва бояд ҳар кадом ба самте муайян раванд; писар ба сӯи дигар, духтар ба сӯи дигар. Тарбияе ки хона медиҳад, мактаб наметавонад диҳад. Агар ҳамон фанро дар мактаб низ омӯзад, он наметавонад ба омӯзиш дар хона баробар шавад. Аз ин рӯ, арчанд кӯдак дар мактаб мехонад, дар хона низ омӯзгор бояд ба омӯзиши вай машғул шавад.

Ошноӣ бо табиат барои рушди ақли кӯдак зиёд коргар аст. Аммо он набояд дар ҷомаи дарс дода шавад; ин корро метавон хангоми сӯхбати дӯстона пиёда кард: ба кӯдак дар бораи рустаниҳо, дарахтон, хашараҳо, парандаҳо, ҳайвонҳо нақл кунед. Хангоме ки ин гуна дониш ба воситаи сухан дода мешавад, натиҷа хеле беҳтар аз хондани китоб, ё дигар роҳҳои

омӯзиши табиат аст. Ин ҳаваси ӯро нисбат ба табиат бедор мекунад, донишашро инкишоф медиҳад, дарки табиатро дар ниҳодаш жарф мегардонад. Ин сифат сипас қобилияти ӯро дар муносибат бо табиат ба нуктаи авҷ мебарад, ки барои рушди рӯҳонии ҳар кас саҳт муҳим аст.

Рӯҳ ба табиат наздик нест, вай дур аз он чи мо рӯҳоният меномем, ба сар мебарад. Барои он ки мо рӯҳонӣ бошем, нахуст аз ҳама бояд бо табиат пайванд дошта бошем, онро бифаҳмем. Аз ҷаҳони рустаниҳову парандаҳову ҳашараҳо бисёр чиз омӯхтан мумкин аст. Баробари ба ин фан ҳавас пайдо кардани кӯдак ҳама чиз ба изҳори рамзии ҳақиқати ботин мубаддал мешавад. Агар кӯдак нисбат ба табиат ҳавасе жарф дорад, ин аз он мегӯяд, ки вай гоме ба сӯи фалсафаи ҳақиқат ниҳодааст.

Давраи дигар бояд ошноӣ бо расму оини кишвар бошад, ки вай он ҷо зода шудаасту зиндагӣ мекунад. Бар асари камбуди чунин дониш одамон оинхоеро дунбол мекунанд, ки намедонанд он чӣ аст ва чаро ҳаст. Гоҳе одамон ҳазорсолаҳо оинеро бачо меоранд, вале маънии онро намедонанд. Шарқӣён оинҳои куҳанро саҳт маҳфуз медоранд, ҳазорсолаҳо чунин мекунанд, аммо намедонанд чаро ва ба хоҳири чи; барои он чунин мекунанд, ки расм шудааст. Ҳамин падида дар Ғарб низ дида мешавад ва кишварҳои ҳастанд, ки ҳаррӯз чашне доранд. Ба кӯдак муфид аст донад, ки чаро ин ё он оин вучуд дорад, чи чизи хубе он ҷо ҳаст, маънияш дар чист, мо аз он чӣ мегирем, вай ба мо чӣ медиҳад. Дар чашне будану шодмонӣ кардан хуб аст, аммо метавон ҳар рӯз ба беҳуда дилхушӣ кард. Вале зиндагӣ як имконест барои одам, ки ҳар даму ҳар соаташ ғанимат аст.

Ҳар насл бояд дар роҳи нашву нумӯ (эволютсия) гоме ба пеш ниҳад ва ӯ ин корро метавонад зудтар ку-

над, агар зиндагиरो хуб бифаҳмад. Дар ин роҳ омӯзгор ба кӯдак ёрии зиёд мерасонад, агар ба ӯ фаҳмиши зиндагиरो омӯзад. Беҳтарин роҳи омӯзиш, омӯзгор набояд нигоҳи худро перомуни ин расму оинҳо, хубӣ ё бадии онҳо ошкор кунад, аммо психология, маънӣ ва ҷойгоҳи онҳоро шарҳ диҳад, то кӯдак худ ин ё он расму оинро пазирад ё фаромӯш созад.

Сеюм: кӯдак бояд дар бораи бошандагони кишвараш огаҳӣ дошта бошад; дирӯз кӣ буданду имрӯз киянд, феълу хӯи онҳо, майлу хоҳишашон, орзуву армонашон. Бигзор кӯдак тасаввур кунад, ки ҷаҳонро чи гуна меҳоҳад бубинад. Ин ба ӯ имкон медиҳад ба андозаи рушди ин ҷаҳон бо ӯ ҳамроҳ бишавад.

Чаҳорум: ба кӯдак бояд дар бораи хонаводааш маълумот дода шавад. Бисёр шуда, ки кӯдак дар бораи Чину Чопону Миср чизҳое аз китоб хондаасту медонад, аммо номи бобои худро намедонад. Агар вай хонаводаи худ, насабномаи худро донад, зиндагӣ барояш осонтар мешавад. Шояд он ҷо чизе бошад, ки кӯдак барои беҳбуд бахшидан ба зиндагии худ бипазирад, аз он роҳ равад; шояд хислату хӯеро ошкор месозад, ки меҳоҳад дар худ ислоҳ кунад, ё шояд кадом зарареро, ки дар гузашта расидааст, бартараф намояд. Ҳар ду маврид низ ба кӯдак дар сохтмони зиндагиаш ёрӣ мерасонад.

Агар кас ба шинохти хонаводаи худ хоҳиш надорад, пас аз бузургсолӣ дониستاني сарчашмаи пайдоишаш ба ӯ аҷиб наметобад. Зеро ин нуқтаи ибтидоӣ, ки вай метавонад аз он ба сӯи сарчашма раҳ пӯяд ва ба хонаводае расад, ки воқеан аз он бармеояд; ин роҳ ба ростӣ ин гуна ӯро то ба Офаридгор мебарад. Намуна: кӯдак меҳоҳад дар бораи падару модар, бобову бибӣ ё ҳатто табиат бидонад, аммо ин ҳама ӯро ба кучо мебарад? Ин кӯдакро аз ҷаҳони хобу хаёл ба сарчашмаи ҳақиқат мебарад. Ин ба вай дар роҳи ҷустуҷӯи сарғаҳи ҳаёт

бахонае мешавад, аз чое ки вай омадааст ва саранҷом
ӯ ба фарзияи оғоз мерасад, ки Оғози ҳама аст. Ва ин
гуна рӯзе мефаҳмад, ки ҳама инсоният як хонавода аст
ва саранҷом мо рӯзе дар як чо вомехӯрем, дар чое ки
аз он омадаем. Ҳангоме ки кӯдак ба воя мерасад, му-
носибаташ ба одамон дигар мешавад; тангии назар аз
миён меравад, вусъати андеша аз ниҳодаш бармехезад.

Каронаи панҷӯми дониш, ки ба кӯдак бояд дода ша-
вад, муқаддимае андак оид ба метафизика аст; кӯдак
бояд бидонад, ки ҷисму рӯҳу ақл ҳафт ва миёни рӯҳу
ақл ва рӯҳу ҷисм иртибот низ ҳафт. Ва агар кӯдак би-
пурсад, ки «рӯҳ чист?» посухи кӯтоҳ ин аст: «Он асли
нодидании ту, «ман»-и пинҳони туст, он «ман»-ест, ки
ҷисм онро пӯшида медорад. Аммо ин «ман» мани рос-
тин аст, тан рӯпӯш аст.» Бисёр мешавад, ки ғояи хурде
оид ба метафизика дар дили кӯдак саҳт менишинад ва
монанди ахгаре, ки оҳиста-оҳиста ба забонаи бузурги
оташ, ки ҳама умр роҳи ӯро равшан мегардонад, му-
баддал мегардад.

Дар ин давра омӯзгор бояд самти ақли кӯдак ва роҳи
ӯро дар зиндагӣ муайян созад. На ба ин маънӣ, ки
кӯдак чи касбе интиҳоб мекунад ё ба чи қор саргарм
мешавад, танҳо бояд донист, ки ақли вай майл ба чи
дорад; ба адабиёт, ба табиӣёт, ба идеология ё дин. Чун
омӯзгор инро ошкор созад, ҳамон дам дар кӯдак бояд
таасуроти дарқор ба амал орад. Намуна: агар омӯзгор
ошкор созад, ки кӯдак майл ба адабиёт дорад ва
ҳамзамон донишманде тавоно дар шаҳр шабнишинӣ
оростааст, хуб аст кӯдкро ба он чо барад. Ҳатто агар
вай аз он чи он чо гуфта мешавад, як сухан низ
нафаҳмад, ин муҳим нест. Бигзор ӯ он чо бошад, бигзор
он чи руҳ медиҳад бубинад, ин таасурот ҳама умр бо ӯ
мемонад; ва мумкин аст ҳамин рӯйдод ёрӣ диҳад ва ӯ
монанд ба ҳамон касе шавад, ки он рӯз дидааст.

Дар даҳ, ёздаҳ ва дувоздаҳсолагӣ кӯдак ба

тақлидгарӣ бештар касб пайдо мекунад ва агар шумо майли ақли ўро донед ва таъсир расонед, ки вай тавонад ба он тақлид кунад, ўро ба роҳе равона мекунад, ки саранҷом ба сарнавишт меорад. Беҳтарин чизе ки мешавад ба кӯдак дод, ин таасуроти хуб гузоштан, бо одамони наҷиб ва асарҳои олий ошно кардан аст. Ҳеч чиз монанди таасуроти хуб дар рушди кӯдак наметавонад ёрӣ расонад.

Пурсиш ба миён меояд, ки дар кӯдак танҳо ҳамон сифатҳо бояд рушд кунад, ки мувофиқ ба майли ақлаш аст, ё хайр? Мумкин аст ба ӯ сифатҳои дигар низ пешниҳод шавад? Оре, аммо нарм. Ва боз, бояд ҳушёр буд, ки шояд дар дили кӯдак хоҳиши дигар, ҳаваси дигар рӯи зада бошад. Намуна: агар кӯдак ба чид хоҳад, ки муҳандис шавад, аммо шумо кӯшед, ки ӯ ғижжакнавоз бошад, саранҷоми ин ғамангез аст. Вай на андозагир мешавад, на ғижжакнавоз.

Он чи пайванд ба ҷилои сифатҳои гуногун дорад, беҳтар аст ин кор бо ҳар кӯдак ҷудоғона, бо омӯзиши мусиқиву рақсу овозхониву... анҷом гирад. Агар кӯдак майл ба овозхонӣ дорад, беҳтар аст вай суруд хонад; агар майл ба ин кор надорад ва мехоҳад созе бинвозад, бояд ба ӯ созе дода шавад. Кадом соз беҳтар аст? Гуфтан душвор аст. Аммо нахуст бояд созе сода бошад, сипас агар ӯ бихоҳад, он созро бояд дод, ки писанди вай аст.

Дар мавриди духтаракон, беҳтар аст онҳо ҳаракоти мавзунро омӯзанд, писарҳо метавонанд ба варзиш саргарм шаванд. Ҷунбиши мавзун барои духтарҳо ҳамин нақшро мебозад, аммо ба сифатҳои духтаронаи онҳо садама ворид намекунад. Барои писарҳо варзиш кифоя аст. Он ҳар кадомро ба самти худ равона мекунад. Нерӯи писараки шӯху бесар сарфи варзиш мешавад ва ин ақли ўро ором месозад.

Шарт аст ҳар кӯдак мусиқӣ биомӯзад? Оре.

Нахуст аз ҳама, кӯдаке нест, ки майл ба мусиқӣ на-
дошта бошад; бузургсолон аз мусиқӣ дур мешаванд.
Масали арабие ҳаст: ҳангоме ки Худо одамро аз гил
офарид ва рӯхро фармуд вориди колбад шавад, ӯ рад
кард: «Ман дар ҳама ҷо, дар ҳар ҷаҳон, ки писандам
аст, озодам, ман нерӯю тавони берун аз андоза дорам,
ки аз Ту мегирам. Ман намехоҳам ворид ба колбаде
гилин шавам. Он монанди зиндон аст.» Онгоҳ Худо
фариштаҳоро фармуд чанг бинвозанд ва рӯҳ бо шуни-
дани оҳанг ба ракс даромаду ба вачд омад. Ва надо-
нист чи гуна вориди тан гашт ва дар зиндон шуд.

Аз ин рӯ, ҳеч рӯхе ба замин бе дарки мусиқӣ намео-
яд. Рӯҳ танҳо пас аз он ки ба Замин мерасад ва захим
мешавад, дарки мусиқиро гум мекунад. Аммо,
ҳангоме ки шавқ ба мусиқӣ дар дили кас мемирад, би-
донед ки чизе дар ниҳоди ӯ мурдааст.

Шарт нест кӯдакро тавре омӯхт, ки вай оҳангшинос
шавад, аммо андак дониши мусиқӣ ба ҳар кӯдак дар-
кор аст. Бинобар ин, омӯзиши мусиқӣ набояд чун
бахши барномаи таълим ё самти ҷудоғона бошад, бал-
ки асоси зиндагии кӯдак дониста шавад.

4

Синни миёни даҳ ва дувоздаҳ замони анҷоми даври
аввал дар зиндагии ҳар одам аст. Орифон ҳар даврро
дувоздаҳ соли расо медонанд. Барои ҳамин, се соли
охири даври аввал дар зиндагии кӯдак бисёр муҳим аст.
Он чи шумо дар се соли охири даври аввал-даҳ, ёздаҳ
ва дувоздаҳ-ба кӯдак меомӯсед, монанд ба вопасин
пайи мӯқалам аст, ки рассом рӯйи ниғора мегузорад;
пас аз ин давраи нав сар мешавад.

Замони омода сохтани кӯдак ба сикли нав давраи
вижа аст. Агар кӯдак то ин дам тарбия надидаву ислоҳ
нашудаду ба самти муайян равон нагашта бошад, ди-

гар ин кор душвор мешавад, зеро замони созгор аз даст рафтааст. Омӯзгор чанде масъулият ҳис кунад, бештар дарк мекунад, ки агар чизҳое муайян дар вақт ба кӯдак омӯхта нашавад, вай ҳама умр аз он бебаҳра мемонад.

Духтар ё писар бояд ба самти дархӯри худ равад. Намешавад ҳар дуру ба як обишхӯр овард. Ба намуна: сарзаниш ба писар саҳт асар намекунад, аммо то ба жарфнои дили духтар меравад, навозиш низ ҳамчунин. Навозишу накӯҳиш метавонад аз ин гӯши писар дарояду аз дигараш барояд, аммо духтар онро дар дил ниғаҳ медорад, шояд ҳама умр фаромӯш насозад. Онҳое ки мепиндоранд писару духтарро мешавад бо як роҳ бурд, саранҷом хоҳанд дарк намуд, ки хатое ислохнопазир кардаанд. Психологияи онҳо дигаргуна аст, ҳар кадом усули вижаи омӯзишу парваришро мехоҳад.

Агар писар ё духтарро навозиш ё накӯҳиш кардан пеш ояд, ба ҳар кадом бояд вожаҳои вижа истифода шавад; нисбат ба духтарҳо бисе нарм бояд буд, аммо барои писарҳо ин муҳим нест. Ҳангоме ки писаракро ҷазо медиҳед, пас аз ним соат ё шояд камтар аз он вай ҳамаро фаромӯш месозад, аммо духтарак моҳҳо ҷазоро аз ёд намебарад; ин кор дили ӯро захмӣ мекунад. Ҳамчунин, ҳислатҳои вижае ҳаст, ки бояд дар писар рушд кунад ва феълӣ хӯи хоҳе ҳаст, ки бояд дар духтар бошад; онҳоро ба ҳар ду ҷинс муфид доништан ғалат аст. Намуна: далерӣ барои писар, ифғат барои духтар; масъулиятшиносӣ барои писар, вазифашиносӣ барои духтар.

Шояд бипурсанд, ки оё шарт аст дар ниҳоди духтару писар рушд додани ин гуна чизҳо, чаро нахуст ба тазоди миёни онҳо аҳмият надод? Сабаб он аст, ки ҳар сифат дар кас модарзод аст ва ӯро ба сӯи ҳадафи зиндагиаш мебарад. Намуна: шер хӯи шерона дорад, ин

хадафи зиндагии вай, сарнавишти вай аст; оху сифатҳое дорад, ки барои хадафҳои зиндагиаш даркоранд. Аммо, агар шер сифатҳои охуви оху сифатҳои шерро мебошад, ҳеч як аз онҳо барои зиндагӣ дар ин ҷаҳон мучаҳҳаз набуд. Шер чисту оху чист, сифатҳои шерро нишон медиҳад. Набояд андешид, ки шарт нест писар ё духтар сифатҳои дигаре дошта бошад, аммо он чи ки бояд рушд кунад, сифатҳои вижа аст, дигар худ меояд. Ин на ба он маънист, ки писар набояд он сифатҳое ки хоси духтаранд, дошта бошад. Ба намуна, агар писар ҳеч гуна идеал надошта бошад, каси беҳуда аст, аммо идеал худ меояд; ба духтар идеалро бояд дод, онро нерӯ бояд бахшид.

Маҳз психология ночор месозад ба духтар чизҳои вижа ва ба писар чизҳои муайян омӯхта шавад. Аммо, дар рафти камол онҳо ба таври табиӣ сифатҳои якдигарро мегиранд. Беҳтар аз ҳама, ҳам барои писар ва ҳам барои духтар мувозинат аст, ки аз сифатҳои баҳамзид бармеҳезад. Вазифаи омӯзгор на омӯхтани мувозинат, балки тарбияти сифат аст, агар ба духтару писар сифатҳои барояшон даркор дода шавад, зиндагӣ худ мувозинат барпо мекунад.

Пурсида мешавад, ки кӯдакон ба дархостҳои хамарӯзаи зиндагӣ, монанди кор дар хона ё берун аз хона, дидор бо дӯстон, вохӯрӣ бо одамони ноошно, чи гуна бояд посух диҳанд. Бачаҳои даҳ, ёздаҳ ва дувоздаҳсоларо дар хона кори зиёд фармудан дуруст нест, аммо ошно сохтани онҳо бо чи гунагии хоҷагидорӣ, ё корҳои берун аз хона шарт аст, то хангоме ки ба камол мерасанд, ба қадри заҳмат ва тапу талоши омӯзгорони худ бирасанд.

Дар дили бачаҳо, он гуна ки онҳо ба падару модар ё омӯзгор эҳтиром мегузоранд, нисбат ба дӯстони хонавода низ ҳисси эҳтиром бояд ҷо кард. Боре Паёмбар (с) шунид, ки бачаҳояш номи хидматгорро гирифтаву

чеғ мезананд. Вай гуфт: «Бачаҳо, ӯ аз шумо калон аст, ӯро амак гӯед.» Ин идеал барои он дода шуда буд, ки бачаҳо тавонанд пас аз бузург шудан дӯстони бештаре пайдо кунанд, на ин ки дӯстони хонаводаро ранҷонанд. Ҳангоме ки каси бегона кӯдакони ин синну солро дучор меояд, аз рафтору гуфтори онҳо пайванд ба кадом хонавода доштанишон ва чи гуна тарбия диданишонро зуд ошкор месозад. Агар онҳо беадаб ва саркашу гапношунав бошанд, хонаводаи худро ба ҳамин сурат ошно мекунанд. Барои ҳамин, омӯзгор масъул аст ба бача чи гуна рафтор кардан дар кӯчаву бозорро омӯзад.

Дар давраи миёни даҳу дувоздаҳ ба бача бояд омӯхт, ки ҳар кори фармударо ногузир ба поён орад, хоҳ он мусиқӣ аст, рассомӣ аст ё кори дигар. Ин замонест, ки онҳо бояд банди кор сохтани хушу ёдро, идора кардани онро, даст нақшидан аз корро омӯзанд, ба ақл имкон надиханд сӯи дигар биравад; зеро пасонтар ин тавоноӣ таҳқурсии рушди рӯхонӣ мешавад.

Инак масъалаи нозуктар. Дар интиҳоби ғизо, либос ва хошишҳои дигар ба онҳо набояд озодии фарох дод. Зеро ин замонест, ки онҳо дар бораи либосу ғизо ё чизҳои ба ин монанд набояд зиёд андешанд. Дар ин давра ин чизҳо набояд ақли онҳоро банд созанд. Ҳар чизе ки ба онҳо дода мешавад, бояд бо сипосу хушнудӣ пазируфта шавад; нозунузу ҳавою ҳавас дертар меояд. Ва агар ин паҳлӯи сиришти кӯдак сарфи назар шавад, он нодуруст рушд мекунад ва дертар ба хӯе бад мубаддал мегардад.

Инро чи гуна бояд омӯхт? На бо ислоҳ кардан ё роҳандозии қоида, балки бо нишон додани ҳама хубиҳои қаноат; ба онҳо бояд фаҳмонд, ки ин замонест ҳар чи бештар ақро кор фармоянд. Боре омӯзгор ба духтараке, ки хеле дӯст медошт худро дар оина бубинад, гуфт: «Аз оина чинҳо ба ту нигоҳ мекунанд, ту

бояд аз онҳо дурӣ гирӣ; оне ки ба оина зиёд менигарад, рӯзе бо чин рӯбарӯ мешавад.» Аз он рӯз бапас ин хоҳиш оҳиста-оҳиста аз дили кӯдак бирафт. Шояд бигӯед, ки магар нигоҳ кардан ба ойина бад аст? Оре, ҳангоме ки кас ба оина менигарад, худбинӣ дар ӯ рушд мекунад ва пайомадаш асабоният аст. Ҳама фоҷиаи зиндагӣ аз худбинӣ сар мезанад ва дар дилсӯзӣ ба худ ба нуқтаи авҷ мерасад. Ин кори бисе нозук аст, кӯдакро ба гунае бояд омӯхт, ки вай нафаҳмад ӯро меомӯзанд. Ҳар чи ба кӯдак меомӯзед, бояд тавре пешниҳод шавад, ки вай дарк накунад ба ӯ ёд медиҳанд, ё шарт мегузоранд; ин равиши кор аст. Ҳангоми сӯҳбати дӯстона бо табассум дар ҷомаи ҳикоя ба бача чизеро мегӯянд, ки вай ҳеч гоҳ фаромӯш намекунад; аммо агар ӯро ислоҳ кунанд, ё дастур диҳанд, дарзамон худро нороҳат ҳис мекунад.

Фаромӯш набояд кард, ки зиндагӣ як имкон аст. Дах, ёздах ва дувоздаҳсолагӣ даврае вижа ва беҳтарин имкон аст. Давраест, ки бача ҳар гуна донишро зуд мепазирад, ҳал мекунад ва ин дониш вобаста ба рушди шахси ӯ рушд мекунад. Дониш оид ба паҳлӯҳои гуногуни зиндагиро метавон ба сурати достону саргузашт сабуку осон ба бача дод, зеро намои дилпазири зиндагӣ дар достону саргузаштҳо зебо омадааст ва ҳам кӯдак бори ноҳинчори омӯзишро дарк намекунад. Барои онҳо шигифтангез аст ва дар бисёр мавридҳо бачаҳо пас аз шунидани чунин достонҳо мепурсанд: «Ин чи маънӣ дорад, саранҷомаш чи гуна аст?» Ва ҳангоме ки кор чунин ранг мегирад, шумо бояд бидонед, ки имкони бузурге бароятон даст додааст рӯҳи бачаро ба сӯи ҳамон донишу биниш равона созед, ки меҳод.

ОМУЗИШИ ФАРЗАНДОН

1

Ояндаи миллат баста ба омӯзиши фарзанд аст. Ғамхорӣ ба омӯзиши фарзанд тайёр кардани насли оянда аст. Омӯзиш дастёбӣ ба ихтисос ё комёб гаштан дар зиндагиву ҳифзи манфатҳои худ нест. Дар асл омӯзиш рангинтар сохтани зиндагӣ бо андеша дар бораи худ ва лутфу меҳрубонӣ нисбат ба дигарон аст. Омӯзиш чизест, ки оҳиста-оҳиста ба фарохиву дарозиаш меафзояд, паҳноияш зиёд мешавад. Онро метавон ҳамчун шинохти худу муҳити худ маънидод кард; шинохти дигарон, ҳам онҳое ки мо медонем ва ҳам онҳое ки дур аз моянд; дониш дар бораи ниҳоди инсон ва ниёзҳои вай; дониш оид ба сабаб ва натиҷа, ки саранҷом ба шинохти фарохи ҷаҳон мебарад.

Бидуни шак, ҳангоме ки суҳан аз кӯдак меравад, аз шинохти фарохи ҷаҳон андешидан душвор аст, аммо мо бояд бидонем, ки бузургсолон тавоноии ақли кӯдакро, ки беш аз ақли онҳо дарроку ҷӯянда аст, дурӯст пай намебаранд. Арчанд намешавад омӯзиши кӯдакро аз мавзӯҳои жарф ва душвор оғоз кард, аммо тарҳи умумии он чи меҷӯяд кунед ва даст ёбед, ҳамеша бояд пеши назаратон бошад.

Сабаби ин гуна пайи равшан гузоштани нахустин таасуроти кӯдакӣ дар он аст, ки мо пас аз ба Замин омадан ҳамон равандро, ки рӯҳ паси сар кардааст, такрор мекунем. Бо рафтани ҳар моҳу ҳар сол кӯдак беғуноҳиро гум мекунад ва гӯё ки аз дунёи фариштаҳо ронда мешавад. Дар навзодӣ ҳанӯз акси ҷаҳони фаришта дида мешавад; кӯдакӣ дунёи чинҳоро менамояд; ҷавонӣ бознамоии олами башар аст. Бо гузашти умр одам бозпас ба ҷаҳони барин наздик меравад.

Чун акли кӯдак аз ташвишҳои зиндагӣ озод аст, бештар омодаи дарку фаҳм аст. Кӯдак зуд бовар мекунад, зеро дурӯғ барояш бегона аст. Кӯдак ҳар чизро дуруст мефаҳмад, чаро ки акли ӯ ҳоло побанди хушбиниву бадбинӣ нагаштааст. Кӯдак майл ба дӯстӣ дорад, зеро душманиро намедонад, аз ин рӯ ахлоқ, ки мавзӯи асосии омӯзиш аст ва аз оғоз то анҷом дарси дӯстӣ медиҳад, дили кӯдакро асир мекунад.

Хатои бузург дар низоми омӯзиши имрӯз, бо будани усулҳои пешрафта дар таълим, набудани чизи аз ҳама асосӣ-дарси беғаразист. Чунин мепиндоранд, ки одами беғараз наметавонад дар зиндагӣ комёб бошад. Ба назар чунин мерасад, аммо ин нодуруст аст. Худпараст ба одамон дареғу дард меорад, ба худ бадбахтӣ. Башар вобаста ба якдигар ва хушбахтии ҳар кас баста ба хушбахтии дигарон аст:

*Бани одам аъзои як пайкаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.**

Ба бани башар бояд имрӯз танҳо ҳамин дарс, ҳамчун дарси аввалину охирин дода шавад.

Мусиқӣ асоси ҳама офариниш аст. Ба ростӣ ҳама офаридаҳо мусиқӣ аст ва он чи мо мусиқӣ меномем, минетури мусиқии ростин-офариниш аст, ки дар лаҳну оҳанг чилва мекунад. Ҳиндуҳо лаҳн ё овозро Нада Брама мегӯянд, ки маънии Овоз-Офаридгорро дорад. Ҳеч донишманд наметавонад ин ҳақиқатро рад бикунад, ки офариниш ҳаракат аст. Феъли ҳаракат дар лаҳну оҳанг чилва мекунад. Чунбише нест, ки

* Ба ҳамин маънӣ чизе буд, ман ин пораро аз Шайх Саъдӣ овардам. Ю.Ю.

хамзамон садо низ набошад, арчанд гӯши одамӣ гоҳе наметавонад онро бишнавад ва ҷунбише нест, ки вазну оҳанг (ритм) надошта бошад; зеро ҷунбише бе ду нишона нест, ҷуноне хати рост бе оғозу анҷом. Дар ҳар гуна ҷунбиш шумо нахуст аз «як» сар мекунад. Ва давоми онро бо «ду.» Он гуна ки чингаи дастаи дрижер оркестро бо: як-ду, як-ду ба вазну оҳанг мебарорад, ҳамчунин ҳар гуна ҷунбишро метавон бо ритм ишора кард.

Ҳама табиат бо пайдарҳамии фаслҳои сол, бадалшавии шабу рӯз бозгӯи вазну оҳанг аст; кайҳон бо будани худ қонуни вазну оҳангро нишон медиҳад. Баҳри ҳамеша дар ҷунбиш ва мадду қазри он намунаи ритми табиат аст. Кайҳон батамом бар пояи ду ғоя офарида шудааст- бузургтарин хитоб ба воситаи вазну оҳанг ба мавҷуди зинда. Ҳама кори тани одам, задани дили ӯ баста ба ритм аст, ин аз он мегӯяд, ки зиндагӣ бозтоби вазну оҳанг аст. Вазну оҳанг мусиқӣ месозанд, аз ин рӯ, воситаи асосии пешбурд дар омӯзиши кӯдак мусиқӣ бояд бошад.

Навзод кори нахустро аз садо додану дасту по задан дар вазни муайян сар мекунад. Агар ҳамон тавоноии модарзодӣ, ки хоси ҳар кӯдак аст, асоси омӯзиш шавад, ҳатто навзодро метавон таълим кард. Омӯзиши даврони тифлӣ бебаҳост, чаро ки кӯдак бо гузашти вақт малакаи муайян пайдо мекунад ва он гоҳ ки нигоҳаш нисбат ба ашёву дунё устувор мешавад, рафтору гуфтораш шакл мегирад, дигар қардани он малакаву таҷриба душвор мешавад. Ин монанд ба он аст, ки оби борони беҳуда ба ҳар сӯ раван ба воситаи ҷӯй ба боғ оварда шавад. Ин гуна, майлу хоҳиши кӯдакро нисбат ба омӯзишу парвариш метавон босамар истифода кард, агар падару модар роҳи истифодаи онро донанд.

Тандурустӣ вобаста ба оҳанги зиндагии одам аст.

Ҳангоме ки кори механизми тан дуруст ва оҳангаш хуб аст, онро тандурустӣ меноманд. Вайронии назм ва ноҷӯрии оҳангро беморӣ мегӯянд ва онро пизишкон аз рӯи тапиши дил, аз роҳи ба тахтапушт задану гӯш кардани овозҳо ошкор месозанд.

Хирадманд, донандаи табиати инсон бо дидани вазну оҳанг дар рафтору гуфтори одам монанди мусиқидон кор мегирад. Вай дар коре, ки ба дунболи аблаҳӣ ё шитобзадагӣ ба дер афтодааст, вайронии вазнро мебинад; дар сухан ё коре, ки пайомади дурушт ё нарм дорад, аммо набояд чунин бошад, оҳанги ноҷӯрро дармеёбад. Вай ҳамчунин аккордҳои чӯру ноҷӯрро ҳис мекунад. Ҳангоме ки ду тан вомехӯранд, аккордҳои ноҷӯр дар нашву нумӯшон (эволютсияи онҳо) фикран онҳоро аз ҳам дур месозад, ҳарчанд метавонанд дар канори якдигар биншинанд. Ва зиёд мешавад, ки нафари сеюм меояд, аккордҳои ноҷӯрро чӯр месозад, ё чӯрро ноҷӯр. Ин аз он мегӯяд, ки зиндагӣ ҳам мусиқӣ аст.

Вагнер гуфта: «Оне ки овозро мешиносад, ҳастиро мешиносад.» Агар асоси омӯзиши кӯдак бар мусиқӣ таъя занад, зиндагии ӯ рангорангу зебо мешавад. Зиндагӣ вазну оҳанг аст. Мусиқӣ низ инчунин. Ҳангоме ки кӯдак мусиқӣ меомӯзад, вай забони яздонӣ меомӯзад. Шарт нест ҳар кӯдакро мусиқидон кард, зеро на ҳам мусиқидонҳо барои башар намунаанд, аммо дар Шарқ замоне будааст, ки шоҳон мусиқидонро ҳамнишини худ мекардаанд. Онҳо на танҳо аз ҳунари эшон баҳра мебурдаанд, балки аз тарзи зиндагӣ, эҳсосу андеша, рафтору гуфтори онон, ки бозтоби мусиқӣ будааст, низ роҳат мешудаанд. Дар Ғарб ҳам мусиқидонони ростин ҳамеша дилхоҳ будаанд.

Одам дар ангуштари офариниш нигин аст, ки сарчашмаш зебоии тамои мебошад. Муроди офариниш зебоист. Табиат дар роҳи рушд рӯ ба зебой меравад.

Ҳангоми омӯзиши кӯдак пеш аз ҳама бояд дар сар андешаи дар дили ӯ коридани тухми зебой бошад. Ҳангоме ки ниҳолак сабз мешавад, онро бо меҳр бояд парварид. Вай танҳо бо кӯшиши боғбон нашву нумӯ мекунад; кӯдак низ ин гуна бо кӯшиши падару модар пеш меравад, рушд мекунад.

Падару модарон худ бояд биомӯзанд, то ба фарзандон намуна бошанд. Ҳеч гуна назария бидуни таҷриба наметавонад муассир бошад. Зодмандон дар канори беадолатиҳои зиндагӣ бояд бикӯшанд, ки фарзандон хушрӯзтар аз онҳо бошанд. Вале ин душвор аст; кӯдак ҳассос аст, вай аз паси нахустин таассурот меравад. Агар ӯ дар падару модар майл ба майро бубинад, онро табииву дуруст мепиндорад. Ва чунин меандешад: «Агар ин кори нодуруст буд, зодворонам даст ба он намезаданд.» Дар зиндагӣ кирдору гуфтори бад касро зуд ҷалб мекунад, ҳарчанд рӯҳ толиби некӣ аст.

Омӯзиши нахуст ва муҳим барои кӯдак ҳамоҳангсозии андеша, суҳан ва амали ӯст. Ҳар он чи аз берун аст, андарун акс мешавад ва ҳар чи аз дарун аст, дар берун. Аз ин рӯ, бархе аз дониستانيҳо дар бораи вазну оҳанг барои кӯдак дар оғоз муҳим аст. Ба кӯдак намунаҳои мусиқиро бо дарназардошти дараҷаи лаҳн бояд омӯхт, то ӯ ҳангоми бозӣ ё нишаст бо ҳамсолон, бо одамони ноошно, бо падару модар аз он истифода кунад; вай бояд донад, ки бо расидани дигаргунӣ лаҳн дигар мешавад. Кӯдакро бояд омӯхт, ки ҳангоми мурочиат ба одамони гуногун санҷида суҳан гӯяд; ба касони ношинос, ба дӯстон, ба падару модар, ба хидматгор дониста пасту баланд гӯяд.

Кӯдак то замоне ки месабзад, дар тақопӯву тапу талош аст, аз ин рӯ, ҳар ҷунбиши ӯ – нишасту хез, роҳгардӣ, давидан – ҳама бояд зери назар бошад ва ба сӯи мавзуниву зебой равона шавад. Табиати кӯдак монанд ба об аст, ки рӯ ба пастӣ меравад, вале ба ӯ фав-

вора даркор аст, то ба боло барадаш. Омӯзиш ҳамон фаввора аст.

2

Кӯдакро тавре бояд омӯхт, ки тавонад вобаста ба вазъияте гӯяду гирад, ки он дам ҳукмрон аст; ба маврид хандад, ба маврид гирияд. Намуна: хангоме ки падару модар саргарми коранд ва кӯдак сарусадо баланд мекунад, ё дӯстон ба меҳмонӣ омадаанду кӯдак шикоят меоғозад, ё дар ҳоле ки бояд хомӯш бошад, бамавриду бемаврид механдаду мегиряд-вай қонуни вазну оҳангро вайрон мекунад. Вазн ин ниғаҳдошти вақту соат дар ҳар қор аст ва ин саҳт муҳим мебошад.

Ҷои таасуф аст, ки имрӯз, дар замоне ки даъват ба озодӣ ҳамаро фаро гирифтааст, одамон меандешанд: «Чаро кӯдакон бояд озод набошанд?» Аммо фаромӯш кардаанд, ки на роҳи озодӣ ба ҳадафи озодӣ мебарад. Озодӣ он идеале нест, ки зиндагӣ бояд аз он сар шавад, марҳалаи озодии комил набояд фаромӯш шавад, то саранҷом кас ба он расад. Роҳ дуру манзили мурод дер аст, гуфта шуда дар Инчил дар боби роҳе, ки ба сӯи ҳадаф мебарад.

Сипас ба кӯдак дарки зебоии сухану корро бояд омӯхт; чи коре барои ӯ ва атрофиёнаш писанд аст, кадом не; аз кадом сухан хушаш меояд, аз кадом бадаш. Ин тарбияи чашми бинову гӯши шунавест, ки барои кӯдак саҳт даркор аст. Ӯро чунон бояд омӯхт, ки зебой ё зишти сухани худу дигаронро дарёбад. Вай бояд рафтори хубу кирдори зеборо бишносад; донанд ва дарк кунад, ки кай рафтор ё гуфторааш берун аз одоб будааст. Хулоса, вай бояд қозии худ буданро омӯзад ва аз рафтору гуфтори бад дурӣ чӯяд. Ҳамзамон, ӯро лозим аст камбуди дигаронро сабр кунад ва аз ёд набарад, ки худ низ метавонад чунин камбуд дошта бошад ва изҳори хашм аз сӯи ӯ худ нишони беадабист.

Агар кӯдак ба зебой майл надорад, ин аз он мегӯяд, ки чизе дар ӯ пӯшида аст. Дар ниҳоди ҳар одам (бад аст ё хуб) зебой нухуфта аст ва танҳо бовар имкон медиҳад онро боз намояд. Камбуди зебой дар бархе касон то ҷое моро ба шигифт меорад, ки бурдбориву шикебоиро аз даст медиҳем. Ин гуна, чунин касонро ночор месозем бадтар аз он бошанд, ки ҳастанд. Аммо агар мо шикебо бошем, ба онҳо ёрӣ диҳем ва бовар кунем, метавонем зебоии дар ниҳодашон пинҳонро ошкор намоем.

Ҳангоме ки мо ба сиришти неки касон бовар мекунем, дар ниҳоди худ зебоиро афзун месозем. Мо бе гуфтани «ман рафтори зебо дорам, ӯ надорад!» метавонем зебоиро дар худ афзун кунем, бо дарки он ки одами дигар низ дар ниҳодаш зебой дорад, вале мо на ҳамеша онро мебинем. Бо рӯ овардан ба зебой ошкор месозем, ки вай ба сӯи мо меояд.

Эҳтиром бузургтарини нақӯихост, зеро ҳама некиҳо аз эҳтиром сарчашма мегирад. Парастии Худо, меҳрубонӣ ба наздикон, гиромидошти одами сазовор, неки ба касони ниёзманду ночор, ҳамдардӣ ба онҳое ки ба он ниёз доранд-ҳама аз эҳтиром бармеҳезад.

Ҳангоме ки зану шӯ, дӯстон, хоҷаву хидматгор ё шарикони як кор аз якдигар шикоят мекунанд, ин аз камбуди эҳтиром шаҳодат медиҳад. Ҳар коре ки нодуруст хонда мешавад, ё бадиву гуноҳ ҳисоб меёбад, ҷуз беэҳтиромӣ нест. Эҳтиром тавоноист, ки аз рӯзҳои нахуст бояд дар ниҳоди кӯдак ҷо шавад ва рушд кунад, зеро агар вай эҳтиромро надонад, наметавонад дар дигарон ҳисси эҳтиром бедор кунад. Эҳтиром омӯхта намешавад, вай бояд худ бапайдо ояд, аммо вазифаи падару модар он аст, ки ёрӣ диҳанд то дар дили кӯдак ҷо шавад ва рушд кунад. Онҳо бо нишон додани он ки кӯдак дар қадом ҳолат бояд эҳтиром бачо орад, метавонанд ин корро ба хубӣ анҷом диҳанд.

Кӯдакро осон метавон ба беадабӣ гунаҳкор кард, аммо ин ба фоидаи ӯ нест. Баракс, кӯдак дар бисёр мавридҳо аз ин гуна айбҷӯӣ ба хашм меояд, табиист ки худро сафед мекунад ва ин гуна рафтораш беш аз пеш дурушттар мегардад. Ҳар бор ки кӯдак одоб нишон медиҳад, омӯзгори хирадманд ӯро ситоиш мекунад ва ин гуна ба вай имкон медиҳад нақӯиро дарк бикунад, мазаи зебоиро бичашад. Ин майл ба нақӯкориро дар ниҳоди кӯдак зиёд мекунад; вай хангоме ки ба кори хуб даст мезанад, худро хушбахт меёбад. Ҳама зиндагии кӯдак аз нерӯи ақли ӯ вобаста аст ва нерӯи ақлониро дар кӯдак метавон бо роҳи афзудани бовари ӯ ба худ, ба он чи меандешад, мегӯяд ё мекунад, афзун кард; ба ӯ имкони бояд дод дарк созад, на ночор сохт, ки бовар кунад. Бовар, ки дар бисёр динҳо саҳт муҳим ба шумор меояд, на ҳамеша маънии бовар ба он чи аст, ки дигарон мегӯянд меандешанду мекунанд, балки бовар ба он аст, ки худи кас меандешаду мегӯяду мекунад. Бовари ростин-бовар ба худ аст. Кӯшиш бояд кард, ки кӯдак ин гуна боварро дошта бошад. Инро бо роҳи аз ниҳоди ӯ дур афкандани шарм, гумону шубҳа ва тарс метавон ба даст овард, зеро инҳо сабаби асосии ҳама гуна бебарорӣ дар зиндагианд. Бовар ба худ ва далерона рафтан ба сӯи мақсад калиди ҳар гуна комёбӣ аст. Ин гуна андешаву амали кӯдак на танҳо пайомади он бояд бошад, ки ӯро чунин омӯхтаанд, балки барои он аст, ки вай бидонад ин тавр андешидану гуфтани кардан дуруст аст; вагарна вай монанд ба мошине мешавад, ки бидуни дарки мақсад ва натиҷаи кор амал мекунад. Ҳама фочиаи зиндагӣ дар он аст, ки ақли навад дарсади одамон ноогоҳона, монанди мошин кор мекунад; гаҳ-гоҳе бархе аз онон фаҳмидаву боварбахш гом мениҳанд.

Ақли кӯдак ба ду сабаб нисбат ба ақли бузургсол фаъолтар аст. Нахуст он ки ақли кӯдак бо нерӯи зиёд

рушд мекунад ва дар тамоми давраи сабзиш чунин аст. Дигар, нерӯ ба ҳангоми камол фаъолу ба ҳангоми нузул ғайрифаъол аст, барои ҳамин кӯдак дар андешаву амал тундрав аст. Як кӯдак дар хона фазое барпо мекунад, ки мепиндорӣ он ҷо сад тан аст. Кӯдак ҳеч гоҳ ором намегирад, вай ҳамеша ангехта аст, то тавонад, ки нерӯи ақлониву ҷисмониашро ба гунае истифода кунад.

Набояд фаромӯш кард, ки ҳеч замоне дар зиндагии инсон чун даврони кӯдакӣ саршор аз кори ҷисмониву ақлонӣ нест. Аммо, ин даврони муҳими зиндагӣ ҳама ба бозихое беҳуда мегузарад. Хуб мебуд агар нерӯи ақли кӯдак, ки ба бозӣ сарф мешавад, бе ранҷ ба ҷону тани ӯ, дар ин давра ба омӯзиш равона шавад. Аммо, дар ҳама ҷаҳон мо акси инро мебинем. Одамон андеша доранд кӯдакӣ замони бозист. Рост ки чунин аст, аммо бояд донист, ки барои ҳар чунбиш, кор ё бозӣ нерӯ сарф мешавад; фарқ дар он аст, ки корро бояд бикунем, аммо бозӣ барои дилхушист.

Аммо, роҳи ҷудо сохтани бозиву кор, ҳам барои кӯдакон ва ҳам барои калонсолон, нодуруст аст. Бозӣ бояд ҳамзамон кор низ бошад; ва кор ба бозӣ монанд гардад, то амали дилгир ба саргармии ҳавасбор бадал шавад. Агар чунин ғоя хуб созмон ёбад, душворихои зиёди кор, ки имрӯз оромишу осоиши башарро барҳам задааст, аз миён меравад.

Беҳтарин роҳи омӯзиши ин ғоя он аст, ки кӯдак бозиву корро ба ҳам пайвандад ва он гоҳ ки ба воя мерасад, кору бозӣ дар зиндагиаш ҳамин гуна сураат гирад. Ҳар коре ки кас бо мамнунӣ даст бар он мезанад, хубу сара мекунад ва натиҷааш низ хуб мешавад. Кардан вобаста аз кайфияти ақл аст. Агар ақл дар ҳоли нодуруст аст, ҳар гуна кор ва ҳатто коре саҳт дилхоҳ хуб ба сомон намерасад. Барои он ки дар ҷаҳон оромиву осудагӣ пойдор гардад, зурур аст, ки ҳар кор хушу

дилписанд бошад ва ҳама гуна фароғату роҳат ба кор мубаддал гардад, ин гуна фароғат корро нобуд намекунад ва ҳамзамон дар рафти кор роҳат даст медиҳад. Асос дар омӯзиши кӯдак бояд он бошад, ки як дами зиндагиаш бе коре нагзарад, ки вай бо мамнунӣ мепазирад, он барояш фараҳу шодӣ меорад ва ҳамзамон муфид аст. Зиндагӣ имкони бузургест, ки як дамаш набояд беҳуда бигзарад!

Камбуди бузург дар низоми омӯзиши имрӯз он аст, ки ба одам танҳо аз зиндагӣ гирифтани чизи дилхоҳашро меомӯзад. Ва одам мекӯшад бо ҳар роҳ ва ба ҳар баҳо онро ба даст орад. Ҳамин аст, ки зиндагӣ дар бозаргониву дар касбу ҳунару дар мансаб пур аз рақобат гаштааст. Ва барои он ки яке ба даст орад, дигаре ногузир бояд аз даст бидиҳад. Ин гуна, соя сохти иташро аз пагоҳ ба бегоҳ дигар мекунад, аммо саранҷом соя чун соя мемонад ва одам бояд донад, ки чи гунагии вай ҳеч арзише надорад.

Ба кӯдак бояд дар роҳи накӯкориву башардӯстӣ рақобат омӯхт. Зиндагӣ натиҷаи ҳамкорист ва ҳамкорӣ метавонад аз роҳи табдили худбинӣ ба бағаразӣ сохта шавад. Ягона умед ба бунёди ҷаҳони ободу озод дар оянда, ба кӯдакон додани идеали беғаразӣ ва аз ин роҳ ба рӯҳи ҷаҳон ворид кардани он аст.

Омӯзиши кӯдак бояд аз рӯи панҷ хат пеш равад; ҷисмонӣ, ақлонӣ, маънавӣ, иҷтимоӣ ва рӯҳонӣ. Агар аз инҳо яке рушд накунад, дар тарбияи кӯдак камбуд рух медиҳад.

Дар кишвар барои кӯдакони дорову камбағал низоми ягонаи омӯзишу парвариш бояд бошад. Ин барои ниғаҳдории оромиву назм дар ҷомиа ва рушди миллат асос аст. Ҳеч кӯдак, дорост ё нодор, набояд аз омӯзишу парвариш дар канор монад, зеро ин ягона имконест, ки метавонад ба ӯ дониш диҳад. Ҳар кӯдак бояд фарзанди ҷомиа хонда шавад. Ин бовар, ки танҳо

сарватманд метавонад ба кӯдакаш дониш диҳад, хатои авфнопазир асту оянда зуд онро ошкор мекунад ва низ худбинӣ ва хунукназарии як бахши ҷомиаро нисбат ба бахши дигараш нишон медиҳад. Радшудагон дер ё зуд, бо дарки он ки дороён ононро танг кардаанд, аз ин рӯ наметавонанд дониш бигиранд, исён мекунанд. Ин гуна исён дар дили одамон эҳсоси дарду ранҷро бедор мекунад ва ин ҳисс ба бадбахтии бештари ҷомиа мубаддал мегардад, агар ба маорифи халқ тавачҷӯхи даркор нашавад.

Давлат масъул аст мардумро омӯзонад. Кӯшиш бояд кард, ки сарватманду камбағал бо дарназардошти ин панҷ бахши дониш, ки боло омад, якранг таълим гирад. Ҳангоме ки ин давра ба охир мерасад, бача метавонад ҳар касbero, ки мехоҳад интиҳоб кунад. Агар вай хоҳад, ки омӯзишро давом диҳад, метавонад ин корро бо пули худ кунад, аммо таълими ҳатмиро ба ҳар кӯдак ҷомиа бояд бидиҳад. Ба кӯдак натавонанд навиштан, балки чи гуна хуб зиндагӣ карданро низ бояд омӯхт.

3

Тарбияи ҷисмонӣ бояд аз хурдӣ ба воситаи мусиқӣ дода шавад. Навзодро ночор бояд кард дасту по занад ва ба андозаи калон шудан ўро бояд омӯхт, ки ин корро бо низом кунад. Ҳангоме ки кӯдак месабзад ва метавонад рақсу бозӣ кунад, ўро тавре варзиш (гимнастика) бояд омӯхт, ки ба фоидаи ў бошад, кори дилгир набошад, фароғат бошад.

Барои пойдории шахсияти кӯдак назму тартиб даркор аст. Маҳз одат сиришти касро месозад, вале сиришт одат надорад. Муфид аст, ки кӯдак ҳар гоҳ гурусна аст, бихӯрад ва ҳар гоҳ хаста аст, бихобад. Ин гуна вай, ба ҷойи он ки аз рӯи одат рафтор кунад, худ си-

ришташро месозад. Дар даврони сабзиш ба кӯдак ғизои тоза ва хуб даркор аст. Вай барои таъмини сабзиши худ ба ҳама гуна ғизо ниёз дорад, ҳамчунин ӯ мувофиқ ба эҳтиёҷаш барои хоб низ вақти зиёд бояд дошта бошад. Кӯдак дар рӯз низ барои фароғат бояд вақти муайян дошта бошад ва ин корро тавре бояд кард, ки табиати ғаёли ӯ онро бо хушнудӣ пазирад. Инро аз роҳи қисса кардани саргузашт, ба ӯ додани ягон асари санъат, ё шунидани мусиқӣ метавон ба даст овард.

Бисёр касон бовар доранд, бемориҳое ки бачаҳо гирифтормешаванд, ногузиранд. Ин нодуруст аст, он бемориҳо бар асари зиндагии маснӯӣ ба пайдо меоянд.

Табиист, ки ҳаяҷони аз ҳад зиёд, ханда ё гиря назми тану ақли кӯдакро вайрон мекунад. Барои ниғаҳдории ҳамвазнӣ хуб аст, ки ба кӯдак дар ҳар кор озодӣ дода шавад. Агар кӯдак аз чизе битарсад, беҳтар аст ӯро бо он чиз ошно кард.

Кӯдак набояд танҳо андаруни бино таълим гирад. Бахше аз омӯзиш дар бино ва бахше берун аз бино бояд сурат гирад. Дарси андаруни бино бояд аз дарси берун фарқ кунад. Дарси берун бояд ҳама чизҳое ки кӯдак мебинад, фаро гирад; он гоҳ метавон таҷрибаи дар дохил ҳосил шударо ба он пайваст. Хулоса, тандурустии кӯдак бояд бахше аз омӯзиш бошад; омӯзиш ва тандурустӣ ҳамроҳ мераванд.

Як ҷо бо тарбияи ҷисмонӣ тарбияи ақлонӣ низ ногузир аст. Ду чизро набояд фаромӯш кард: нахуст нерӯи ақлонии кӯдакро бояд рушд дод, дувум ақли ӯро ҳассосу латиф бояд сохт. Бисёр мешавад, ки рушд ба самти муайяно пешравӣ дар самти дигар душвор месозад. Барои нерӯманд сохтани ақли кӯдак нахуст аз ҳама ба ӯ аз роҳи омӯзиш ва бозӣ тамаркуз (қосентратсия) сохтани ақро бояд омӯхт. Кореро ба ӯ бояд фармуд, ки бахши зиёди ақлу ҳушашро бо мақсад ба як сӯ равона кунад.

Кӯдакро аз барангехтагӣ ва ҳар гуна шаҳват эҳтиёт бояд қард, зеро маҳз ақли ором ба ӯ нерӯю бовар, худдорӣ ва қатъият медиҳад. Ҳамчунин ба рушди ақлонии кӯдак нерӯ мебахшад ва комёбии зиндагии вай бастагии саҳт ба ҳамин дорад. Аммо барои расидан ба ҳама ҳадафҳои зиндагӣ, ин кофӣ нест, ба ғайр аз ин ҳассосияту латофат низ даркор аст. Барои рушди ин сифат, дар роҳи расидан ба фаросату зиракӣ ҳеҷ гуна ёриро аз ӯ набояд дарёғ дошт. Зиракиву фаросат ниёз ба рушд дорад ва ин гуна имкон бо роҳи машқ додани ақл (зуд аз ёд намудани чизе) даст медиҳад. Барои ҳавасманд сохтани зиракӣ метавон аз мукофот низ истифода қард.

Тарбияи маънавӣ вобаста ба се чиз аст: самти дурусти ишқу муҳаббат, эҳсоси нозуки ҳамоҳангӣ ва дарки зебой. Кӯдак бояд истифодаи дурусти эҳсосоти худро биомӯзад. Истифодаи дуруст-ин изҳори меҳрубонӣ ва олиҳиматӣ нахуст аз ҳама нисбат ба атрофиён аст. Кӯдак бояд бидонад, ки ишқ худфидоист. Ҳамчунин вай бояд бидонад, ки ишқ нахуст дар ҳар гуна ибодат зоҳир мешавад ва бехтар аст эҳсосот дар накӯкорӣ чилва кунаду шавқу завқ дар созмони ҳамоҳангӣ.

Кӯдак ниҳолакест дар сабзиш, вай натавонад ба ғизои тан, балки ба ғизои дил низ ниёз дорад; инро пеш аз ҳама меҳри шумо ва посухатон ба муҳаббати ӯ барояш меомӯзад. Ҳамчунин ба ӯ дар доираву сарҳади муайян нигоҳ доштани эҳсосотро низ бояд омӯхт. Кӯдак бояд аз роҳи меҳрубонӣ дар андеша, сухан ва қор изҳор доштани муҳаббатро биомӯзад. Изҳори ноҷои муҳаббат кӯдакро вайрон мекунад, ӯро дурушту хашин ва худбинро бетараф месозад. Ҳама меҳру муҳаббатро нисори фарзанд қардан, маҳсусан бо эҳсоси баланд, нодуруст аст. Андоза бояд ниғаҳ дошт, аз сарҳади муайян набояд гузашт, то кӯдак аз шумо биомӯзад. Аммо худдорӣ аз ҳад зиёд метавонад дар

дили кӯдак ниёз ба меҳру муҳаббатро бабор оварад, ки бештар бечавоб мемонад; ҳамвазнии муҳаббат ва худдорӣ дар муносибат бо кӯдак бехтарин роҳ аст.

Дар дили кӯдак ҷо кардани ҳимматбаландӣ ниҳоят муҳим аст. Ҳимматбаландӣ маънии рафтори ғариб ва безътиной ба чизро надорад. Рӯҳияи воқеии олиҳимматӣ бехтар аз ҳама дар эҳсонӣ дил падидор мегардад. Эҳтиром, хидмат, маърифат, меҳрубонӣ – ҳама аз эҳсонӣ дил бармеҳезад.

Кӯдаки бегуноҳ зуд зерӣ таъсири фиребу дурӯғ мемонад, аз ин рӯ, ўро эҳтиёт бояд кард. Ва низ ўро аз саховатмандӣ дар баробари моли дигарон, аз ҷумла падару модар, худдорӣ бояд омӯхт. Ҳимматбаландӣ аз сӯи кӯдак нишони кушодадилӣ аст. Агар кӯдак кушодадил набошад, вай имкони изҳор надорад ва агар аз ин роҳ равад, ҳама умр ба ҳамин самт пеш меравад. Кушодадиливу ҷавонмардӣ-ин аст рози даҳо (гений), зеро барои ифодаи илму ҳунар, шеърӯ мусиқӣ нахуст бояд дили кас боз гардад; ин танҳо бо кушодадилӣ даст медиҳад. Сабурӣ, омӯрзиш, бурдборӣ, устуворӣ-ҳама натиҷаи ҳамин сифат аст.

Майл ба меҳрубонӣ моҳияти азалии рӯҳ аст. Он ҷӣ майли кӯдакро ба меҳрубонӣ бозмедорад, набояд пуштибониву дастгирӣ шавад. Вале падару модар вазифадоранд бидонанд, ки фарзандашон бо кӣ меҳоҳад дӯстӣ бигирад ва ўро ҳамеша ба ҷамъияти одамони хуб раҳнамун созанд. Омӯзгор бояд ба кӯдак имкон диҳад худ дӯст интиҳоб кунад, аммо тавре бояд роҳбарӣ наояд, ки вай бо одамони нек рӯбарӯ гардад.

Озодии кӯдак бояд ҳамеша пеши назар бошад; кӯдакро ба ҳеч вачҳ набояд ночор сохт, ўро бояд нарм раҳнамоӣ кард. Кӯдак бояд донанд, ки касоне монанди худро ба дӯстӣ пазирад. Баробари дастдарозӣ ба озодии кӯдак вай худро дар банд эҳсос мекунад ва шуураш тира мегардад. Аз ин рӯ, вазифаи падару модар

аст, ки фарзандро ҳамеша раҳнамоӣ кунанд ва зина ба зина ба ӯ имкон диҳанд, ки ҳар интихобро дар зиндагӣ худ кунад, аз паси касе наравад. Бисёр шуда, ки падару модарон ин амрро намедонанд, ё онро ба чид намегиранд ва бо кӯшиши фарзандро раҳнамоӣ кардан, ӯро раҳгум месозанд.

Кӯдак бояд пайванди худро бо онҳое, ки ӯро ихота кардаанд, донад ва вазифашро дар назди онҳо шиносад. Вай бояд бидонад, ки падару модар, хоҳару бародар аз ӯ чи умедворанд; зеро шинохти хешутабор нишони одамият аст, ки миёни ҳайвонҳо дида намешавад. Оне ки фарзанди хуби модари худ набуд, наметавонад шавҳари хуби зани худ бошад, зеро вай имкони нахусти рушди некандешӣ ва меҳрубонию аз даст додааст. Аммо ба андозаи сабзиши кӯдак ӯро бо ғояи муносибати миёни одамон бояд ошно кард. Зеро инсоният як хонаводаи бузург аст ва муносибати дурусте, ки бояд дар ниҳоди кӯдак чой гирад-дар симои ҳар мард дидани бародар ва дар симои ҳар зан дидани хоҳар аст; вай ба ҳар одами солхӯрда бояд чун ба падару модар муносибат кунад.

Бехтар сохтани зиндагӣ дар ҷаҳон ба рушди насли оянда саҳт пайванд дорад. Идеали ҳамабародарӣ бояд дар хона ба кӯдак дода шавад. Ин на ба ин маънӣ, ки кӯдак пеш аз дарки муносибат бо хоҳарону бародарони хунӣ башарбародариро бояд бипазирад, аммо муносибат дар хона бояд дарси нахусти башарбародарӣ бошад, ки кӯдак бо дарки бародарӣ миёни миллату наҷод ва сипас ҷаҳон ба он мерасад. Агар одам дар роҳи бародарӣ комил нашавад, хато аст. Барои он ки кӯдак ба ғояи-ҳама ҷаҳон як хонавода-бирасад, ӯро бояд омӯхт, ки нахуст шаҳри худро, сипас миллати худро ва ниҳоят ҳама ҷаҳонро ба сурати як хонавода бикашад.

Кӯдак бояд ахлоқи «додан» ва «гирифтани»-ро до-

над; вай бояд бидонад, ки чун аз дигарон мегирад, ба дигарон низ бояд бидихад. Хатои бузурги башар имрӯз дар он аст, ки ҳар кас мехоҳад тикаи бехтари каси дигарро бигирад ва ин гуна ба доми ниҳодаи худ дармеафтад. Ростӣ дар тиҷорат ва касбу ҳунар, ифтихор аз вафо ба аҳд, ки барои мо саҳт зарур аст, имрӯз ноёб гаштааст. Танҳо фазои дӯстиву бародарӣ метавонад мушкилоти бозаргониву касбиву маорифу сиёсатро, ки ҳаллаш инак бар асари камбудии хисси бародарӣ ғайриимкон гаштааст, осон кунад.

Барои тарбияи насли ҷавон идели маънавӣ беш аз ҳар чизи дигар даркор аст. Аз бозе ки ҷаҳон ин гуна моддӣ гашт, инсон мақсади асосии зиндагӣ-идали маънавиро аз даст дод. Идели маънавӣ на ба ин маънӣ, ки кӯдак ногузир дар дине устувор шавад, ё ба мазхабе гаравад. Шарт аст ба ӯ идеале дода шавад, ки раҳнамои вай гардад, иделе олий, аммо барои кӯдак дастрасу фаҳмо. Дар таърихи башар идеали яздонӣ ба инсоният барои дарки маънавият дода шуда буд ва башар наметавонад аз ин идеал боло равад.

Новобаста аз он ки башар дар кадом зинаи пешрафт аст, танҳо идеали Яздонӣ ҳам ба ҷавонону ҳам ба пирон ёрӣ медиҳад дар баҳри зиндагӣ шино кунанд. Маҳз аз даст додани идеали яздонӣ зиндагии ҳар кас ва ҳама башарро ба фочиа меорад. Сабаби фалаҷ гаштани пешрафт имрӯз гум шудани идеали яздонист. Инсоне ки бар зидди дин исён мекунад, пайдост, ки идеали яздониро, идеалеро ки рӯҳи ӯ ташнаи он аст, гум кардааст.

Замоне расид, ки инсон дини гузаштагонро фаромӯш кардааст, вале дини худро низ бунён нанҳодааст. Кӯдак бояд донанд, ки идеале ҳаст ва ҳама башар огоҳонаву ноогоҳона бо шитоб ба сӯи он меравад. Кӯдак бояд бидонад, ки вай барои ҳар амал натавонад пеши наздиконаш, балки дар назди Оне ки

ӯро ҳамеша назора дорад ва чизе наметавонад аз ӯ пинҳон монад, ҷавобгӯ аст; ва марг танҳо пулест, ки рӯҳ ба воситаи он аз як ҷаҳон ба ҷаҳони дигар мегузарад. Кӯдаке ки ба синну сол арҷ мегузорад, калонсолонро бузург медорад ва дар онҳо идеале барои тақлид мебинад, аз он мегӯяд, ки дар ниҳодаш дин дорад.

Иделаи маънавӣ ниёзи фитрии одам аст. Барои кӯдакро ба маънавият бурдан кӯшиши зиёд даркор нест; душвортар ӯро аз ин роҳ боздоштан аст, он гуна ки имрӯз бисёр падару модарон мекунанд. Ин ғояҳо кӯдакро ночор ба қарахтӣ мебарад ва оташи ниҳоди ӯро, ки зотан хоси ҳар кас аст, хомӯш мекунад. Дар мафкураи кӯдак ҷо қардани ғояи ҷину арвоҳ ва бихишту дӯзах қобили қабул нест. Тасаввуроти кӯдак бояд дар маҳдудаи ақли вай ниғаҳдорӣ шавад, вале ақл набояд дар роҳи тасаввур мониа бошад. Зеро дар бисёр мавридҳо тасаввури кӯдак хеле пештар аз тасаввури падару модар меравад ва боздоштани маҳдуд сохтани вай дар доираи ғояҳои моддиву маънавии худ, нодуруст аст. Маҳаки маънавият зиндагии ростин ваё ба гунаи дигар самимият аст. Кӯдакро тавре бояд тарбия кард, ки вай ҳамонро бигӯяд, ки мехоҳад гӯяд. Агар вай дар баёну изҳор табиатан моҳир аст, он гуна ки дар кӯдакони доно зиёд мушоҳида мешавад, он гоҳ лозим аст ӯро наздик ба воқеият ниғаҳ дошт, то бар асари зухуроти зеҳнии худ раҳгум назанад.

Ба кӯдак бояд омӯхт, ки пеш аз хоб бо сипос аз Оне ёд кунад, ки ҳама меҳру муҳаббат аз ӯ меояд ва ҳама барояш ошкор аст. Ҷамҷунин ӯро метавон омӯхт, ба номи Оне ки ҳамаро офаридааст, ба ҳама бахт орзу кунад. Ба падару модар тандурустӣ, умри дароз, раҳнамоӣ аз Яздон, хушрӯзӣ, бахт ва меҳру муҳаббат бояд бихоҳад.

ОМУЗИШИ ЧАВОН

1

Сездеҳ, чордаҳ ва понздаҳсолагӣ давронест, ки кӯдакӣ поён меёбад ва ҷавонӣ сар мешавад. Аз як сӯ табутоби ҷавонӣ аз сӯи дигар рафтани бебозгашти кӯдакӣ дар ниҳоди вай раддубадалро бабор меорад. Кӯдак инак кӯдак нест, вале ҷавон низ нест, аз ин рӯ, дар андаруни вай мубориза оғоз мешавад. Ҳамин аст, ки бархе аз кӯдакон дар ин ҳангом асабониятро паси сар мекунад. Ин синну сол даврони Камол, даврони зиддиятҳои ботинӣ ном дорад. Ва агар мураббӣ инро надонад, дар рафтори бача нишонаҳои саҳт ташвишангезро мушоҳида хоҳад кард. Ва агар ӯ бидонад, ки ин давра дар зиндагии кӯдак давраи зиддиятхост, аз гунаи дигар рафтор мекунад. Дар ин давра ҳангоми муносибат бо кӯдак саҳт хушёр бояд буд. Вай метава-над гоҳе ғаёл ва гоҳе танбал бошад; гоҳе боақлона рафтор кунаду гоҳе баракс. Дар ин давра ақли ӯ шакл мегирад, пойдевори шуураш ниҳода мешавад.

Дар давраи Камол се гуна дониш-дониш дар бораи замин, об ва осмон бояд ба кӯдак дода шавад.

Дониш оид ба замин донишест, ки дар бораи замин ва олами наботу ҳайвон маълумот медиҳад. Дониш оид ба об донишест, ки дар бораи ҷонвароне, ки дар он зиндагӣ мекунад, хатаре ки аз об бармехезад, роҳҳои обие ки одамон дар гузаштаву имрӯз аз он истифода мекунад, баҳс мекунад. Дониш оид ба осмон донишест дар бораи ситораҳо, сайёраҳо, Офтобу Моҳ ва таъсири боду хатари он. Ин донишҳо барои он дар ин давра заруранд, ки ақл ҳоло ба таври даркор ташаккул наёфтааст ва барои рушди он бояд пойдевори мустаҳкам ниҳодаву бинои бузург сохта шавад.

Ҳам ба духтар ва ҳам ба писар ёрӣ бояд дод, то дар ин давра камтар фаъол бошад, зеро ин давраи азхудсозист, на изҳорсозӣ. Аммо, агар ин кор ба зӯр шавад, ӯ худро бад ҳис мекунад, вале агар нарму нозук ба ӯ омӯхта шавад, ки дарк накунад, шумо ақли ӯро ба ояндаи хуб раҳнамун месозед. Бидуни шак ин коре душвор аст. Ин корро метавон бо ҷалби ҳуши ӯ ба рафтору гуфтори худ пиёда кард.

Тезондани рушди рӯҳонӣ дар давраи аввали ҷавонӣ дуруст нест. Вале хуб аст агар ба кӯдак барои пойдорӣ ғояҳои маънавие, ки дар ӯ ҳаст, новобаста аз хурдиву бузургиашон, ёрӣ дода шавад.

Ҷавонӣ барои омӯзиши дин даврае вижа аст. Агар кас дар ин давра дониши динӣ нагирад, ҳама умр ин мавзӯ ӯро даступоча мекунад. Пурсида мешавад, ки оё метавон тарбияи диниро аз як дин оғоз карду сипас ба динҳои дигар гузашт, ваё якбора ба ӯ омӯхт, ки ҳамаи динҳо як чиз аст. Кӯдак нахуст бояд як динро донад, то тавонад динҳои дигарро бифаҳмад. Агар ӯ як динро нафаҳмад, динҳои дигарро наметавонад бифаҳмад. Фарохӣ натиҷа аст, на оғоз. Агар фаҳмиши одам дар оғоз зиёд фарох шавад, дар охир танг мешавад.

Парвариши ақл панҷ ғояи гуногун дорад.

Аввал андеша ва тасаввур. Фикр дигар асту тасаввур дигар. Одамон бештар ин ду вожа ро якҷо мекунанд. Андеша кори автоматии ақл аст, паси он нерӯи ирода нест. Аз ин рӯ, хоб низ тасаввур аст, чун каме конкрет аст, хоб мегӯянд. Ҳангоме ки кас хоб асту дари эҳсосот баста, пеши ҷашми ақл магар тасаввурот чизи дигар нест. Аммо ҳангоми бедорӣ аз як сӯ тасаввур аст, аз сӯи дигар кори эҳсосоти панҷгона, аз ин рӯ тасаввурот нақши муҳим намебозад.

Бо ҳангоми ривочи андеша ва тасаввуроти кӯдак имкони ба хато роҳ додан низ ҳаст. Боре ман ба мак-

таби парвариши андеша рафтам. Он чо низоми наве чорӣ карда буданд ва ман ба дидани он омадам. Он чо даҳ-дувоздаҳ шогирд буд ва омӯзгор гуфт: «Нигоҳ кунед, ин чо чӣ мебинед?» Назди онҳо магар тахтаи покиза чизе набуд. Як кӯдак гуфт: «Нилуфарро мебинам.» Омӯзгор гуфт: «Дуруст!» ва ба шогирди дигар рӯ овард: «Бубин ин чо чист?» Вай нигоҳ кард ва гуфт: «Садбарги сурх аст.» Омӯзгор розӣ шуд. Ва ба кӯдаки сеюм гуфт: «Бубин он чо чист?» Кӯдак посух дод: «Ин садбарги гулобист.» Омӯзгор боз ҳам розист. Сипас вай аз кӯдаке дигар хоҳиш мекунад бигӯяд, ки он чо чист. Ва кӯдак мегӯяд: «Ман чизе намебинам.» Ман андешидам, ки ин кӯдак ягона каси солимақл аст, зеро дурӯғ нагуфт.

Акнун бигӯед, хангоме ки кӯдак чизе намебинад ва ҳар андешаи бар сараш омадаро мегӯяд, чи хубӣ дорад? Ин кор онҳоро танҳо хаёлпараст мекунаду бас, на чизи дигар. Ва ҳар рӯз бадтару бадтар. Сарнавиштити ин даҳ-дувоздаҳ кӯдак андӯҳовар аст! Фикр кунед, ки ин бачаҳо панҷ ё шаш сол ин гуна намудҳои гуногуни парвариши андешаро меомӯзанд, ба хаёлоташон озодӣ медиҳанд ва бовар доранд чизеро мебинанд, ки дар рӯи тахта тасаввур кардаанд! Ин кор онҳоро то ба хурофотпарастӣ низ мебарад.

Роҳи дурусти ёрӣ ба тахайюли кӯдак, ҷалби ақлу хуши ӯ ба чизҳои зебо ва мушоҳидаи он ки вай чи чизе аз худ илова мекунад, то зебоиро расо созад; хоҳ он зебоӣ хат бошад, хоҳ ранг ё вазну оҳанг, ё ғоя ё рафтору гуфтор. Ин гуна тахайюли кӯдак метавонад рушд кунад. Агар аз кӯдак бипурсед, ки «дар ин ҳол ту чи мехостӣ бигӯӣ?», «барои анҷоми он чи кор бояд кунӣ?», «барои зеботар шудани он чи мехостӣ бикунӣ?» – ин гуна ба рушди тахайюли кӯдак ёрӣ расондан мумкин аст.

Андешаи кӯдакро чи гуна метавон нерӯманд кард?

Бо роҳи ба ӯ фармудани андеша аз ишқ, аз хубиву накӯӣ ва монанди инҳо наметавон андешаи ӯро фарох намуд. Баробари ба кӯдак фармудан, ки вай чи гуна бояд андешад, ӯ худро монанд ба хари зери бор меёбад. Роҳи дуруст, ошкор кардани он ки вай аз чӣ меандешад ва ин андешаро устувор сохтан аст.

Намуна: кӯдак ба мураббӣ гуфт: «Ман мехоҳам чароғи сеҳр дошта бошам. Онро аз кучо пайдо кунам?» Мураббӣ пурсид: «Агар ту чароғи сеҳр медоштӣ, чи кор мекардӣ?» Кӯдак гуфт: «Ман шунидам, ки агар кас ин гуна чароғ дорад, ба орзуяш мерасад.» Пас аз ин мураббӣ пурсид: «Ту чи орзу дорӣ?» Кӯдак нахуст забон хоид, аз гуфтани орзуяш шарм дошт, аммо саранҷом гуфт. Мураббӣ баробари шунидани он афзуд: «Ин гуна чароғ ба дарди ту намехурад: агар ту тавонӣ, ки дар бораи хостаат дуруст андеша ронӣ, он худ аз худ иҷро мешавад.» Кӯдак гуфт: «Ман ҳамеша аз он фикр мекунам.» Мураббӣ афзуд: «Бештар фикр кун!»

Ин ба кӯдак додани фикри нав нест, балки нерӯ бахшидан ба андешаи ӯст. Аз ин дам ба пас, кӯдаке ки дар орзуи чароғи сеҳрангез буд, фикр мекунад, ки он чароғ дарандаруни вай аст ва агар дар бораи он фикр кунад, вай ҳар хостаи ӯро ба ҷо меоварад.

Кӯдак ҳофизаи хуб дорад, аммо онро ба чизҳое истифода мекунад, ки барояш дилхоҳанд. Чизҳое ки ӯро ҷалб намекунанд, вай дар хотир намегирад. Ин хатои хотираи кӯдак не, хатои онҳоест, ки чизҳои дилнохоҳро ба ӯ пешкаш месозанд. Хатои калони омӯзгорони мактаб дар он аст, ки бештар чизҳоеро ба сари кӯдак бор мекунанд, ки вай майли пазируфтани надорад. Сангдилест хангоме ки ақли кӯдакро ночор месозанд ба хотири имтиҳон ғояҳоеро, ки барояш ғайриимкон аст, дар хотир нигоҳ дорад. Беҳтарин роҳи рушди ҳофизаи кӯдак ба ӯ додани чизҳоест, ки

ки таваччӯҳ дорад, дӯст медорад, метавонад дар ёд гирад.

Кӯдакони зиёд риёзиётро дӯст намедоранд. Агар он ба сиришт ва феълу хӯи онҳо созгор нест, онро дӯст намедоранд. Риёзиёт барои онҳое осон аст, ки бо майл ба он зода шудаанду табъе чунин доранд.

Ҳангоме ки кӯдак майл ба шоирӣ дорад, аммо шеърро дар ёд дошта наметавонад, ин аз он мегӯяд, ки вай тамаркуз (сосредоточенность) надорад. Метавон инро бо бештар ҷалб кардани ӯ ба шеър, хондану азёд кардани шеър ва рӯҳбаландсозии вай ислоҳ кард. Бисёр мураббӣён дӯст медоранд ба кӯдак саргузашт кунанд, аммо аз кӯдак шунидани онро дӯст намедоранд. Аммо, агар ин кор даст диҳад, беҳтарин машқ барои кӯдак аст. Агар ба кӯдак ҳикоятро бигӯед ва пас аз ду-се моҳ хоҳиш кунед, ки вай онро қисса кунанд, ошкор хоҳед кард, ки хотираи ӯ чи гуна кор мекунад. Ин гуна метавон ҳофизаро мустақкам кард.

Бархе аз кӯдакон тавоноии муҳокимаронӣ доранд, бархе дигар надоранд. Вале ояндаи онҳо саҳт вобаста ба ин сифат аст. Он ҷо ки тавони муҳокимаронӣ нест, таҳдиди хатар ба зиндагӣ ҳаст. Ин сифатро метавон бо ташкили пурсишу посухи «ҳа» ё «не» осон парвариш намуд; агар ин бояд чунин бошад, чаро бояд чунин бошад; ва агар набояд чунин бошад, чаро набояд чунин бошад ва гоҳе бо суоли баракси ин. Агар кӯдак бигӯяд, ки «ин дуруст аст», бояд пурсид, ки чаро дуруст ва агар гӯяд, ки «нодуруст аст», бояд пурсид, ки чаро нодуруст. Омӯзгор бояд тафаккури кӯдакро донад ва пурсиши «чаро?» ҳамеша нӯки забонаш бошад. Омӯзгор бояд кӯдак шавад ва нисбат ба ҳама чиз «чаро?» гӯяд ва ин гуна муҳокимарониро ба ӯ ёд диҳад. Ҳар кӯдаке, ки тавони муҳокима дорад, аз ояндаи нек дарак медиҳад.

Бозӣ бо эҳсоси кӯдак на ҳамеша дуруст аст.

Омӯзгор дӯст дорад, ки чи гуна гоҳе сухане ё андешае кӯдакро ба ҳаяҷон меорад. Аммо, бо чунин рафтор ӯ эҳсосоти кӯдакро кунд мекунад. Бехтар аст эҳсосоти кӯдак ором бимонад, то ки ин тавоноии ниҳоят жарф тавонад боз ҳам жарфтар равад, нерӯманд гардад ва он гоҳ ки кӯдак болиғ мешавад ва эҳсос бояд аз худ дарак диҳад, комил бошад.

Дар парвариши ақл масъалаи муҳим андеша дар бораи Ман аст; дар синни сездах, чордах ва понздаҳсолагӣ ин фикр хеле нерӯ мегирад. Вай бо гармӣ мегӯяд: ман, аз ман. Бисёр хуб мебуд, агар дар ин давраи вижа, ки кӯдак болиғ мешавад, ин кор андак пешгирӣ шавад. Ин сифат бештар ҳангоме ошкор мешавад, ки кӯдак ба ҳашм меояд, меҳоҳад худро муҳофизат кунад, ҳангоме ки меҳоҳад бигӯяд: «Ин моли ман аст, касе ҳақ надорад ба он даст занад, онро бигирад!» Дар ин гуна ҳолат ӯро бояд ором кард. Дар сездах, чордах ва понздаҳсолагӣ кӯдак боақлтар аст ва агар дар лаҳзаҳои ҳашму ғазаб мураббӣ бикӯшад, ки вай ба масъала дуруст баҳо диҳад, ба нуқтаи назари ӯ розӣ шавад, ин нисбат ба ҳангоми тифлӣ осонтар даст медиҳад.

2

Чавонӣ ба се бахш чудо мешавад. Сездах, чордах ва понздаҳ давраи аввал, шонздах, ҳабдах ва ҳаждах давраи мобайн, нӯздах, бист ва бисту як давраи охири чавонист.

Омӯзгорон майл доранд, ҳар самтеро, ки чавон ба рои рушд интиҳоб кунад, ҳавасманд гардонанд. Аммо ин гуна ҳавасмандгардонӣ монанд ба маҳмез задани аспӣ тезтак аст. Барои чавон дар ин давра на ҳавасмандӣ, балки мувозинату тарозмандӣ лозим аст. Кӯшиши вай хоҳ ба самти дуруст, хоҳ ба самти ноду-

руст метавонад пушаймонӣ оварад, агар ин кор аз рӯи тамкин ва беғаразона набошад.

Омӯзгорон дар тарбияи ҷавон ду чизро бояд фаромӯш насозанд. Нахуст, онҳо мепиндоранд ин ҳамон кӯдакест, ки дар канорашон давүтоз мекард ва ба ҷавон чун ба кӯдак муносибат мекунад. Онҳо фаҳмишу биниш ва рушди рӯҳи ӯро кадр намекунад ва бисёр вақт дар ин маврид фиреб меҳӯранд. Нафароне ҳастанд, ки акси ин корро мекунад. Ҳангоме ки ҷавон мехоҳад чизе бигӯяд, ки аз бинишу фаҳмиши нисбатан баланди вай дарак медиҳад, онҳо меандешанд, ки инак вай метавонад ҳар чи хоҳад бигӯяд ва интизори замоне намешаванд, ки ба ёди ӯ ғояи муайяно расонанд. Аз ин рӯ, ҳам онҳое ки ҷавонро одами ботаҷриба медонанд ва ҳам онҳое ки дар шахси ӯ ҳоло кӯдакро мебинанд, метавонанд ба хато роҳ диҳанд.

Дар асл, маҳз омӯзиш дар хона, агар он дуруст роҳандозӣ нашавад, ҷавонро вайрон мекунад. Ҷавонӣ давраи эҳсосот, шару шӯр ва беқарорист. Агар омӯзиш дар хона ҷавонро ба антагонизм бубарад, вай ҳама умр ин гуна мемонад. Ҷавонӣ замонест, ки кӯдак ва омӯзгор аз якдигар дур мешаванд; ҷавонӣ миёни омӯзгору наврас девор мебардорад. Наврас ҳамроҳи дӯстон, ҳамсоягон ва ошноён худро роҳат меёбад, омӯзгорон гоҳе аз ин сӯиистифода кардаву мегӯянд: «Дуруст мегӯӣ, падару модарат туро намефаҳманд. Афсӯс!» Ин гуна омӯзгор имкони бузурги мустақкамтар сохтани пайванд бо ҷавонро аз даст медиҳад, зеро вазро дуруст дарк намекунад. Кӯдаке ки дар ҷавонӣ нисбат ба омӯзгор эҳсоси дӯстиву меҳрубониву ғамхорӣ мекунад, ҳама умр дӯсти содиқ мемонад.

Ин монанд ба саворӣ қардани асб аст. Замони муайяне ҳаст, ки ин корро ба асб меомӯзанд ва агар

омӯзгор ин дам хато кунад, пайомади он ҳама умр бо асб мемонад. Вале агар дар давраи камоли ақли вай мураббӣ ўро ба самти дуруст барад, асб ҳама умр дуруст кор мекунад.

Бархе аз омӯзгорон, чун наметавонанд ба ҷавон раҳбарӣ кунанд, нотавонӣ зоҳир мекунанд, аз ҷавоне ки ба онҳо гӯш намедихад, сар намефурорад, шикоят пеш меоранд. Онҳо мепиндоранд ў ислохнопазир аст ва сарбасарӣ ба ў ҳеч фоида надорад. Онҳо ба кӯдак кам ёрӣ медиханд, зеро танҳо сифатҳои бади ўро мебинанд. Бо изҳори норозигӣ онҳо ба ҷойи ёрӣ ба кӯдак зарар мерасонанд. Омӯзгор набояд нисбат ба ҷавон саҳтгир бошад, ҳадди эътидолро бояд нигоҳ дорад – на саҳт гирад, на рӯҳафтода гардад. Ҳеч чиз чун бовар ба сифатҳои хуби ҷавон ва ҳавасманд сохтани ў дар ин самт наметавонад ёрӣ расонад.

Барҳи дигаре ҳастанд, ки бо меҳрубониву дӯстдорӣ беш аз андоза ҷавонро вайрон мекунанд. Онҳо ба ҳама кори вай то ҷое мафтуну шайдо мешаванд, ки ў дигар чизе намебинад. Аз сӯи дигар, кӯдак наметавонад ҳамеша бо омӯзгор бимонад. Ҳангоме ки вай бо зиндагӣ рӯбарӯ мегардад ва омӯзгорро дар канори худ намебинад, он гоҳ бо ў чи хоҳад рафт? Намешавад, ки ҳама бо ў муносибати гарм кунанд, рӯи даст бардоранд, меҳрубон бошанд, он гоҳ вай дар зиндагӣ бадбахт мешавад. Бисёр шуда, ки кӯдакони ягонаи хонавода бар асари ноздонагӣ то ҷое вайрон шудаанд, ки дӯстдориву меҳру муҳаббати ба онон дода бар сарашон бало шудааст. Онҳо дигар ҳеч гоҳ дар зиндагӣ ба он даст намеёбанд ва ҳамеша ранҷ мекашанд.

Рафтори хирадмандона аз сӯи омӯзгор он аст, ки риштаи дилбастагӣ миёни ўву кӯдак, ба андозаи ба камол расидани ў, нарм-нарм суст шавад. Аммо ин корро чи гуна бояд кард? Ҳамон гуна ки саворкор

оҳиста-оҳиста лагомро суст мекунад. Онҳое ки инро намедонанд, дар кӯдакӣ сахт медоранду дар ҷавонӣ сар медиҳанд. Вале нарм-нарм, вобаста ба рушди кӯдак бояд онро сар дод. Бо ниҳодани ҳар гом ба пеш, ба сӯи рушди шахсият ва инсондӯстӣ ба ҷавон бояд бовар кард ва ба ӯ бо дарки масъулияти бузург ба андозае озодии амалу андеша дод, ки вай тавонад ин давраи сахт ҳассосу пурхатарро дуруст паси сар кунад.

Қиссае ҳаст аз падаре, ки дар рафтори писар майл ба корҳои бадро мушоҳида мекунад. Вай борҳо ўро хушдор дод, ки аз ин кор даст кашад, вале писар гӯш накард. Падар ҳар чи аз дасташ меомад, кард ва саранҷом ба хангоми фарорасии марг писарро сари болинаш овард ва гуфт: «Ман дигар ҳеч гоҳ наметавонам туро аз он корҳое, ки писандат ҳастанд, боздорам. Вале, ба вопасин панди падар гӯш бидеҳ: агар меҳоҳӣ қимор бибозӣ, бояд бо номдортарин қиморбозон бибозӣ ва агар май меҳоҳӣ бинӯшӣ, бо машхуртарин майхораҳо бинӯшӣ.» Писар андешид, ки ин суханони вопасин беҳтар аз онанд, ки ҳар рӯз мешунид. Ва хангоме ки ба қиморхона омад, аз одамон пурсид: «Номдортарин қиморбозони ин шаҳр кихоянд?» Ба ӯ гуфтанд: «Дар қиморхона қиморбозони номдор пайдо намешаванд. Ту онҳоро берун аз шаҳр бояд бичӯй.» Вай номи онҳоро пурсид ва берун рафт. Ва онҳоро саргарми сангчабозӣ ёфт, зеро онҳо ҳама дороиро бохта буданду инак сангча мебозиданд. Ва ӯ гуфт: «Ман васфи шуморо зиёд шундаам, фикр мекардам шумо бо миллионҳо фунт бозӣ мекунед, аммо шуморо саргарми сангчабозӣ мекӯбинам.» Онҳо чунин посух доданд: «Оре, мо бо миллион бозӣ мекардем, вале инак сангбозӣ мекунем. Биё ба мо ҳамроҳ шав. Мо дигар чизе надорем.»

Вай маънии панди падарро дарёфт ва гуфт: «Ин

чои ман нест. Инак машхуртарин майхораҳор бояд биёбам.» Дар шаҳр ду-се майзадаи овозадорро ном бурданд ва ӯ ба ҷустуҷӯи онҳо рафт. Назди онҳо на май буд, на соғар. Вай гуфт: «Ман шуморо медонам. Одамон дар шаҳр аз шумо мегӯянд. Шумо майхораҳое номдоред. Аммо ин ҷо шишаву соғар нест, шумо чи менӯшед?» Онҳо гуфтанд: «Ҳама дорои мо сарфи май шуд, дигар пашизе надорем. Бо мо танҳо морҳо монданд ва он гоҳ ки хумори май мегирад, морҳо моро мегазанд ва мо андак маст мешавем. Агар хоҳӣ ба ту низ море меоварем.» Вай аз он ҷо фирор кард, то ҳаргиз онҳоро набинад. Ин дарси дигаре барои ӯ шуд.

Омӯзиши ҷавон ба таасурот саҳт вобастагӣ дорад. Шумо метавонед ҷавонро ба хондани китоб ночор кунед, аммо фоида надорад. Гоҳе сад бор такрор мекунед: «ин дуруст аст», «ин нодуруст аст», «ин хуб аст». «он бад аст», аммо вай шуморо гӯш намекунад. Вале ҳамагон дам, ки ба ӯ намои он чиро, ки мегӯед, нишон диҳед ва имкон диҳед, ки бо чашми сар пайомади онро бубинад, он гоҳ омӯзиш самари дигар медиҳад. Омӯзгори хирадманд ҷавонро ҳамин гуна меомӯзад.

ТАРБИЯИ ЧАВОН

1

Чавонӣ навбаҳори умр аст ва онро метавон се бахш кард: даврони нахусти чавонӣ, даврони миёнаи чавонӣ ва даврони вопасини чавонӣ.

Рафти омӯзиши чавон хеле душвор аст, зеро зехни кӯдак дар чавонӣ андак кунд мешавад. Кӯдак ғаёло нест, омӯхтани ӯ осон аст, аммо чавонӣ давраи хурӯчи ҳам нерӯи ҷисмонӣ ва ҳам нерӯи ақлонист; аз ин рӯ, чавон ба ҳештангарой мекӯшад ва оне ки чаҳд ба ҳештангарой дорад, наметавонад хушзехн бошад.

Падару модарон хатои бузург мекунанд, ҳангоме ки дар тарбияи чавон аз ҳамон роҳи дар тарбияи кӯдак истифодашуда кор мегиранд. Вақти шудгору вақти кишту вақти дарав дигар аст; ҳар кор вақту соат дорад.

Дар чавонӣ ниҳоди кас бештар дучори нуфузу таъсир аст ва ҳамзамон нисбат ба бархеи он, ки дар қолаби ӯ намегунҷанд, саҳт устувор. Кӯдаке ки дар хурдсолӣ ҳарфи падару модарро ду намекард, дар чавонӣ метавонад ба онҳо бовар накунаду фармон набарад. Падару модарон инро бояд дарк кунанд ва фарзандро дар чавонӣ ислоҳ созанд, роҳбарӣ намоянд. Чавонӣ касро ба ин бовар мерасонад, ки падару модар ва омӯзгори вай одамони кӯҳнаанд. Омӯзиш дар мактаб ва таҷрибаи худӣ бача нисбат ба зиндагии имрӯз, ӯро дар ин ақида устувор медорад. Агар падару модар бар сари чавон назари худро бор кунанд, вай нахуст вонамуд месозад, ки бо онҳо мувофиқ аст, аммо дар давраи дуҷом аз онҳо канора мегирад, дар давраи сеҷом ба баҳсу мунозира меоғозад, онҳоро рад месозад. Ҳангоме ки чавон ба давраи вопасин мерасад, дигар мустақил аст ва ба раҳбарии падару модар наметавон

умед баст. Ин ҷо онҳо ночор ҳастанд бигзоранд ӯ роҳашро, дуруст аст ё нодуруст, худ интиҳоб кунад.

Шояд аз сад як ҷавон тавонад роҳи дуруст интиҳоб кунад ва аз сад панҷ тан дар торикӣ роҳи худро ёбад, аммо наваду панҷи дигар ба сабаби набудани раҳнамо раҳгум мезананд. Зиндагӣ баҳрест, ки шино кардан дар он душвор аст ва он гуна ки ҳангоми саёҳат аз роҳи баҳр раҳнамо даркор аст, ҳачунин ба ҳангоми ҷавонӣ бе роҳбар намешавад.

Муҳимтар аз ҳама дар омӯзиши ҷавон ба ӯ ёрӣ бояд дод андеша карданро ёд гирад, аммо ба гунае ки инро нафаҳмад. Ҷавон, ба вижа ҷавони имрӯз, баробари дарки он ки ӯро раҳнамоӣ мекунад, худро монанди асбе мебинад, ки бар пушташ зину бар даҳонаш лагом задаанд. Ва пайдост, ки худро озод ҳис намекунад. Ҳангоми раҳнамоӣ ба ҷавон нишон додани ҷи гуна андеша кардану андеша рондан ниҳоят муҳим аст, то ки ӯ тавонад аз он дунболагирӣ кунад ва пайрави он бошад. Накӯкориҳои воқеӣ аз истиқлоли андеша бармеҳезад. Аммо набояд фаромӯш кард, ки рӯҳияи озодӣ ки дар беадабӣ ҷилва мекунад, дур аз зебӣ аст. Хуб аст агар ҷавон пиндори нек, рафтори нек, гуфтори нек дошта бошад, зеро озодӣ бидуни эҳтиром зебо нест.

Дар рафти раҳнамоӣ ба ҷавон бояд ҳамон панҷ заминаи рушд, ки барои тарбияи кӯдак лозим аст, дар назар бошад: ҷисмонӣ, ақлонӣ, маънавӣ, иҷтимоӣ ва рӯҳонӣ.

Ҳангоми баррасии рушди ҷавон фаромӯш набояд кард, ки ҷавонӣ авҷи шукуфӣ, давраи бисе нозук ва муҳим дар зиндагии ҳар кас аст. Агар гулро сармо занад, мева аз миён меравад. Аз ин рӯ, ҷавонӣ даврони тилоист. Давронест, ки кас ҳоло побанди ғояе муайну ҳар гуна одат нест ва омода аст ғояҳои тозаро бипазирад. Ҷавони бомаърифат ҳамеша ғояи тоза мечӯяд. Ҷавонӣ давраест, ки одам бештар хоҳони ҳар гуна

дигаргунӣ аст, аз ин рӯ ҷавонон побанди одатҳои мушаххас нестанд. Зарур аст, ки ба ҳамвазнӣ миёни қору фароғат ва ҳобу хӯри ҷавон махсус тавачҷӯх шавад. Феъли тези кӯдак нишони ақлу хирад аст, даҳо (гений) маъмулан дар ҷавонӣ тундхӯ мешавад.

Ҷавонӣ замоне аст, ки кӯдак ба таъсири бери бари хасос аст, бинобар ин, аз ҳар рӯйдоди андак, ки даври бараш рух медиҳад, ба ҳаяҷон меояд. Агар фазои даври бараш ноҷӯру олуи ба андӯх ва миёни наздикон ихтилофу рӯҳафтадагӣ бошад, ин ҳама бар шонаи ӯ бор мешавад ва ӯ эҳсоси нотавониву дармондагӣ мекунад. Ба ғаму андӯхи худ ҳамдардӣ чашмдор шудан аз ҷавон ва боз ҷавоне, ки дили нозук дорад, нодуруст аст. Зеро ҳар қор вақту соат дорад ва рӯзе фаро меазад. Агар дар дили ҷавон андӯх чо шавад, ба дарахти умраш боди фано меазад, зиндагиаш ҳама умр захрогин мешавад.

Падару модар ва омӯзгори хирадманд бояд бидонанд, ки ҷавонӣ баҳори зиндагонист, подшоҳиест ки ба ҳар кас як бор даст медиҳад. Вазифаи зодмандон ва омӯзгор эҳтиром гузоштан ба ҷавон ва кӯшидан аст, ки ин баҳори гулрез ҳама насиби ӯ гардад. Ҳаёти ӯ набояд ба ғаму андӯхи зиндагӣ, ки ҳамаи моро дар қамин аст, олояд.

Он чи умуман ҷавонӣ ном дорад, баҳори тан аст. Бинобар, агар кӯдак ғизои хуб хӯрад, тарбияи нағз гирад, дар ҳама қор зӯру тавон нишон медиҳад, ҳар қор ки меҳодад биомӯзаду бидонад, ӯҳда мекунад ва имкон даст медиҳад дар зиндагӣ роҳи худро биебад. Падару модарон гоҳе бо мушоҳидаи шӯру шитоби ҷавонӣ фаромӯш мекунанд, ки ҳар гуна сарборӣ (хоҳ қисмонӣ, хоҳ ақлонӣ) ки метавонад ба ӯ гарон ояд, дар ин даври саҳт зарарнок аст, ҳарчанд ба андозаи бузург шудан ин бор қандоне хатар надорад. Ҷавонӣ авҷи шуқӯфоист ва агар кӯдак дар ин қангом нерӯ ва тапу

талoши зиёд зоҳир накунад, дигар кай? Аз ин рӯ, муҳим он аст, ки ҷавон ба воситаи машқи ҷисмонӣ, фароғату ғизои хуб мувозинаи комилро ниғаҳ дорад.

Дар тани ҷавон нерӯи зиёд зода мешавад, ки дар ҷомаи эҳсос ва шавқу ҳавас ҷилва мекунад. Агар падару модар чи гуна истифода аз онро надонанд, кӯдак метавонад аз он сӯиистифода кунад. Сӯиистифода аз нерӯ ҳадду ҳудуд надорад, он гуна ки имрӯз дар ҷаҳон мушоҳида мешавад ва ҳеч гуна кӯшише наметавонад пеши роҳи онро бигирад. Мақсад он аст, ки назорат аз паси кӯдак ғоида надорад, зеро ин аз нобоварӣ ба ӯ дарак медиҳад ва ҳамчунин, ҳангоме ки қор аз қор мегузарад, низ ислоҳ кардани ҷавон нодуруст аст. Васвасаҳое ки ҷавонро ба сӯи худ мекашанд, бешуморанд. Ба ҷавоне ки нав даврони шӯхиву бозиро паси сар кардааст, табиист ки бо ҳамон шаст рафтан безарар метобад. Бинобар ин, бахши муҳими омӯзиши ҷавон он аст, ки чизҳое ба сурати сода бояд фаҳмонд ва ӯро аз афзалият ва камбудии манфиатҳои мухталифи зиндагӣ оғаҳ қард. Қиссаву ҳикоете, ки кӯдак дар бораи зиндагии ҷавон дар китобҳо хондааст, барояш манфиати беш намеорад. Маслиҳати рӯбарӯ оид ба бархе масъалаҳо бештар ғоида дорад.

Бисёр шуда, ки падару модар аз майли фарзанд ба чизҳои ҷиддӣ ҳоло наандешидаанд, аммо ӯ беҳабар аз пайомадаш қайҳо даст ба он задааст. Насли ҷавон дар қиёс ба одамони солҳои пеш, аз нигоҳи тандурустӣ ва ҷидду ҷаҳд рӯз то рӯз паст меравад. Аз ин арӯ, ногузир аст имрӯз бикӯшид, ки ҷавон бисёр муҳим будани масъалаи тандурустиро дарқ кунад, зеро хушбахтӣ, осудагӣ ва комёбиву рифоҳи ӯ баста ба ин аст.

Нерӯи ақлонии ҷавон вобаста аз уствориӣ ӯст, зеро ҷавон ба ҷойи он ки ақлашро инак равона ба як чиз кунад, майл дорад ба ҳазор самт нигарад. Ҷавоне ки ба ӯ ёрӣ медиҳанд, ё вай табиатан майл дорад ақлу

хушашро ба як самт равона кунад, бегумон дар зиндагӣ комёб мешавад.

Чавонӣ таъсири муайяне дар зиндагии кӯдак мегузорад, дар ин давра ақли ӯ хеле ғаъло аст. Ин метавонад ӯро ба роҳи хато бубарад. Ғайр аз ин, нерӯи ҷисмонӣ, ки дар ниҳоди чавон ҷӯш мезанад, сабаби душвориҳое дар зиндагӣ мешавад. Аз ин рӯ, омӯзгор ки масъули омӯзишу парвариши чавон аст, бояд бикӯшад, ки ақлу ҳуши ӯ тозаву соф, ором ва ботамкин бошад. Бидуни ин, кӯдак ба падару модар дарди сари зиёд меорад ва худ низ дар азоб мемонад. Чавоне ки фаҳму фаросат дорад, монанд ба гули збою хушбӯ аст.

Тарбияи маънавии чавон низ аз муҳимтарин корҳост. Кӯдак бояд аз хурдсолӣ ба ҳар зану марди солхӯрда чун ба падару модар ва ба ҳар духтару писар чун ба хоҳару бародар муносибат кунад. Ин гуна, вазифаи як одам дар ин ҷаҳон нисбат ба одами дигар дуруст дарк мешавад. Ҳангоме ки чавон эҳтиром ба ҳешовандонро шарт медонад, вале давраи барашро сарфи назар месозад, ҷаҳоншиносияш танг мешавад, худ маҳдуд мемонад. Зиндагӣ чи зебо буд, агар ҳар чавонмард муносибати нарму ғамхорона ба ҳар духтарро ҳамчун ба хоҳар қарз медонист, он гоҳ ҷаҳон ин гуна пур аз андӯху дард набуд. Волотарин ахлоқ, ки ба чавон бояд дод, дарки масъулият дар назди дигарон аст, то тавонад дар сохтори зиндагӣ ҷойи сазовор бигирад.

Ба чавон бояд омӯхт, ки бошарафиро нақӯкории хушк надонад, нерӯи бузурги шарафу вичдонро дарк кунад. Кӯдакро чунон бояд омӯхт, ки тавонад худ барои худ идеал созад ва бо он зиндагӣ кунад. Ба кӯдак додани идеал кори беҳуда аст, зеро идеали кас наметавонад аз дигаре бошад.

Чавонмарде ки дарк мекунад суханаш ба номусаш

мерасад, барои асри мо ибратбахш аст, дар ҳоле ки одамон тавони онро надоранд бо сари баланд ба аҳд вафо кунанд, паймони дар коғаз набиштаву бо сад мӯҳр тасдиқ шудаву бо имзо таъкид гаштaro иҷро намоянд. Ҷавоне ки шарафу вичдон ва дили дардошно дорад, вазифашинос аст ва андешаи ғамхориву дастгирии дигаронро дар сар мепарварад, барои насли имрӯз, дар ташаккули шахсият воқеан намунаи ибрат аст.

Рушди маънавӣ танҳо ёфтани идеалу доштани одоб нест, ҳамчунин тавони бурдборӣ дар пешорӯи носозгориҳои ҳаррӯзи зиндагӣ низ ҳаст. Ғайр аз ин, дарки масъулият нисбат ба ҳама онҳое, ки дар зиндагӣ дучор меоем, аз муҳимтарин заминаҳои омӯзиши маънавӣ ба ҳисоб меояд. Ҷавон метавонад бориқбин набошад, вале агар маънавияти ӯ баланд бошад, вай нисбат ба онҳое, ки дертар ба ин масъала рӯ овардаанд, хубтар рафтор мекунад.

Ҳаёт сириштест, ки вақт онро месозад. Ва агар одам ба гунаи вижае қолаб гирад, рӯҳаш рехтае аз маводи ҳамон сиришти вижа мешавад ва ҳар он чи мегӯяду мекунад, намои ҳамон рехтaro нишон медиҳад.

Бисёр шуда, ки одам дар давраҳои пасини зиндагӣ арзиши баланди сифатҳои ахлоқиро дарк мекунад, вале боз ҳам наметавонад мувофиқ ба идеале, ки арҷ мегузорад, амал кунад. Айни ҳамин, кӯзае ки нотаом дар кӯра андохтаанд, хушқу саҳт аз он берун меояд; шояд кулол хоҳад, ки соҳти онро дигар кунад, вале ин кор даст намедиҳад. Агар падару модар ва омӯзгор бидонанд, ки вақт дар зиндагии ҷавон чи арзише бузург дорад, аз ӯ ҳамонero месозанд, ки ҳиндуҳо «дарахти орзу» меноманд ва ҳар чи кас бихоҳад ба сурати мева дар шоҳаҳои он бапайдо меояд.

Дар ҷавонӣ умеду орзу ҳаст ва ҳадаф низ ҳаст, ки кас ба сӯи он меравад. Барои расидан ба ҳадаф ба

чавон ду нерӯ даркор аст: нерӯи ирода ва нерӯи рафтори хуб, гуфтори хуб, кирдори хуб. Зиёда касон дар ин ҷаҳон бо ҳама нерӯи ҷисмониву ақлониву ҳар гуна нерӯи дигар ва ҳатто лашкар нотавон мондаанд, зеро нерӯи зебоиро, ки тавонотар аз ҳар нерӯи дигар аст, бо худ надоштаанд. Мувозинати ирода ва зебой хирад бабор меоварад. Дар чавонӣ ин се сифат ваҳдати сегона месозанд, ки идеали камол мебошад.

2

Табиист ки чавон ба улфат майл дорад. Агар чунин нест, пайдост ки камбуде ҳаст, зеро дӯст гирифтани дӯст доштан, меҳрубон будан, изҳори ишқ кардан барои ӯ муҳим аст. Умед доранд, ки вай шомили созмо-ни чавонон мешавад, ба ҳешовандону дӯстон ғамхорӣ мекунад, ба онҳо меҳрубону дилсӯз мекӯнад. Вале чавоне ки улфатасту зуд воридаи ҷамъияти хубу бад мегардад, ҳамеша бо хатар рӯбарӯст. Чавонӣ, то андозае, даврони бебасарист, зеро нерӯи шавку шӯру эҳсосот тунд ғаввора мезанад. Барои чавон раҳгум за-дан ҳамон гуна осон аст, ки ба роҳи дуруст рафтани. Чавони дарсабзиш, ки саршор аз нерӯву тапу талошу эҳсосот ва ташнаи дидану санҷидани нодидаву носанҷидахост, омода аст ҳар роҳеро, ки дӯстонаш нишон диҳанд, бипазирад. Бинобар ин, омӯзгор вази-фадор аст чавонро аз ҳар гуна таъсири бад дур дорад ва бикӯшад, ки пай набарад ӯро назорат мекунад, ё озодиашро маҳдуд месозанд.

Чанде идеали чавон олий бошад, ҳамон андоза оян-даи бузург пеши рӯяш аст. Чавоне ки худро ба хидмати дӯстон, коргоҳ, ҷамъият ва миллат мебахшад, воқеан ба роҳи дуруст равона аст.

Чавоне ки бо ҳамчинси худ дӯстӣ намегирад, ё ба чинси муқобил майл надорад, тандуруст нест, зеро ин

ду ҳолат дурӣ аз меъёр аст ва бояд дар ибтидо ислоҳ шавад. Агар ба он тавачҷӯҳ нашавад ва ба ҳоли худ бимонад, саранҷоми ғамбор бабор меорад. Чавоне ки бо ҳамчинси худ майли дӯстӣ надорад, табиатан сустирода ва шармин аст. Гоҳе он бар асари нотавонии ҷисм, гоҳе ба дунболи он ки ўро зани танҳое бо меҳру муҳаббати зиёд, дар нозу нӯш парвардааст, руҳ медиҳад. Барои ҳамин, зиндагии писар бояд аз бозӣ бо писарҳо оғоз шавад. Ин гуна вай аз дигарон ҳамон хислатҳоеро мегирад, ки барояш заруранд.

Мард таваллуд шудан чизе дигар асту феълу ҳӯи мардро гирифтани чизе дигар. Мард зодашудан кофӣ нест, тинату сирати мардро бояд дошт. Дар чавони нотандуруст ин сифат метавонад рушд кунад, вале агар вақт аз даст рафт, фоида надорад, арчанд мешавад ин гуна чавонро ба ҷамъияте ҳамроҳ кард, ки аз он таассуроти дарқор бигирад ва фитрати мардро ташаккул диҳад.

Ҳамин падидаҳо метавон дар духтарҳо низ ошкор кард. Духтаре ки дар миёни духтарон калон нашудааст, феълу ҳӯи духтарона надорад. Дар оянда ў ҷинси худро рад месозад ва ба ҷинси муқобил майл пайдо намекунад. Дар чавонӣ, ҳангоме ки духтар хислатҳои мардона пайдо мекунад, бояд зуд ба ҷамъияти занона ворид карда шавад, то шояд бо гузашти вақт ба рӯҳи ў тавре таъсир расонад, ки феълу хуяш онро бичабад ва дар ў шахсияти занро ташаккул диҳад.

Чавононе низ ҳастанд, ки майли зиёд ба ҳамчинси худ доранд, аммо ба ҷинси зан бо безорӣ менигаранд. Бархе аз ин гуна касон ҷисман, бархи дигар рӯҳан носолиманд. Ва касоне низ ҳастанд, ки майл ба ҳамчинси худ дар ниҳодашон нуҳуфтааст, замони бедориаш ҳоло нарасидааст; ин падида душвориҳои зиёд пеш меорад. Беҳабар аз воқеият онҳоро айбдор медонанд, ва аз онон, чун ҳама, майл ба ҷинси муқобилро талаб

мекунад. Чун дармеёбанд, он чи умед карда буданд, ношуданист, тоби дидани онхоро намекунад. Хонаводаҳои зиёде ҳастанд, ки ба дунболи камбуди ин нофаҳмӣ вайрон шудаву аз миён рафтаанд. Дар ҳоли огоҳ будан аз ин санъат, метавон бо шикебой интизор шуд ва бо нармаӣ ёрӣ дод, он гуна ки сабр ғӯраро ҳалво мекунад.

Чавоне ки рафтори хубу дониши хуб дорад, аммо шикебо несту бурдбориро намедонад, наметавонад дар зиндагӣ комёб бошад, зеро мекӯшад танҳо бо онҳое ҳамтабаку ҳамсабақ бошад, ки хостаи дили ӯянд; ба онҳое ки дар пояи ӯ нестанд, рӯ намеорад, канора мегирад ва ба андозаи боло рафтани эҳсосоташ бештар оштинопазир мегардад.

Фурӯафтодани тамаддуни имрӯз пайомади камбуди самимият дар муносибат аст. Одобӣ дипломатӣ танҳо қолаб аст, он ҷо самимият ҷо надорад, аммо одами воқеан баодоб онест, ки муҳаббату самимият дорад. Самимият асоси зиндагист.

Чавонӣ давраест, ки бештар ба ифрот мебарад. Аз ин рӯ, бисёр чавонон шакли маснӯии андешаву рафтору гуфторро мепазиранд, ки хатарнок ва бефоида аст.

Дар ниҳоди чавон бояд самимият парвариш шавад.

Пайванди меҳр ба самимият дар ниҳоди чавон бисёр муҳим аст, зеро нерӯи ихлосу садоқат сеҳрофарин аст. Ҳамчунин ғурур-рӯҳи фитрӣ, ки дар чавон рушд мекунад, бояд ба идеал мубаддал шавад. Ҳамон ғурур, ки одамро нисбат ба дигарон дилсарду саркашу бе-парво мекунад, агар дар ҷомаи эҳтиром ба худ дар ниҳоди кас рушд кунад, дар зиндагӣ нишони ифтихор мешавад, зеро агар ғурур дар оғози зиндагӣ ба самти дуруст равад, ба эҳтиром оғоз мениҳад. Ғуруре ки ба самти дуруст равона шудааст, тинату сирати касро ташаккул медиҳад ва маҳз ҳамин хислати ташаккулёфта дар идеал ба авҷи худ мерасад.

Рушди маънавии ҷавон бояд дар ҷойи аввал бошад. Бештари одамон маънавиятро ба дин якҷо мекунад; дар асл ин вожа батамом маънии дигар дорад. Дин ба фаҳми бисёрҳо, бовари мардум аст; маънавият ошкор сохтани нури Илоҳист, ки дар рӯҳи ҳар одам ниҳон аст. Ин вобаста ба дини муайяне нест. Новобаста аз он ки кас пайрави кадом дину мазҳаб аст, агар маънавият надорад, ба ҷое намерасад. Ва агар ӯ соҳиби маънавият аст, ҳар гуна дин ӯро муфид аст. Аз ин рӯ, пеш аз он ки ба кадом дин гаравидани ҷавон андеша шавад, нахуст ба ӯ идеали маънавий бояд дода шавад.

Ҷавони рӯзҳои мо, ки дар рӯҳияи судхӯриву сарватандӯзӣ тарбия шудааст, ҳеч гоҳ наметавонад одами хушбахт бошад ва ин хушбахтиро бо наздикон баҳам бинад. Бузургтарин хатои даврони мо-танҳо дар рӯҳи моддӣ тарбия намудани ҷавон аст, ки берун аз ашёву фазои ашё, ки бечоратар аз ашёст, ба чизе ҷаҳд намекунад. Ҳеч кӯдак бе идеали маънавий ба дунё намеояд, аммо муҳит, омӯзгор, дӯстон ӯро материалист мекунад. Вай худ ба сари худ наметавонад рушд кунад, ҳангоме ки фазову ҳаво дигар аст. Ин гуна, идеали маънавие ки кӯдак ҳамроҳ ба дунё меорад, аз сӯи омӯзгору материалистону дӯстон нобуд кардаву аз миён бардошта мешавад.

Дунё имрӯз метавонист хеле беҳтар аз он буд, ки ҳафт, агар ба ӯ дар канори идеали моддӣ, ки инак ҳадафи ягонаи башар гаштааст, идеали маънавий низ пешниҳод мешуд. Ва агар аз озмудаву дида сабақ гирифтани шарт аст, пас офатҳои фочиаангези чанде пеш омадаро, ки бозтоби равшани рушди материализманд, набояд нодида гирифт. Ва агар ҷаҳон пас аз ин низ ба ҳамон сӯ равад, ки имрӯз меравад, натиҷа чӣ хоҳад буд? То он даме ки идеали маънавий дар ҷойи аввал наистад ва дар омӯзиши хонаву мактаб ин гуна мавқеъ нагирад, ба беҳбудии башар наметавон умед баст.

Танҳо ҳамин метавонад душвортарин масъала – дигаргунсозии ҷаҳонро, ки пеши рӯи инсоният истодааст, ҳал кунад.

Оғози омӯзиши идеали маънавӣ ба ҷавон кори осон нест, зеро пеши рӯ чанд хатар аст, ки бояд фаромӯш нашавад. Ҷавон набояд ба диндори мутаасиб ва мутақаббир бадал шавад; нагзоред биандешад, ки маслаки рӯхониаш ӯро ба дигарон бартарӣ медиҳад. Нармдилӣ ҳамеша гунае аз такаббурро бабор меоварад, маънавияти сул бештар ба сӯи кибру ғурур мебарад. Агар тарбияи маънавӣ ҷавонро диндори оштинопазир созад ва ӯ ба пайравони динҳои дигар бо нафрату бадбинӣ нигарад, он набояд дуруст хонда шавад. Дар дунё диндорони зиёде ҳастанд, ки китобу масҷиду куништи худро ягонаву рост, аммо дигар ҳама динҳоро китобхоро дурӯғ медонанд! Ин гуна бовар ҳеч гоҳ дар ниҳоди кас маънавият намезояд.

Порсой аз нармии дил, ки аз сармои зиндагии давру бар ях задааст, бармехезад. Таъсири ҷаҳони моддӣ ақдро мунҷамид месозад, зеро худгароӣ, ки аз чор сӯи дида мешавад, касро дилсарду худбин мекунад. Бинобар ин, муҳим он аст, ки дили ҷавон ҳамеша нарму меҳрубон бошад. Ду роҳи нарму нозук сохтани дил ҳаст. Нахуст ба ҷавон ёрӣ бояд дод, то зебоиро ки ҳазоргуна чилва мекунад, кашф кунад. Дигар, дар ӯ бедор кардани майл ба порсоиву парҳезгорист, ки моҳияту асли рӯҳ аст. Инҳоро намешавад омӯхт, аммо метавон онро дар дили ҷавон ҷо кард, агар зодмандон (падару модар) ё омӯзгорон бидонанд, ки ин корро чи гуна метавон кард. Ба сари кӯдак набояд ақида бор кард, аммо дар дили вай бояд тухми муҳаббат ба нақӯӣ кошта шавад. Маънии асли вожаи маънавият кашфи рӯҳ аст, ки бо роҳи фуру рафтани дар худ, ё фаро рафтани аз худ метавон даст ёфт.

Камбуди бузурги ҷаҳони имрӯз аз миён рафтани

оромӣ аст. Оромиро бисёрҳо чун бекорӣ ё сустӣ шарҳ медиҳанд. Инсонӣ имрӯз камбуди тамаркуз ҳис мекунад, вай ҳавою фазои нооромиро бо худ дорад. Бо ҳама донишу пешрафте, ки насибаш гаштааст, наметавонад худро роҳат ҳис кунад ва ноогоҳона ба дигарон низ нороҳатӣ меорад. Аз ин рӯ, оромӣ дарси муҳимест, ки имрӯз ба ҷавон бояд дода шавад.

Маънавият монанд ба обест нухуфта дар жарфноӣ замин: онро аз решаи дил бояд берун кашид. Ин кор хангоме даст медиҳад, ки агар одам бихоҳад ба одамон меҳру муҳаббат пайдо кунад, онҳоро бифаҳмад бо онҳо ҳамоҳанг шавад.

Дониш дар бораи сурати ҳаёти инсон ва табиат фалсафа ном дорад, дониш дар бораи сирати ҳаёти инсонӣ табиат психология ном дорад. Инро метавон омӯхт, вале рӯҳи воқеии ин дониш дар бедорӣ рӯҳ зоҳир мегаҳад. Ба ҷавон андешаи олий бояд омӯхт, то вай таваҷҷуҳ аз идеали олий андешад, ба сӯи ғояи олий равад, дар зиндагӣ бо рӯҳбаландӣ аз онҳо кор гирад.

Маънавият маҳз дар шарофат ва ҷавонмардӣ ҷилва мекунад, на дар изҳори маънавият; начобати инсон бо дарки худфидоӣ амалӣ мешавад. Агар одам, новобаста аз мавқеъу ҷоҳ, худфидоӣ нишон диҳад, вай воқеан начиб аст ва начобати маънавий асли асилзодагист. Дар шахсияти рӯҳонӣ ростин ашрофият ва демократизм як аст, зеро ин идеалҳо бо зебоии маънавий дар ниҳоди одами начиб ҷамъбаст мешаванд. Барои расидан ба маънавият шарт нест ба ҷавон фариштаҳӯӣ омӯхт; ба ӯ одам буданро бояд омӯхт, ин аст нишони шахси бомаърифат.

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор.....	3
Омӯзиши навзод.....	5
Омӯзиши кӯдак	29
Омӯзиши хурдсол	50
Омӯзиши фарзандон	73
Омӯзиши ҷавон	90
Тарбияи ҷавонон	100

Ҳазрати Иноятхон

ТАРБИЯТ

(рисолаи тарбиявӣ ва ахлоқӣ)

Муҳаррири ороиш *Ромиш Шералӣ*
Муҳаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*

Ба матбаа 01.03.2010 супорида шуд.
Чопаш 04.03.2010 ба имзо расид.
Андоза 84x108 1/32. Ҷузъи чопӣ 3,5.
Адади нашр 1000 нусха.

Нашриёти «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Неъмат Қаробоев, 17а

Дар матбааи ҚДММ «Ёл» ба таъриф расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи А. Деҳотӣ, 9/1.
Тел.: 918 21 81 94